

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

УДК 351:862.44

ДОМБРОВСЬКА С.М., ШВЕДУН В.О., РУБАН А.В.

МОНОГРАФІЯ

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ:
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Харків – 2022

Монографію розглянуто та рекомендовано до друку Вченою Радою
Національного університету цивільного захисту України
Протокол № 5 від 16.12.2012

Рецензенти:

Антонова Л.А. - професор кафедри фінансів, обліку і аудиту
Чорноморського державного університету ім. Петра Могили, доктор наук з
державного управління, професор.

Лопушинський І.П. - завідувач кафедри державного управління і
місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету,
доктор наук з державного управління, професор, Заслужений працівник
освіти України.

**Державне управління національною безпекою: соціально-
економічне забезпечення:** Монографія / Домбровська С.М., Шведун В.О.,
Рубан А.В.: Х, НУЦЗУ.- 2022. 221 с.

У монографії запропоновано вирішення актуальної наукової проблеми
через обґрунтування теоретико-методологічних засад та розроблення науково-
прикладних рекомендацій стосовно соціально-економічного забезпечення
державного управління національною безпекою в сучасних умовах.

Інформаційно-аналітичною основою монографії послужила
нормативно-правова база, яка регулює відносини у сфері забезпечення
національної безпеки; наукові здобутки та прикладні напрацювання вчених і
практиків України, а також ближнього і далекого зарубіжжя; зведені
статистичні звіти органів державної влади та місцевого самоврядування;
власні авторські дослідження.

**Домбровська С.М.
Шведун В.О.
Рубан А.В.**

УДК 351:862.44

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ	9
1.1. Змістовна характеристика національної безпеки як об'єкту державного управління.....	9
1.2. Механізми державного управління у сфері національної безпеки.....	34
1.3. Державна політика щодо забезпечення національної безпеки: специфіка розробки та впровадження.....	56
Висновки до першого розділу.....	72
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ.....	75
2.1. Особливості державного управління у сфері національної безпеки в зарубіжних країнах.....	75
2.2. Проблеми та перспективи державного управління у сфері національної безпеки в Україні.....	89
2.3. Взаємодія публічних інституцій щодо забезпечення соціально- економічної безпеки держави.....	114
Висновки до другого розділу.....	127
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	131
3.1. Методологічні підходи до визначення сучасних викликів і критеріїв соціально-економічної безпеки держави.....	131
3.2. Шляхи вдосконалення механізмів державного управління у сфері національної безпеки в Україні.....	150

3.3. Модернізація державної політики щодо забезпечення національної безпеки України.....	167
Висновки до третього розділу.....	182
ВИСНОВКИ.....	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	192

ВСТУП

Актуальність дослідження. Національна безпека як стан правової упорядкованості життя суспільства і держави є ключовим фактором самозбереження українського суспільства. Забезпечення національної безпеки України в умовах військової агресії Російської Федерації проти України набуває особливого значення. Нинішній конфлікт, який має місце з 2014 року на території України, особливо після повномасштабного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року, можна вважати одним з найбільш кровопролитних озброєних конфліктів в Європі за останні десятиліття. За числом залучених в нього учасників, а також за рівнем міжнародних зусиль, докладених для його врегулювання, цей конфлікт вже далеко вийшов за рамки регіонального. Загроза застосування Російською Федерацією військової сили вже зачіпає права мільйонів людей в Україні та за її межами, провокує масове переміщення біженців, має руйнівні наслідки для цивільної інфраструктури. Більш того, одним з наслідків конфлікту є використання країною-агресором енергетичної політики в якості зброї. Усе вищезазначене підкреслює крайню необхідність удосконалення державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України і, зокрема, її військової безпеки, яка є невід'ємною частиною національної безпеки, в нинішніх умовах, через, зокрема, застосування й аналіз ефективності використання тих можливостей, які сьогодні мають в розпорядженні міжнародні інституції і учасники військового конфлікту на території України для його швидкого вирішення. Завдяки цьому можуть бути забезпечені захист державного суверенітету і політичної незалежності України, а також збереження територіальної цілісності і недоторканості кордонів. Україна може і повинна стати впливовою державою, здатною виконувати значну роль в забезпеченні політичної, економічної і військової стабільності в Європі і у всьому світі.

У межах забезпечення національної безпеки стійкість соціально-економічної безпеки в межах національної безпеки відносно загроз зовнішнього та внутрішнього походження свідчить про те, що національна система соціально-економічної безпеки має потужний механізм саморегулювання, заснований на усуненні її протиріч через застосування дієвих механізмів державного управління. Дослідження цих механізмів дозволить створити ефективну стратегію забезпечення державною належного рівня соціально-економічної безпеки. У свою чергу, імперативною умовою досягнення необхідного стану соціально-економічної безпеки є уніфікація механізмів державного управління соціально-економічною безпекою.

Загальні науково-практичні засади державного управління у сфері національної безпеки підлягали дослідженню у численних працях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема, таких, як: С. Андреев, О. Береза, О. Власюк, Д. Венцковський, В. Горбулін, О. Дзьобань, С. Домбровська, Ю. Древаль, А. Качинський, В. Колокольцев, Н. Косолапов, М. Криштанович, Я. Малик, В. Ліпкан, В. Мамонов, В. Манілов, Н. Нижник, С. Павленко, В. Пилипчук, С. Пирожков, Г. Пономаренко, І. Проценко, І. Руснак, О. Симонова, Г. Ситник, Ш. Султанов, М. Сунгуровський, О. Соснін та ін.

Крім того, окремі напрями національної безпеки розглядалися такими дослідниками, як: В. Андрійчук, У. Бережницька, Є. Буравльов, М. Вавринчук, З. Варналій, Т. Васильців, В. Геєць, З. Герасимчук, О. Давидюк, Р. Дацків, П. Дмитрук, Т. Іванюта, О. Іляш, О. Коваль, В. Коврегін, Г. Козаченко, Б. Купчак, В. Куценко, О. Мельниченко, В. Мунтіян, Є. Нікіпєлова, В. Нижник, О. Радченко, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Пономаренко, В. Серебряков, Г. Ситник, С. Смирнов, О. Снігова, А. Столбовський, В. Стрельцов, О. Судакова, С. Тоцький, Є. Хлобистов, І. Яремко та ін.

Проблемам державного регулювання соціально-економічної безпеки присвячено наукові напрацювання таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: В. Абрамов, Ю. Бажал, У. Бережницька, Р. Білик, Ю. Бондаренко, Т. Васильців, В. Воротін, В. Геєць, А. Гнатенко, Т. Голікова, Д. Гордієнко,

В. Гриньова, Г. Гутман, Р. Дацків, А. Дегтяр, Л. Дідкіська, П. Дмитрук, С. Домбровська, О. Євсєєва, В. Ковальчук, В. Коврегін, О. Кравченко, М. Куйбіда, В. Маліков, А. Мерзляк, О. Мельниченко, Т. Піхняк, Г. Ситник, Н. Філіпчук та ін.

Проте недостатньо висвітленими залишаються напрями вдосконалення процесів державного управління у сфері національної безпеки в сучасних трансформаційних і глобалізаційних умовах.

Мета й завдання дослідження. Метою монографії обґрунтування теоретико-методологічних засад та розроблення науково-прикладних рекомендацій стосовно соціально-економічного забезпечення державного управління національною безпекою в сучасних умовах.

Зазначена мета зумовила необхідність постановки та вирішення таких завдань:

- уточнити сутність національної безпеки як об'єкту державного управління;
- узагальнити досвід державного управління у сфері національної безпеки в зарубіжних країнах;
- з'ясувати проблеми державного управління у сфері національної безпеки в Україні;
- проаналізувати специфіку взаємодії публічних інституцій щодо забезпечення соціально-економічної безпеки держави;
- виокремити методологічні підходи до визначення сучасних викликів і критеріїв соціально-економічної безпеки держави;
- обґрунтувати шляхи вдосконалення механізмів державного управління у сфері національної безпеки в Україні;
- запропонувати напрями розвитку державної політики щодо забезпечення національної безпеки України.

Об'єкт дослідження – державне управління національною безпекою.

Предмет дослідження – соціально-економічне забезпечення державного управління національною безпекою.

Методи дослідження. В якості теоретико-методичної основи дослідження виступають фундаментальні положення теорії державного управління у сфері національної безпеки. Для вирішення завдань дисертаційної роботи було використано такі методи загального та спеціального наукового пізнання:

- діалектичний метод пізнання – для з'ясування теоретичних особливостей державного управління у сфері національної безпеки;
- метод адаптивного управління – для конкретизації державноуправлінського концепту забезпечення соціально-економічною безпеки й особливостей пристосування системи державного регулювання в цій сфері до сучасних умов;
- гіпотетико-дедуктивний метод – для обґрунтування сутності державного управління у сфері національної безпеки;
- метод аналітичної абстракції – для пізнання сутності механізму державного управління у сфері національної безпеки;
- аксіоматичний метод – для систематизації результатів соціологічного опитування, присвяченого проблемам державного управління у сфері національної безпеки;
- форсайт-технологія – для удосконалення комплексного моніторингу стану й динаміки національної безпеки та формування алгоритмізованої інформаційно-аналітичної системи розвитку безпеки в суспільстві;
- метод аналогії та моделювання – для розробки алгоритму визначення рівня захищеності життєво важливих інтересів національної безпеки від загроз внутрішнього та зовнішнього походження.

Інформаційно-аналітичною основою монографії послужила нормативно-правова база, яка регулює відносини у сфері забезпечення національної безпеки; наукові здобутки та прикладні напрацювання вчених і практиків України, а також ближнього і далекого зарубіжжя; зведені статистичні звіти органів державної влади та місцевого самоврядування; власні авторські дослідження.

РОЗДІЛ 1. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

1.1. Змістовна характеристика національної безпеки як об'єкту державного управління

Поняття «національна безпека» міцно увійшло в міжнародну політику і в громадське життя та має офіційну характеристику стану, що дозволяє захистити особистість, суспільство і державу від загроз внутрішнього і зовнішнього походження, що, у свою чергу, уможлиблює забезпечення громадських прав і свобод з конституційної точки зору, гідної якості й рівня суспільного життя, суверенітету, територіальної цілісності та стабільного розвитку, а також загальної безпеки й оборони держави.

Наукові та навчальні праці з теоретико-методологічних проблем забезпечення національної безпеки також присвячені дослідженню наступних проблем:

- генезису й еволюції національної безпеки;
- теорії національної безпеки;
- формування й розвиток змісту понятійно-категоріального апарату національної безпеки;
- сутність та структура національної безпеки;
- теоретико-практичні аспекти забезпечення стабільного стану національної безпеки [43; 63].

У суспільних науках досі присутні різні точки зору стосовно природи безпеки і предмету відповідних досліджень. До середини 1980-х років вітчизняна теорія міжнародних відносин під безпекою розуміла виключно її військово-політичну складову:

- співвідношення військових потенціалів;
- баланс сил між супердержавами (наддержавами) та військово-політичними коаліціями;

- застосування військової сили в міжнародних відносинах;
- контроль над озброєннями та роззброєння;
- міжнародні режими й інститути безпеки тощо [67; 121].

У сукупності наукових досліджень було вироблено низку загальних підходів до визначення базового поняття «безпека», крім того, в діючих нормативно-правових актах і науковій літературі використовуються й інші дефініції, в пов'язанні з поняттям «безпека».

Фактично термін «безпека» означає «відсутність небезпеки, збереження, надійність», «положення, при якому не загрожує небезпека». Поняття безпеки з світоглядної точки зору являє собою досить складне соціально-політичне явище, що охоплює багато сторін життя. У найзагальнішому вигляді безпека – цей стан або положення, коли немає небезпеки. Однак, як свідчить історичний розвиток, такого стану досягти ні окремій людині, ні різним видам людських спільнот поки не вдавалося.

В юридичних словниках безпека пояснюється як стан захищеності інтересів, що є життєво важливими для особистості, суспільства і держави, від загроз внутрішнього і зовнішнього походження.

Багато авторів прагнуть надати поняттю безпеки більш сучасний сенс, відповідний реальним умовам забезпечення безпеки України. Однак заміна застарілих уявлень на більш сучасні не вирішує проблеми. В даний час визначень безпеки стало настільки багато, що незрозуміло, які з них брати за основу при проектуванні системи забезпечення національної безпеки України. Крім того, не виключено, що сучасні уявлення про безпеку виявляться такими ж конкретно-історичними і минушими, як і попередні, і знову може з'явитися необхідність переосмислення даної дефініції [172; 176].

Відомо, що в сучасній науковій літературі поняття безпеки – міжнародної, національної, регіональної – визначається як синтез підсумків поєднання та взаємодії внутрішньої і зовнішньої політики будь-якої держави та усіх держав з усебічною різноманітністю міжнародного життя. У контексті національної безпеки мається на увазі безпека держави, яка розуміється не як

система владних і управлінських структур, а як історично сформований спосіб існування нації чи групи націй і етносів.

Соціологи визначають дефініцію «національна безпека» в якості стану системи, що забезпечує суспільні відносини між суб'єктами соціуму, індивідами й інститутами держави як в межах діяльності як на рівні держави, так і на міжнародному рівні, що уможлиблює повну реалізацію та захищеність життєво важливих інтересів суспільства від загроз внутрішнього та зовнішнього походження через досягнення необхідної збалансованості інтересів кожного з учасників відносин через їх оптимальне співставлення з інтересами інших суб'єктів [49; 261].

Об'єктивно в житті людини безпека завжди займала найголовніше місце, була необхідною умовою її розвитку, створення нею необхідних життєвих благ, тобто виступала в якості її життєво важливого інтересу, що зокрема, можна простежити з історичного аналізу природи безпеки. Протягом всієї історії еволюції людства умова безпеки забезпечувалася попередженням і припиненням різнохарактерних загроз і небезпек.

Національна безпека протягом тривалого часу розглядалася як зовнішня безпека держави і внутрішня безпека суспільства – від загроз природного походження, що відповідає градації, яка застосовується в Сполучених штатах Америки. Термін «національна безпека» найчастіше ототожнювався з зовнішньої безпекою [63; 132].

Слід зазначити, що для створення безпечних умов життя, безперечно, необхідні певні заходи з боку держави і суспільства. У різні періоди історії України ці заходи носили переважно громадський або державний характер.

Історичний аналіз політики щодо забезпечення безпеки переконує, що необхідно усвідомлювати умови безпеки і прийняття належних заходів для забезпечення цих умов з боку держави і суспільства.

Поняття «національна безпека» було тісно пов'язане з поняттям «нація» досить довгий час. Історики, коментуючи дефініцію «національна безпека» визначають її як стан відсутності небезпеки для нації. Однак у вітчизняній

науці і практиці завжди існувала проблема визначення сутності поняття «нація».

Проблематиці національної безпеки притаманні власні особливості і, як справедливо зазначає у своїх напрацюваннях автор С. В. Картунов, кожен дослідник і соціум розуміють її по-різному. Так, у вітчизняних теоретичних джерелах термін «національна безпека» з'явився в 1993 році. Приблизно з 1994 року почалася розробка її теорії та методології на основі міждисциплінарного підходу [157, с. 22–23].

Відповідно, доцільно погодитися з визначенням А. В. Возженнікова, який під національною безпекою розуміє стан захищеності інтересів, що є життєво важливими для окремої особистості, суспільства у цілому та держави у всіх сферах їх життєдіяльності від загроз і небезпек внутрішнього і зовнішнього походження, що, у свою чергу, підтримує стабільність їх розвитку [44; 45].

У свою чергу, А. А. Кайгородцев розглядав національну безпеку як:

- універсальну цінність, однаково актуальну і потрібну для окремого громадянина, соціальної групи, невеликої чи масштабної нації, з яких складається держава;

- стан, шляхи розвитку й особливості життєдіяльності нації, що, в свою чергу, являє собою державно-територіальну спільність людей, які гарантують, незважаючи на присутність і негативний вплив деяких чинників, її виживання, а також існування і процвітання на вільних і незалежних засадах [127, с. 72].

Отже, виходячи з вищеназваних положень, можна зробити висновок, що національна безпека являє собою трансформаційне складне, багатоаспектне, багаторівневе явище, і розглядається як суспільний феномен, як теорія і процес, як показник становища держави в світовому співтоваристві.

Кожне співтовариство в особі етносу чи нації зберігає себе і забезпечує своє майбутнє тільки в тому випадку, якщо воно буде об'єднано усіма своїми членами з метою збереження єдності, цілісності тільки через підпорядкування загальному цілому тих прагнень й інтересів, які окремі його представники

створюють і формують, щодо безпеки співтовариства і кожної особистості. Національні інтереси зумовлюють зміст, відображення і втілення традицій, звичаїв, норм і культури багатонаціонального співтовариства [232, с. 45].

Ототожнення безпеки з захищеністю історично походить від поняття державної безпеки як стану захищеності держави від загроз внутрішнього та зовнішнього походження.

В результаті склалося традиційне розуміння безпеки, що дещо змінило форму, але залишилося домінуючим.

Невизначеність дефініції «безпека» проявляється в поширеності таких словосполучень, як «система безпеки», «стратегія безпеки», «проблеми безпеки» тощо.

У міру розвитку понятійного апарату теорії безпеки вдосконалюється і зміст наукових напрямів, що присвячені проблемі забезпечення безпеки як людської, так і суспільної, а також загальнодержавної безпеки в цілому. Різноманітність сфер, в яких виникають небезпеки, істотні відмінності в причинах, які їх породжують, і в самому характері їх прояви викликають необхідність дуже різних за своїм змістом спеціальних досліджень, що дозволяють виробляти відповідні заходи безпеки. Саме таким чином проявляється невизначеність категорії «безпека» й ототожнення її з терміном «національна безпека».

Виходячи з наведеного вище, логічно визначати безпеку як здатність задовольняти ті потреби, які необхідні для самозбереження, самовідтворення та самовдосконалення з мінімальним ризиком для їх базових цінностей. При цьому під базовими цінностями слід мати на увазі займану людьми територію і історично апробований уклад життя, а під ризиком – міру небезпеки, яка одночасно характеризує і можливість заподіяння конкретного збитку, і його очікувану величину [238, с. 59].

Інакше кажучи, безпеку необхідно визначати не як «стан чиєїсь захищеності», а як властивість деякої системи залишатися цілісною та життєздатною тривалий час, тоді як офіційно визначене поняття «захист» слід

доповнити прогнозуванням і своєчасним попередженням загроз і викликів, що перешкоджають цілісності й життєздатності соціальної системи, або завчасною ліквідацією чи уникненням відповідних загроз.

Дефініція національної безпеки, маючи глибоке історичне коріння, постійно видозмінюється і за своєю суттю може бути ототожнена з основною характеристикою життєзабезпечення людини, аспекти розгляду якої мають діапазон від її фізіологічного стану до соціального [246; 254].

Аналіз різних визначень національної безпеки дозволяє виділити низку особливостей, що характеризують даний феномен. Причому деякі з цих особливостей з певною часткою умовності можна назвати традиційними для вітчизняної науки, а деякі є запозиченими із західної політико-правової традиції.

1. Перш за все, національна безпека – це специфічний стан, який за певних умов може розглядатися як цільова установка. Таке розуміння впливає як з телеологічної інтерпретації безпеки, так і зі змісту міжнародних правових актів. Зокрема, Статут ООН в якості однієї з цілей об'єднаних націй наголошує на їх прагненні об'єднати сили для підтримки безпеки. Фактично це має на увазі утримання від будь-яких дій, які можуть погіршити становище в такій мірі, що буде поставлено під загрозу підтримку безпеки [270, с. 43–53].

2. Національна безпека є станом стабільного функціонування та розвитку системи політико-правового характеру на національному рівні, який визначається факторами об'єктивного та суб'єктивного характеру. Виходячи з етимології слова «безпека», зміст якого традиційно розкривається як стан, при якому не загрожує небезпека або захист від небезпеки, стан національної безпеки визначається:

- об'єктивною, не залежною від людського волевиявлення відсутністю загроз національним інтересам (об'єктивний фактор);

- цілеспрямованою захищеністю національних інтересів від загроз (суб'єктивний фактор) [271, с. 32–36].

3. Загальним об'єктом національної безпеки виступають національні інтереси як сукупність особистісних, суспільних і державних інтересів, які гармонійно поєднуються. Це трактування слід уточнити важливим положенням, що національні інтереси, як гармонійне поєднання особистісних, суспільних і державних інтересів детермінуються життєво важливими потребами та ціннісними пріоритетами, сформованими в ході історичного розвитку державотворчого українського народу й інших народів, які проживають на території України. Таким чином, особистісні, суспільні й державні інтереси слід розглядати в якості родових об'єктів національної безпеки. Безпосередніми ж об'єктами виступають конкретні особистісні, суспільні та державні інтереси в сфері відносин економічного, соціального, політичного, екологічного й іншого характеру [63, с. 77–81].

4. Феномен національної безпеки має якісний і кількісний аспект. Зокрема, якісний аспект передбачає, що безпека середовища функціонування національної політико-правової системи є певною якістю, що припускає відсутність загроз цій системі. Кількісний аспект – це ступінь безпеки, яка визначається конкретною безліччю джерел, загроз, окремих факторів й умов, які створюють агресивне для функціонування національної політико-правової системи середовище [172, с. 212–218].

Велика кількість дефініцій поняття «національна безпека» у вітчизняній літературі об'єднує прагнення передати цей стан через аналіз конкретних ознак:

- поточного стану об'єкта безпеки, коли для нього відсутня небезпека;
- стан, що підтримує необхідну економічну і військову національну міць для протидії загрозам її існуванню, які походять як з інших країн, так і з власної країни;
- реальні можливості бути незалежним від небезпеки зовнішнього походження;
- стан відносин на міжнародному рівні, що не допускають створення загрози народній безпеці в будь-якому вигляді [44; 157; 271].

Більшість існуючих визначень розкривають окремі сторони явища національної безпеки. Так, цілком справедливим є твердження про те, що безпека – це одне з найважливіших умов існування будь-якої системи, вона не може виступати метою (для демократичної системи цінностей такою метою виступає добробут суспільства і його окремих громадян). Але, являючи собою умову досягнення мети, безпека одночасно віддзеркалює певний стан соціальної системи і безпосередньо пов'язана з захистом державних інтересів.

Крім названих аспектів поняття «національна безпека» охоплює і такі елементи життєдіяльності, як, наприклад, «захист життя і здоров'я, а також особистісних прав і свобод, власності, загальної суспільної й державної безпеки від посягань злочинного характеру», «ядерна безпека», «радіаційна безпека населення», «військова безпека», «інформаційна безпека», «екологічна безпека», «безпека дорожнього руху», «авіаційна безпека», «військово-морська безпека», «продовольча безпека» та ін.

Крім того, в галузі безпеки можна виявити досить широкий спектр самостійних видів безпеки: військова, політична, економічна, екологічна й інформаційна. Виділяють і низку інших самостійних її видів: продовольча, енергетична, прикордонна безпека тощо.

Методологічна значимість системного підходу в вивченні проблем національної безпеки пояснюється тим, що цей методологічний інструмент як ніякий інший дозволяє пізнати цілісну систему, якою є безпека, розкриваючи її природу та характерні риси. Зокрема, такі:

- склад;
- структуру: внутрішню організацію, взаємозв'язок компонентів;
- функції: активність системи, життєдіяльність;
- інтегративні системні чинники: механізми, що забезпечують цілісність системи.

Дослідити на основі системного підходу таку систему властивостей як безпека – значить пізнати сутність цього явища, його структуру, функції, механізми, які забезпечують її цілісність та генезис.

Особливу цінність в методологічному плані дослідження національної безпеки системний підхід являє в силу того, що дозволяє розглянути внутрішній взаємозв'язок між елементами системи, а також суперечливість системи. Це, в свою чергу, дозволяє розкрити діалектику розвитку складної, функціонально взаємозалежної системи, якою є національна безпека.

Зокрема, до ключових об'єктів безпеки можна віднести такі:

- особистісні права і свободи;
- суспільні цінності матеріального і духовного характеру;
- цілісність території, конституційний лад і суверенітет держави.

При цьому держава являє собою суб'єкт забезпечення безпеки враховуючи те, що вона реалізує функції в зазначеній сфері через дію органів законодавчої, виконавчої та судової влади. Зокрема, держава повинна забезпечити захист особистісних прав і свобод, а також цінності суспільства матеріального та духовного характеру. Крім того, до функцій держави входить забезпечення особистої безпеки громадян, суспільства в цілому та безпеки влади, але тільки в частині територіальної цілісності конституційного ладу та суверенітету [206; 274].

Не можна в якості об'єкта забезпечення національної безпеки використовувати поняття «особистість, суспільство, держава» і їх «життєво важливі інтереси». Справа в тому, що особистість (як і держава) є частиною суспільства; інтереси кожного з цих об'єктів (суб'єктивні уявлення про те, що є цінним, тобто придатне для задоволення якоїсь потреби) не тільки не можуть бути чітко визначені з юридичної точки зору, але й є мінливими і часто суперечливими [17; 18].

При вивченні проблем національної безпеки першочерговим завданням є огляд її структурної класифікації. Так, національну безпеку можна поділити залежно від місцезнаходження джерела загроз на два типи – внутрішню і зовнішню безпеку. Такий поділ є корисним з практичної точки зору враховуючи те, що він дозволяє класифікувати концептуальні підходи до вирішення проблем забезпечення національної безпеки.

Підхід України на даному трансформаційному етапі до забезпечення національної безпеки спрямований на вирішення питань, що стосуються як збереження внутрішньої безпеки, так і підтримки зовнішньої безпеки, оскільки основними напрямками забезпечення національної безпеки України зараз є вирішення наступних завдань:

- уживання заходів для виходу України з кризи;
- зниження рівня соціальних протиріч;
- забезпечення захисту українських культурних і духовних цінностей;
- зміцнення оборонного потенціалу;
- досягнення суспільної злагоди, здорового соціально-психологічного і морального клімату в суспільстві;
- надійний захист життя, здоров'я і майна населення [43; 126].

В теорії національної безпеки в рамках системного підходу розглядаються дві системи стосовно безпеки:

- система національної безпеки (функціональна система);
- система забезпечення національної безпеки (організаційна система).

Кожна з цих систем має свою структуру, функції, цілі. Відповідно, для вивчення кожної з цих систем необхідно залучати різні методи. В якості стрижневого структурного елементу національної безпеки (функціональної системи) виступає цілісний комплекс – життєво-важливі особистісні, суспільні та державні інтереси, сукупність яких становить національні інтереси. Саме вони є рушійною силою розвитку суспільства і реальною причиною соціальної активності людей.

В основі цілеспрямованої людської діяльності лежать саме потреби й інтереси. Потреби – об'єктивна необхідність будь-чого для підтримки життєдіяльності організмів, окремих індивідуумів, соціальних груп, а також суспільства в цілому. Усвідомлені потреби виступають в якості інтересів. Інтереси, в свою чергу, виступають найважливішим фактором перетворень в суспільстві, державі та світі в цілому.

У різноманітті існуючих інтересів особливу значимість мають соціальні інтереси. Соціальний інтерес є об'єктивною причиною дій соціального спрямування та звершення визначених подій, що є безпосереднім продовженням спонукання (у вигляді мотивів, помислів, ідей, намірів тощо) окремих індивідуумів, соціальних груп та суспільних класів у цілому, що беруть участь у подібних діях [137; 168].

За ступенем спільності інтереси поділяються на індивідуальні, групові, корпоративні, загальнолюдські тощо.

За суб'єктами або носіями інтересів можна виділити особистісні, суспільні, регіональні та державні інтереси, а також інтереси державних коаліцій і світового співтовариства.

За ступенем соціальної значущості інтереси можуть бути життєво важливими, важливими та незначними.

За сферами життєдіяльності інтереси можуть бути присутніми в економічній сфері, в зовнішньополітичній сфері, у внутрішньополітичній сфері, в соціальній сфері, в духовно-культурній сфері, в міжнародній сфері, в оборонній сфері, в інформаційній сфері тощо.

За тривалістю дії інтереси можуть бути постійними, довгостроковими, та короткочасними.

За характером спрямованості інтереси бувають економічні, політичні, військові тощо.

За характером взаємодії виділяються інтереси спільні, паралельні, різнохарактерні, конфронтаційні.

У цілому, діапазон класифікації інтересів досить широкий. Найбільш важливим з теоретичної та практичної точки зору є розподіл інтересів за суб'єктами-носіями та за їх соціальною значущістю [189; 261].

Враховуючи вищезазначене, на перший план повинні висуватися життєво важливі особистісні інтереси особистості, далі – суспільні і тільки потім – державні. Така послідовність означає якісне підвищення рівня

вирішення проблем не тільки забезпечення національної безпеки у цілому, але і збільшення ролі цих інтересів у людському і суспільному житті.

У зв'язку з цим, виникла потреба в науковому опрацюванні проблем співвідношення особистої й громадської безпеки, особистої й державної безпеки, а також громадської й державної безпеці. Знадобився науковий аналіз не тільки державних інтересів і цінностей, а й аналіз особистісних і суспільних цінностей і інтересів, а також виникла необхідність в оцінці, аналізі та прогнозуванні загроз реального і потенційного характеру по відношенню до цих інтересів [238, с. 60].

Ефективність забезпечення національної безпеки України залежить від того, наскільки збігаються її громадські, суспільні та державні інтереси.

Для розкриття взаємозв'язку особистісних, суспільних та державних інтересів принципове значення має діалектика одиничного особливого і загального. За природою будучи часто протилежними, вони несуть в собі взаємозв'язок, взаємозумовленість і взаємозалежність. Соціальні особистісні інтереси висловлюють взаємну залежність людей, тобто висловлюють якусь грань соціальної взаємозалежності людей з тією групою або спільністю, з якої її об'єднують спільні умови життєдіяльності [25; 214].

З вищевикладеного можна зробити висновок, що структура інтересів є вкрай складною. Якщо розглядати тільки життєво важливі особистісні, суспільні та державні інтереси, то можна легко побачити, що вони тісно переплітаються між собою, будучи за характером взаємодії одночасно такими, що частково збігаються, паралельними, розбіжними і навіть конфронтаційними. Тому гостро стоїть складне завдання досягнення балансу життєво важливих інтересів всіх об'єктів безпеки.

Істотну роль відіграє класифікація інтересів за сферами їх життєдіяльності.

Інтереси мають специфічні характеристики, що відображають особливості розвитку суспільних відносин в соціальних системах різного рівня. На кожному з цих рівнів формуються свої системи інтересів, які стійко

взаємодіють між собою. Об'єктивний характер формування певної ієрархії таких систем інтересів створюється, насамперед, розподілом праці по різноманітним сферам життєдіяльності, кожна з яких характеризується своїми особливими інтересами і різноманітним форм власності, що породжує відмінності в рівні різних соціальних груп і, відповідно, специфічні інтереси. Тому не випадково при аналізі інтересів і загроз цим інтересам, при організації діяльності щодо забезпечення національної безпеки використовуються класифікації інтересів за сферами життєдіяльності. Життєво важливі особистісні, суспільні та державні інтереси знаходять своє відображення в політиці держави. Політика держави, в свою чергу, визначає цілі діяльності щодо реалізації інтересів, а стратегія визначає практику досягнення цих цілей і реалізацію прийнятих рішень [137; 189].

Формування в Україні демократичних інститутів пов'язане з усвідомленням об'єктивно існуючих громадських, суспільних і державних інтересів. Національні інтереси – це не просто сукупність інтересів громадян, суспільства і держави, а система їх спільних інтересів.

Під національними інтересами України прийнято розуміти сукупність життєво важливих особистісних, суспільних і державних інтересів. Тобто за своїм змістом національні інтереси України – це інтегроване вираження життєво важливих інтересів основних об'єктів національної безпеки.

Таким чином, визначення поняття «національні інтереси» для України, історії та соціально-територіальної структури можна сформулювати в такий спосіб: національні інтереси є сукупністю прийнятих національно-етнічною спільнотою образів, моделей і духовних конструкцій, що визначають спрямованість і зміст життєдіяльності громадян цієї спільноти і кожної людини окремо, їх права, обов'язки і свободи, їх зв'язок з природою і собі подібними, їх можливості і готовність до самореалізації з метою розвитку свого етносу, народності, нації.

Без сформульованих національних інтересів немає зворотного зв'язку і реальної оцінки, відсутня і мотивація на реалізацію планів по створенню

системи безпеки. Національні інтереси ієрархічні за своєю структурою, і можуть бути представлені як своєрідний симбіоз звичаїв, традицій, укладів життєдіяльності етнічних (національних) спільнот і, одночасно, – як сукупність принципів, правил, норм життя суспільства соціальної системи.

За своїм функціональним призначенням можливий поділ національних інтересів на дві групи:

- інтереси, що ведуть до зміцнення і розвитку громадської стабільності, міцності державності й кожної людини та відображують спільні риси національно-етнічного утворення;

- інтереси, що ведуть до становлення і розвитку специфічних, особливих для кожної нації високих моральних засад для збереження й утвердження в рамках цілої спільноти специфічних моральних ознак в кожній людині [227; 257].

До національних інтересів України можна віднести наступні:

- інтереси, які орієнтують громадян країни на збереження і розвиток суспільства як єдиного цілого;

- інтереси, які направляють і стимулюють дію всіх інститутів суспільства на стабілізацію та підтримку цілісної системи суспільних відносин, соціальних зв'язків;

- інтереси, які дозволяють орієнтувати країну, та направляти її можливості на формування людини як головної цінності [232; 254].

Отже, національні інтереси виражаються у безпосередній участі в діяльності інститутів політичної системи країни, в реформуванні органів виконавчої влади, у формуванні ефективної практики застосування правових норм.

Деякі дослідники зближують «національний інтерес» з «інтересом держави», розглядаючи державу як основний засіб вираження «національних інтересів». Прикладом може служити позиція, що національний інтерес виникає за наявності єдності інтересів суспільства і держави [255, с. 38–41].

Інші ототожнюють «національні інтереси» з інтересами переважної в державі етнічної групи. Прихильником такого підходу є дослідник М. П. Вавринчук, який вважає, що інтересам нації відповідає включення до складу держави лише етнічно близьких народів [30, с. 145].

Іншої точки зору дотримуються вчені, які вважають, що суб'єктом «національних інтересів» є громадянське суспільство, тобто шар незалежних від держави приватних власників, оскільки нинішня влада і фундаментальні інтереси українського народу несумісні [288].

У такому контексті здатність країни відстоювати свої національні інтереси визначається не стільки військовою силою, скільки економічним потенціалом, який можна збільшити тільки за допомогою лібералізації господарської діяльності, звільняючи її від державного регулювання.

Так, професор О. Ю. Романова вважає, що дана категорія є зайве емоційною, нераціональною та слабо пов'язаною з процесом усвідомлення потреб нації. Отже, О. Ю. Романова робить висновок, що категорію «національні інтереси» досить складно використовувати в конкретній політиці, перш за все, в силу складності прийняття до уваги низки специфічних інтересів в умовах відсутності розвинених структур громадянського суспільства в Україні [233, с. 125–130].

У той же час можна погодитися з дослідником Л. І. Сергєєвою про те, що і сама по собі безпека стала національним інтересом саме в перші п'ять років XXI століття, коли безпека стала актуальною метою, ідеалом, цінністю, інтересом, для всіх: від дітей до військовослужбовців, від влади до громадськості й громадян [250, с. 73].

Однак в нашій країні протягом останніх років не тільки не створюються нові соціально-політичні інститути, але фактично згортаються навіть існуючі. Отже, виникла гостра потреба в створенні нової інноваційної парадигми безпеки, яка б враховувала постійну трансформацію національних інтересів України.

Але на практиці намічені цілі з реалізації інтересів в більшості випадків не досягаються повністю через зміну тих чи інших впливових чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, і головним чином – через протидію, що породжується загрозами безпеці.

Загрози національній безпеці перешкоджають реалізації національних інтересів. Загрози впливають на механізм реалізації національних інтересів України або ресурси, задіяні для досягнення національних цілей. Загрози мають системний характер впливу. Будучи різними за характером і джерелами, вони можуть проявитися у всіх сферах життєдіяльності України.

На сьогоднішній день у вітчизняній і зарубіжній науковій і практичній літературі ще не вироблено єдиного підходу до цього поняття. Аналіз запропонованих визначень для поняття «загроза» показує, що в кожному з них відображено процес нанесення шкоди небезпекою через її негативний вплив [45, с. 111–113].

Крім поняття «загроза» і «небезпека» широко поширеним є поняття «ризик». Існує безліч різних визначень ризику, але більшість вчених визначають його як ймовірність виникнення надзвичайної ситуації помножена на збиток від наслідків цієї надзвичайної ситуації.

Загрозам безпеці притаманний об'єктивний характер, і вони виникають при незадоволенні потреб людини і спільнот, що нею утворюються, або в результаті появи протиріч між індивідами, суспільними верствами і класами, а також державами в процесі їх взаємодії протягом суспільного розвитку.

Протиріччя можуть відносно по-різному виявлятися в різнохарактерних сферах людської життєдіяльності залежно від визначених умов, які забезпечують взаємодію об'єктів національної безпеки. При цьому загрози соціального характеру формуються під впливом протиріч антагоністичної природи, які є результатом протиставлення інтересів об'єктів безпеки – учасників суспільних відносин.

У свою чергу, протиставлення інтересів об'єктів безпеки викликає виникнення загроз – спочатку потенційних, а потім і реальних. Інші види

життєво важливих інтересів, – що можуть уважатися подібними, паралельними та різнохарактерними – відповідно до свого змісту не можуть бути чинником виникнення загроз. Навпаки, вони є основою для формування єдності, досягнення взаєморозуміння та забезпечення співпраці у відносинах громадського і міждержавного рівня.

В цьому проявляється взаємозв'язок діалектичного характеру між життєво важливими особистісними, суспільними та державними інтересами, а також загрозами безпеці, що вимагає розглядати обидві ці категорії теорії національної безпеки в тісній єдності [214].

Залежно від характеру загроз, джерел, специфіки тощо в різних видах наукової літератури з питань національної безпеки України виділяються такі види безпеки як:

- безпека від загроз природного характеру (сейсмічна, загроза повені, загроза інших стихійних явищ);
- безпека від загроз антропогенного характеру (екологічна, техногенна тощо);
- безпека від загроз соціального характеру (військова, інформаційна, політична тощо).

Для поліпшення організації протидії загрозам з урахуванням їх конкретних особливостей прийнято класифікувати загрози національній безпеці за певними критеріями на окремі види:

- в залежності від місцезнаходження джерела небезпеки – на внутрішні і зовнішні;
- за ступенем сформованості – на реальні і потенційні;
- класифікація загроз в залежності від ступеня суб'єктивного сприйняття;
- класифікація загроз національній безпеці за сферами людської діяльності [220, с. 220–221].

Прояв загроз національній безпеці в кожній сфері є багатоаспектним. Так, наприклад, стосовно до економічної сфери можна говорити про загрози фінансовій, промисловій, енергетичній безпеці тощо.

У вітчизняній науковій літературі не достатньо глибоко розкривається поняття загрози національним інтересам та не аналізується комплексно зміст загроз особистісній, суспільній і державній безпеці на рівні різних сфер життєдіяльності.

Запобігання і локалізація загроз життєво важливим інтересам повинні бути активними у всіх сферах життєдіяльності. Аналіз й оцінка загроз, вироблення на основі концептуальних засад комплексу заходів щодо їх локалізації, ужиття відповідних заходів превентивного характеру є ключовим призначенням компонентів системи забезпечення національної безпеки, яким притаманна функціональна спрямованість.

Розподіл видів безпеки за сферами життєдіяльності має особливу практичну значимість. Саме за цим принципом класифікуються життєво важливі інтереси, і, відповідно, загрози національній безпеці України.

Під тим чи іншим видом безпеки розуміється захищеність життєво важливих особистісних, суспільних і державних інтересів у зазначеній сфері життєдіяльності від загроз внутрішнього і зовнішнього походження. За цим принципом класифікуються і напрямки забезпечення національної безпеки України.

Мета системи забезпечення національної безпеки України полягає в тому, щоб створити механізм, який дозволяє виробити державну і суспільну політику та стратегію держави у сфері забезпечення особистісної, суспільної та державної безпеки та реалізувати цю стратегію в конкретних функціях структур, об'єднаних в зазначену систему [226, с. 67–68].

Забезпечення безпеки в будь-якій сфері підпорядковується деякій сукупності принципів. У загальному контексті під принципом розуміється першооснова, основна ідея, основне правило поведінки.

Основними принципами забезпечення національної безпеки є такі:

- законність;
- підтримка балансу життєво важливих особистісних, суспільних та державних інтересів;
- взаємна особистісна, суспільна та державна відповідальність щодо забезпечення безпеки;
- інтеграція з системами підтримки безпеки на міжнародному рівні.

Основними принципами побудови системи забезпечення національної безпеки України в цілому і окремих її видів, зокрема, можуть бути наступні:

- принцип системності;
- принцип пріоритетності;
- принцип необхідності оптимального поєднання оперативного і стратегічного управління [270, с. 43–47].

Зокрема, принцип системності вимагає всебічного (багатоаспектного), цілісного, доцільного, відкритого підходу до предмету завдання та процесу, що досліджуються, у всіх сферах їх істотної прояви та з урахуванням їх суттєвого взаємозв'язку зі своїм оточенням.

Принцип пріоритетності в умовах обмеженості інвестицій і часу означає необхідність концентрації зусиль при побудові системи захисту в системі національної безпеки на тих її елементах і ланках, які абсолютно незамінні, ситуаційно обумовлені, максимально результативні (при мінімальних витратах), найбільш перспективні, особливо ефективні.

Таким чином, принцип пріоритетності має на увазі пріоритетність тих чи інших напрямків, варіантів, механізмів, способів і засобів при побудові системи захисту кожного виду ресурсу.

Принцип необхідності поєднання оперативного і стратегічного державного управління підтверджується ефективністю його використання в структурах управління національною безпекою всіх провідних держав світу.

При цьому недостатній потенціал стратегічного компонента в структурі державного управління національною безпекою і недостатнє його врахування при прийнятті рішень призводить до перевантажень і помилок оперативних

служб, тобто різкого зниження ефективності державного управління системою забезпечення національної безпеки України [274, с. 17].

Для підвищення ефективності державного управління системою національної безпеки гостро стоїть питання застосування загальних методологій дослідження системи управління безпекою та методів, які оптимізують процеси управління.

Практично дослідження реалізуються в розробці і кількісному обґрунтуванні методів управління безпекою, розробці програм по їх забезпеченню (прогнозування і планування), контролі значень цих показників, здійснення заходів щодо їх підтримки в заданих межах (оперативне управління).

Національна безпека безпосередньо орієнтується на сформовані в суспільстві цінності. Однак слід враховувати той факт, що сприйняття та розуміння національних цінностей та ідеалів конкретним суб'єктом в конкретний час було і буде різним.

Таким чином, національна безпека, являючи собою соціальне явище, має безліч варіацій, закріплених правом як стан, який акумулює безліч видів шкоди, а також можливих уявлень про загрози й їх наслідки [43; 121].

Національна безпека є синтезом державної й громадської безпеки, де державна безпека виступає засобом, а громадська – метою визначення та захисту громадських інтересів, що є життєво важливими.

Підводячи підсумок вищевикладеного, слід повністю підтримати ту точку зору, відповідно до якої національна безпека являє собою сукупність:

- внутрішніх чинників: розміри території держави, наявність у неї природних ресурсів, чисельність населення країни, її військово-політичний, економічний і науково-технічний потенціал, стабільність державних інститутів, моральний дух суспільства, його єдність;

- зовнішніх чинників: геополітичне становище держави в світі, участь у міжнародних організаціях і військово-політичних союзах, наявність союзників і супротивників або їх відсутність, ступінь контролю над світовими джерелами

сировини, золотовалютними резервами, володіння передовими технологіями, інформаційними ресурсами тощо [44; 227].

При цьому національна безпека України – такий якісний і кількісний стан українського суспільства, держави, який характеризується:

- закріпленою на законодавчому рівні узгодженістю її інтересів з громадськими інтересами;
- захищеністю від існуючих або очікуваних загроз внутрішнього та зовнішнього походження;
- можливістю прогресивного та сталого розвитку;
- дотриманням конституційного ладу, конституційних прав і свобод громадян [132; 157].

При цьому загальний стан національної безпеки визначається складом і відхиленням від граничних значень основних економічних, правових, соціальних, внутрішньополітичних, етнополітичних, зовнішньополітичних, демографічних, екологічних й інших кількісних індикаторів, що характеризують життєво важливі сфери діяльності та сталий прогресивний розвиток суспільства України, держави у цілому та її громадян.

Для життєдіяльності людини, громадянина необхідно забезпечення політичної, громадської, військової, економічної, екологічної безпеки, обумовлених вирішенням завдань вдосконалення законодавчої системи будь-якої держави через імплементацію норм міжнародного права до національного законодавства на основі дотримання інтересів нації. У свою чергу, законодавче регулювання на міжнародному рівні нормативно-правових відносин створює сприятливі умови для єдиної правової діяльності, що стосується забезпечення національної безпеки держави, яке, в свою чергу, включає завдання організаційного і комунікативного характеру в ході реалізації внутрішньої і зовнішньої політики держави.

На основі аналізу психологічних проявів взаємодії кризових подій, явищ й емоційно-вольового стану людини, як суб'єкта взаємодії, існує можливість виокремлення факторів об'єктивно-суб'єктивного характеру, що впливають на

створення і розвиток причинно-наслідкових відносин забезпечення людської безпеки. Взаємозумовленість зазначених факторів, що впливають на рішення завдань забезпечення національної безпеки через формування сприятливих умов, сприяє визначенню стратегічних методів надання протидії кризовим явищам подіям шляхом формування профілактичних засобів запобігання настанню нездорового клімату в суспільстві і державі [246, с. 15–16].

Для повного розуміння сутності забезпечення національної безпеки держав доцільно розглянути стадії настання кризи, що вказують на умови й обставини поетапного вирішення завдань, які розкривають шляхи і засоби протидії кризовим явищам.

Зокрема, криза – це напружена, несподівана подія, яка викликає емоційне потрясіння у людей, що зіткнулися з нею. Під час кризи часто виникають ситуації, коли для людини або групи людей звичайні методи подолання проблем є неефективними. В результаті цього поведінка людей може створювати небезпеку для їхнього здоров'я. Коли криза набуває значних за величиною розмірів та позбавляє можливості спілкуватися або стосується значної кількості людей (звичайно більше 10), це називається лихом. Лихо може бути викликано людиною, групою людей або природою. Причина лиха – це тільки один з факторів, який впливає на людей. Природні лиха, такі як повінь, пожежа або землетрус, часто сприймаються як «природна стихія» або як неминучість [6, с. 25–26].

Потерпілі від природних лих відчують меншу необхідність висловлювати свій гнів, докору або ворожість, ніж ті, хто стали жертвами лих техногенного характеру, наприклад, терористичного акту, літакової катастрофи або цивільних заворушень, де людський фактор є причиною формування психотравмуючої ситуації. Зокрема, факторами психотравмуючої ситуації є такі:

- вид загрози, її інтенсивність і величина;
- тривалість загрози;
- кількість негативних подій, що відбуваються одночасно;

- наявність нещодавніх травматичних подій;
- поганий стан здоров'я;
- наявність попереднього психозу;
- відсутність соціальної мережі для надання підтримки, а також ефективних засобів для подолання труднощів;
- спосіб сприйняття загрози;
- швидкість поширення подій;
- відношення потерпілих до кризової ситуації [18, с. 35–36].

Інтенсивність події, як і її швидке настання, викликає у потерпілих стан стресу і загрози. Інцидент, який охоплює більш широку область, звичайно є більш трагічним порівняно з ізольованим подією.

Більшість криз, як і надзвичайні події, такі як терористичні атаки, інциденти з великою кількістю жертв і порушень громадського порядку, зазнають різних стадій розвитку.

Нижче ці етапи розглянуто більш докладно.

1. Передкризовий період – являє собою суму всіх подій, які формуються до початку кризи. Цей період, зокрема, містить етап попередження, коли існує можливість докласти максимум зусиль для усунення фактичного настання події, а також етап тривоги, що характеризується посиленою діяльністю з метою усунення, затримки або пом'якшення кризи.

2. Кризовий період – починається, коли стався негативний вплив. Він характеризується занепокоєнням, шоком, страхом, дезорганізованістю, насильством й іноді панікою. Під час цього етапу кризи люди краще усвідомлюють свої втрати і починають реорганізовуватися та допомагати один одному. Більшість екстрених втручань здійснюється на етапі кризи. Характерна дезорганізація кризового стану збільшує труднощі щодо забезпечення невідкладної медичної допомоги, піддає ризику ефективне вирішення кризи, а фахівці груп (екіпажів) з надання екстреної допомоги самі стають вразливими внаслідок руйнівної напруги.

3. Посткризовий період – це період часу, коли фактична криза завершена, і робляться зусилля для відновлення і подолання її наслідків. Посткризова фаза – найтриваліша з усіх фаз. Протягом цієї фази люди досить тривалий час (від одного до трьох років) потребують емоційного відновлення, незважаючи на те, що фізичні рани і втрати вже заліковуються в кінцевому періоді кризової або в початковому періоді посткризової фази [19].

Законодавче регулювання правової діяльності в ході міждержавних відносин щодо забезпечення національної безпеки є ефективним засобом в контексті реалізації міжнародного співробітництва. Забезпечення національної безпеки неможливо без участі світової спільноти, без системного, комплексного регулювання суспільно-політичних і зовнішньоекономічних відносин держав, які визначають основу національної безпеки.

Отже, основою забезпечення національної безпеки держави є правові засоби регулювання відносин суспільно-політичного та соціально-економічного характеру як на міжнародному, так і на внутрішньодержавному рівні, з урахуванням інтересів держав, спрямованих на взаємовигідне співробітництво у всіх сферах діяльності. Національні інтереси розвинених держав обумовлені:

- виконанням функцій забезпечення суверенітету, політичної стабільності, суспільно-економічного розвитку;
- формуванням громадянського суспільства і правової держави;
- створенням соціально-психологічного клімату нетерпимості до насильства, агресії, ворожості, а також забезпеченням поваги до загальнолюдських цінностей [18; 44].

Вирішення зазначених завдань забезпечує виконання функцій національної безпеки в усіх сферах діяльності: суспільно-політичній, зовнішньоекономічній, соціально-економічній, культурній. При цьому загрозу національній безпеці становлять:

- кримінальні посягання на підвалини правової держави і громадянського суспільства, а також на економічну, політичну, екологічну, військову безпеку;

- кризові явища, події, які чинять психологічну дію на людей і суспільство, які є об'єктивно-суб'єктивними факторами причинно-наслідкового механізму формування соціально-психологічного клімату суспільства, людини [45; 176].

Отже, об'єктом національної безпеки України повинна бути система «територія країни – її народи – уклад їхнього життя», яка включає не тільки власне націю, а й все необхідне для тривалого підтримання їх життєстійкості. Адже метою забезпечення національної безпеки є збереження, примноження і всебічний розвиток нації з територією й ресурсами, що їй належать, необхідних для задоволення всіх матеріальних і духовних потреб у межах відповідного їм укладу життя – найбільш прийняттого способу забезпечувати стабільність існування соціальної системи з урахуванням специфіки народів й їх території.

Ефективним засобом забезпечення національної безпеки є системне і комплексне рішення державно-правових завдань, спрямованих на розвиток відносин суспільно-політичного та соціально-економічного характеру, а також на захист громадянських прав і свобод. Захист прав людини в даному випадку виступає гарантією національної безпеки будь-якої держави.

Стратегія національної безпеки повинна розглядатися в динаміці, бо, являючи собою одне з практичних втілень суб'єктивних уявлень, вона не може не змінюватися зі змінами міжнародної та внутрішньодержавної обстановки.

1.2. Механізми державного управління у сфері національної безпеки

Держава є політичною формою організації суспільства на певній території та політико-територіальною суверенною організацією публічної влади, у розпорядженні якої знаходиться управлінсько-примусовий апарат,

якому підпорядковується все населення країни, та головною функцією якої є захист від загроз зовнішнього та внутрішнього походження.

У цілому, види забезпечення національної безпеки передбачають вирішення проблем національної безпеки в різнохарактерних сферах суспільного життя і людської діяльності: політичній, соціальній, економічній, військовій, інформаційній, екологічній тощо. Всі види забезпечення національної безпеки тісно взаємопов'язані і взаємодоповнюють один одного. Кожен з видів забезпечення національної безпеки в залежності від характеру джерел загроз має зовнішній і внутрішній аспекти. Залежно від об'єкта, життєво важливі інтереси якого захищаються від загроз внутрішнього та зовнішнього походження, виділяються такі види забезпечення національної безпеки, як особистісна, суспільна і державна безпека, а також безпека інших об'єктів [8; 20].

Забезпечення особистісної безпеки, гарантування прав і свобод – це прямий обов'язок держави по відношенню до особистості. Особистісно-державні й особистісно-суспільні взаємовідносини формуються на основі єдності їх прав і обов'язків стосовно один до одного. Тільки за такої умови забезпечується баланс особистісних, суспільних і державних інтересів, за допомогою якого, в свою чергу, досягається стабільність мирного вирішення проблем і конфліктів. Відповідно, суб'єктом забезпечення національної безпеки є той, хто може забезпечити захист національних інтересів.

Фактично держава здійснює функції по забезпеченню національної безпеки через функціонування органів законодавчої, виконавчої та судової влади. Суспільство в цілому теж є суб'єктом забезпечення національної безпеки. Однак держава виступає як основний суб'єкт, оскільки вона наділена спеціальними правами і повноваженнями та має відповідні органи та інститути, які дозволяють здійснювати діяльність щодо забезпечення національної безпеки [43; 63].

До переліку суб'єктів забезпечення національної безпеки слід відносити не тільки державні органи, а й окремі соціальні групи і особистість. Різні

громадські об'єднання виявляють небезпеки і загрози, мобілізуючи громадську думку. Однак держава є ключовим суб'єктом забезпечення національної безпеки в силу того, що вона має низку необхідних прав і повноважень, а також спеціалізовані органи, служби й інститути, які забезпечують реалізацію функцій з підтримки належного рівня національної безпеки.

Здійснюючи роль «охоронця, гаранта порядку і спокою громадян, головного заступника і пильного піклувальника їх інтересів», держава, однак, може перетворитися на загрозу для особистісної й суспільної безпеки. Для того щоб запобігти цій загрозі, існує принцип «поділу влади», який є сьогодні нормою для всіх демократичних держав. Відповідно, завданням законодавчої влади від імені держави виступає розробка та реалізація системи норм права, що орієнтовані на регулювання суспільних відносин у сфері національної безпеки. Вищі державні органи визначають ключові напрямки функціонування всіх органів державної влади та місцевого самоврядування в цій галузі, формують або перетворюють органи забезпечення національної безпеки і механізм, що забезпечує контроль та нагляд за їх діяльністю, та надають їм необхідну ресурсну базу [99].

Важливим напрямком організаційного державного управління у сфері національної безпеки є чітке розмежування сфер компетенції органів державної влади.

Ефективність діяльності державних органів щодо забезпечення національної безпеки здебільшого залежить від ініціативи громадян у своєчасному наданні інформації про загрози національній безпеці та співробітництва з державними органами. Участь громадян у забезпеченні національної безпеки визначається законодавством (наприклад, право на участь у виборах в органи державної влади). Особисту безпеку кожна людина може забезпечити собі, діючи в рамках закону, не нехтуючи інтересами суспільства і держави [132, 55–57].

Держава забезпечує національну безпеку всією своєю міццю, яка визначається її геополітичним становищем, рівнем розвитку економіки, природними ресурсами, військовим потенціалом. Надійно забезпечується національна безпека в сильній державі, але застосування збройної сили можливо тільки в разі захисту її національних інтересів. При забезпеченні національної безпеки передбачається пріоритет невійськових засобів (правових, політичних, дипломатичних та ін.). Тому при виконанні навіть внутрішніх функцій головною метою є відновлення законності та правопорядку, створення умов для вирішення конфлікту «несиловими» методами [161, с. 343].

Визначаючи в якості вихідної мети виділення із загальної класифікації функцій держави функцію щодо підтримки національної безпеки, яка є основною функцією щодо забезпечення безпеки суспільства в цілому, його інтересів й інтересів кожного з його членів, необхідно дослідити державу як вимушено створену суспільством систему, первісною основною спрямованістю якої було забезпечення безпеки як суспільства, що її створило, так і самої держави.

В даний час не існує єдиного, загальновизнаного, юридично закріпленого визначення держави. Слід підкреслити, що процес визнання новоствореної держави чи уряду є актом, який може бути реалізований або нереалізований виключно державою й урядом. Як правило, ці дії означають готовність встановити дипломатичні відносини.

Автор В. А. Ліпкан відзначає, що держава є безкласовою й безнаціональнісною організацією в культурному житті людства; це одночасно і механізм, і інструмент, який завжди існував з одними і тими ж основними завданнями з моменту своєї появи. На всіх історичних етапах розвитку людства за рахунок держави завжди досягалися різні цілі – в залежності від класу, соціальної групи або етносу, які захопили органи держави для досягнення саме своїх цілей і забезпечення своєї безпеки або безпеки інших груп управління більш високого рівня [172, с. 121–122].

Вчений Т. В. Власова вважає, що нині відбувається змішування поняття «держава» і тих соціальних класів, які керують загальними справами організованого суспільства [42, с. 56–58].

У сучасній юридичній науці існує велика кількість підходів до трактування поняття держави. Так, відомий правознавець Л. Гумплович підкреслював, що скільки існувало державознавців і філософів, стільки існувало і визначень держави.

Автор В. В. Лазарєв визначає державу як особливу організацію політичної влади суспільства, що оперує спеціальним апаратом примусу, та відображає волю й інтереси панівного класу або всього народу [171, с. 312–313].

Зарубіжні автори вважають, що держава являє собою незалежну централізовану організацію соціально-політичного характеру, створену та призначену для регулювання відносин соціального спрямування, що існують в межах складного суспільства, якому притаманні риси стратифікації, розміщену в кордонах визначеної території, і яка містить дві основні категорії – правителів і керованих.

Автор Е. Гелнер справедливо зазначає, що держава є спеціалізованою силою підтримки порядку. Держава являє собою інститут або низку інститутів, ключовим завданням яких є охорона громадського порядку. Держава може існувати там, де спеціалізовані органи підтримки громадського порядку, зокрема, представлені у формі поліції та суду, є відокремленими від інших сфер життя суспільства. Саме ці спеціальні органи можна вважати державою [57, с. 71–74].

При цьому доцільно не підтримувати позицію Л. Є. Гриніна, який зазначає, що державі притаманна особливість бути відносно стійкою політичною одиницею, що є відокремленою від населення формою організації адміністрування й влади та претендує на верховне право здійснювати управління визначеними територією і населенням незважаючи на його згоду,

а також має наявний арсенал сил і засобів для реалізації власних претензій [69,].

Філософ Т. Гоббс розглядав утворення держави як наслідок страху, який штовхає людей до об'єднання в державу за допомогою укладення суспільного договору на рівні кожного індивіда. Однак Т. Парсонс виявив в цій схемі парадокс: якщо люди раптом вирішать не загрозувати одне одному, і встановиться солідарність між індивідами, громадський договір розпадається.

Наприкінці XVIII ст. простежується тенденція розглядати головну загрозу для індивіда з боку самої держави в контексті забезпечення безпеки. Досягнення безпеки в цей час нерозривно пов'язувалося з розвитком свободи і рівності, засобами якого виступали захист позитивним законом природних прав людини, в числі яких були права громадян на опір і непокору незаконній реалізації державної влади, а також послідовне впровадження принципу поділу влади тощо [69, с. 88–91].

Так, пропонується безліч існуючих визначень держави умовно розділити на кілька груп:

- розуміння держави як союзу людей, спільноти (Аристотель, Г. Гроцій, Б. Чичерін та ін.);
- держава як механізм, машина, знаряддя (А. Н. Радищев, В. І. Ленін та ін.);
- ототожнення держави й апарату держави властиво західній політології (зокрема, П. Пернталер розглядає державу як систему, що управляє суспільством, як особливий апарат, що виділився з суспільства) [97].

Виходячи з вищезазначеного, можна припустити, що держава являє собою динамічну систему, встановлену суспільством для виконання функцій захисту і управління за допомогою власного апарату управління, яку умовно можна було назвати «держава для суспільства», та яка еволюціонувала в самостійну, незалежну систему – «єдину державу», – що автоматично виконує функції захисту від загроз внутрішнього та зовнішнього походження, та яка є

лише номінально залежною від інтересів суспільства і підпорядкованою невеликій групі «керуючих» цією системою. При цьому всі колишні ознаки держави, а саме:

- публічна влада;
- управлінський апарат;
- система права;
- суверенітет;
- громадянство;
- система примусу (суд, охорона правопорядку);
- податкові збори;
- територія і кордони;
- політична діяльність;
- нормування життя суспільства;
- власна грошова система;
- державні символи;
- власна економіка;
- збройні сили тощо

зберігаються, але під впливом різних зовнішніх або внутрішніх факторів можуть видозмінюватися.

Формальне визначення держави містить у собі низку таких необхідних елементів як територія, населення і влада.

За державою визнається суб'єктивна роль в забезпеченні особистісної безпеки, гарантування її прав і свобод, тобто держава бере на себе всю сукупність зобов'язань по відношенню до особистості. Особистісно-державні відносини, а також особистісно-суспільні відносини будуються на основі єдності прав і обов'язків. Тільки за такої умови забезпечується баланс особистісних, суспільних і державних інтересів, за допомогою якого досягається стабільність, а також мирне вирішення проблем і конфліктів.

Держава в процесі реалізації своєї соціальної й інших функцій забезпечує безпеку особистості і всього суспільства. Виконання функцій

суб'єкта забезпечення особистісної безпеки визначає надкласовий характер держави, яка повинна в рівній мірі піклуватися про дотримання інтересів усіх верств суспільства за допомогою права [98, с. 45–47].

Прихильники соціалістичної моделі безпеки в якості основних визнавали такі положення забезпечення національної безпеки:

- безпека держави є пріоритетною;
- природні права людини на безпеку не існують, а є результатом реалізації політики держави;
- влада держави є універсальною і не обмежена правами людини;
- права держави мають пріоритет;
- домінують соціально-економічні права особистості;
- приватна власність – це засіб експлуатації людини, який повинен бути знищений;
- держава повинна здійснювати контроль за сферою науки і освіти.

Держава не є суб'єктом правоохоронної системи. Будучи правосуб'єктною особою, держава виступає як суб'єкт юридичної відповідальності, що володіє об'єктивною підставою для її забезпечення – скарбницею. Інтереси держави охороняють і захищають правоохоронні органи (ними і представлена держава в правоохоронній системі), від ефективності діяльності яких залежать:

- результативність функціонування усієї правоохоронної системи;
- стан законності і правопорядку;
- рівень забезпеченості особистісної, суспільної і державної безпеки.

Держава виникає для вирішення певних поставлених перед нею завдань, які вирішуються в процесі її діяльності. Основні напрямки діяльності держави – це її функції.

Таким чином, функції держави являють собою низку найважливіших характеристик якісного характеру, а також орієнтирів не тільки безпосередньо держави як специфічної форми організації публічної влади, а й суспільства в

цілому. Функції держави реалізуються через її механізм, який охоплює всі державні органи.

На основі аналізу визначення поняття держави як основного суб'єкта забезпечення національної безпеки пропонується розглянути змістовну сутність механізму державного управління, який, у свою чергу, містить у собі категорію «механізм державного управління у сфері національної безпеки».

Так, В. А. Козлов визначає механізм державного управління в якості системи, до якої входить низка органів і установ, за допомогою яких забезпечується виконання державних функцій зовнішнього та внутрішнього призначення [148, с. 33–35].

Подібну точку зору підтримує М. І. Абдулаєв, розглядаючи механізм державного управління як сукупність державних організацій, спрямовану на безпосередню реалізацію державної влади, забезпечення управління суспільством [2, с. 17–19].

До недавнього часу широке поширення мало визначення механізму державного управління, запропоноване В. В. Копейчиковим: «Механізм державного управління включає в себе всю систему державних організацій – різнохарактерних колективів людей, сформованих державою, що забезпечують управління й безпосереднє здійснення державних функцій. Державні організації, що утворюють у своїй сукупності механізм державного управління, в залежності від завдань, що ставляться перед ними, та згідно їх відмінностей стосовно внутрішньої структури, порядку утворення та компетенції, поділяються на органи держави, а також підприємства й установи, що знаходяться у відомстві держави» [272, с. 212].

Автор М. І. Байтін визначає сучасний механізм державного управління в якості системи державних органів, пронизаної єдиними принципами, що є законодавчо закріпленими, заснованої на поділі влади і забезпеченої відповідними матеріальними ресурсами, за допомогою яких здійснюються державні завдання та функції [10, с. 7–9].

Під механізмом державного управління у сучасній літературі розуміють систему органів і установ спеціального призначення, які уможливають реалізацію державного управління суспільством і забезпечення захисту його ключових інтересів.

На різних етапах розвитку людського суспільства механізм держави мав власні особливості та визначену специфічну структуру, що пояснюється:

- причинами соціального й економічного характеру;
- складом населення держави відносно національностей, розмірами її території;
- географічним розташуванням і низкою інших факторів.

Йдеться про своєрідну опорну конструкцію держави, без якої не можна здійснювати управління суспільством, що знаходиться в постійному розвитку, динаміці.

У роботі пропонується розглянути механізм забезпечення національної безпеки на основі двох підходів. Зокрема, у першому підході поняття, що досліджується, визначається як складова частина державного механізму і представляє собою систему державних організацій, органів, установ, а також інститутів недержавного відомства, спеціально створених для забезпечення безпеки або яким надається спеціальна функція протягом визначеного терміну часу, в їх взаємодії і практичному функціонуванні.

При цьому як елементи механізму забезпечення державної безпеки виступають:

- державні органи й організації, здійснення функції забезпечення безпеки для яких є основною;
- державні органи й організації, здійснення функції забезпечення безпеки для яких є похідною і реалізується у випадку настання відповідних загроз;
- недержавні організації, що залучаються державою або безпосередньо створюються суспільством для виконання функції забезпечення національної безпеки [97; 98].

У межах другого підходу механізм забезпечення національної безпеки визначається в якості системи засобів, через застосування яких чиниться результативний вплив на відносини суспільного характеру і процеси соціального призначення, які зазнали загроз, з метою захисту суспільних і державних інтересів, що є життєво важливими.

В якості зазначених засобів, крім організацій безпосередньо, що реалізують функцію забезпечення національної безпеки, виступають такі:

- нормативно-правова база, що є фундаментом створення і функціонування відповідних організацій та забезпечення їх взаємодії з метою досягнення необхідного рівня національної безпеки;

- сукупність способів, методів і прийомів, що застосовуються суб'єктами забезпечення національної безпеки для вирішення поставлених перед ними завдань.

Під механізмом держави в сучасній літературі слід розуміти систему органів і установ спеціального призначення, які уможливають здійснення державного управління суспільством і забезпечення захисту його ключових інтересів. Відповідно, механізм забезпечення національної безпеки також повинен розглядатися крізь призму державних органів. Держава, будучи ключовим суб'єктом, що забезпечує національну безпеку, виступає в якості її гаранта і, відповідно, реалізує провідні функції організації й управління в цій сфері діяльності.

Так, автор Н. А. П'янов пропонує точку зору, що державні органи являють собою частину державного апарату, що є структурно відокремленою, якій притаманні владні повноваження, та яка уможлиблює реалізацію визначених державних завдань і функцій. Поряд із цим дане визначення не дозволяє розкрити повною мірою зміст дефініції державного органу, оскільки не окреслює всіх його істотних характеристик [231, с. 111].

Відповідно, С. С. Алексєєв пропонує наступне визначення державного органу: це організація або установа, яка виконує державні завдання і наділена відповідними владними повноваженнями.

Реалізуючи функції політичного та соціального спрямування, Українська держава безпосередньо впливає на сферу забезпечення національної безпеки через застосування визначених засобів і системи власних органів – саме в цих діях проявляється зміст державного управління діяльністю щодо забезпечення національної безпеки [5, с. 16–18].

При цьому видатним принципом державного управління у сфері забезпечення національної безпеки є фокусування на державно-правовому механізмі протидії загрозам національній безпеці та реалізація інтересів і цілей нації.

Саме система органів держави, які забезпечують недопущення виникнення загроз інтересам країни національно-державного рівня або їх нейтралізацію, дозволяє захистити громадянські права і свободи, а також суспільні цінності матеріального і духовного характеру, та складає державно-правовий механізм забезпечення безпеки країни.

Механізм державного управління у сфері забезпечення національної безпеки являє собою динамічну систему, в якій виділяються наступні етапи:

- окреслення кола інтересів, захист яких необхідно забезпечити;
- виявлення й прогнозування перспективного стану загроз внутрішнього та зовнішнього походження для життєво важливих інтересів суспільного і державного рівня;
- створення системи заходів, що протидіє загрозам національній безпеці;
- здійснення нейтралізації загроз;
- впровадження комплексу заходів, спрямованих на стабілізацію функціонування об'єктів безпеки.

Останній є не тільки головним критерієм ефективності механізму забезпечення державних інтересів і національної безпеки у цілому, а й його безпосереднім завданням.

Основним структурним елементом механізму державного управління у сфері забезпечення національної безпеки є система його органів і установ, що

знаходяться у відомстві держави, та забезпечують захист основних інтересів суспільного та державного рівня.

Так, суб'єктна складова механізму державного управління у сфері забезпечення національної безпеки також передбачає наявність системи органів, які здійснюють вирішення проблем у сфері забезпечення особистісної, суспільної та державної безпеки, що забезпечують захищеність і орієнтацію на прогресивний розвиток, та знаходять свій прояв у:

- стані особистісної, майнової, суспільної та державної захищеності;
- забезпеченні особистісно-громадської безпеки;
- забезпеченні громадської безпеки;
- забезпеченні економічної безпеки тощо.

Так, одним з центральних суб'єктів забезпечення особистісної, суспільної та державної безпеки є правоохоронна система держави – система державних органів, що забезпечують особистісну, суспільну і державну безпеку від дій протиправного характеру.

Обґрунтованою видається точка зору Н. С. Лабуша, який відповідно до традиційного механізму держави виділяє альтернативні групи органів, за допомогою яких держава здійснює свої функції: в механізмі держави пропонується розрізняти органи, що здійснюють всі її основні функції та органи, що здійснюють представницькі функції, а також різні органи галузевого управління і такі спеціальні органи й установи як суд, прокуратура, армія, поліція тощо [170, с. 23–24].

Серед різноманіття функцій держави можливе виділення однорідних напрямків забезпечення національної безпеки, які реалізуються переважно силовими (насильницькими) засобами, а також наступних зовнішніх функцій;

- оборонна – захист кордонів і території країни;
- військово-агресивна – втручання в справи інших країн, захоплення території тощо.

Об'єднавши органи, які виконують однорідні функції держави переважно засобами примусу та забезпечують їх, можна сказати про сукупність силових структур держави, що утворюють силовий механізм.

Деякі автори вважають, що в державі правоохоронні органи і збройні сили належать до органів виконавчої влади, тому вони є структурними елементами механізму сучасної держави, але функціонують окремо.

У демократичній правовій державі, на відміну від держави авторитарного тоталітарного типу, їх роль в державному механізмі повинна бути орієнтована на загальну тенденцію щодо:

- особистісні охорону та захист;
- реалізацію особистісних прав і свобод;
- особистісне забезпечення безпеки [173, с. 161].

В окреслених умовах ці структури не слід уважати ключовими, що зумовлювало б об'єктивну необхідність їх виокремлення у дефініції та структурі механізму сучасної держави.

Саме фундаментальна потреба суспільства в безпеці та захисті від загроз зовнішнього і внутрішнього походження була безпосередньо причиною виникнення системи органів, які здійснюють функції забезпечення національної безпеки. Так, державні органи, що забезпечують суспільну і державну безпеку, повинні бути виділені в особливу, базову систему органів державної влади, яка, в свою чергу, становить основний елемент механізму державного управління у сфері національної безпеки. Це призводить до необхідності виділити з системи органів державного управління систему органів по забезпеченню національної безпеки України, визначивши їх як державні органи, що:

- включають систему оперативних підрозділів і посадових осіб, спеціально створених для охорони зовнішньої і внутрішньої безпеки держави;
- забезпечують стабільність цілісності території, суверенітету і конституційного ладу держави, а також реалізацію громадських конституційних прав;

- діють на підставі й у суворій відповідності закону [261; 301].

Крім того, з метою ефективності функціонування механізму забезпечення національної безпеки пропонується ввести систему попередження про рівні суспільної і державної небезпеки. Необхідно відзначити, що дана система існує в ряді країн Західної Європи і США.

Необхідно також відмітити, що механізми державного управління у сфері забезпечення національної безпеки передбачають застосування низки специфічних засобів. Так, до засобів забезпечення національної безпеки відноситься сукупність політичних, дипломатичних, економічних, правових, військових та ін. заходів, а також майно, ресурси і техніка, які використовуються для забезпечення національної безпеки.

У найзагальнішому наближенні можна виділити кілька великих проблем стосовно державного регулювання у сфері національної безпеки поки тільки позначених в деяких наукових джерелах. До цих проблем необхідно віднести наступні.

По-перше, в даний час не дуже зрозуміло, як сфера безпеки залежить від активності держави, діяльності громадянського суспільства і бізнес-структур. Фактично доцільно виявити, яка повинна бути ступінь втручання (участі) держави, громадськості, бізнесу і громадян в сферу безпеки, а також наскільки ця діяльність різних соціально-політичних суб'єктів має бути скоординована і хто може бути координатором в даній сфері.

По-друге, немає чіткої відповіді на питання, яким має бути співвідношення внутрішніх і зовнішніх (по відношенню до конкретного соціуму) аспектів безпеки в даній сфері. Є сенс уважати, що в цьому контексті слід обґрунтувати необхідність вироблення концептуальних рамок для визначення пріоритетів внутрішньої і зовнішньої безпекової політики держави. При цьому необхідно взяти до уваги їх нерозривну єдність як найважливіший методологічний принцип функціонування цієї сфери, але при цьому для України виділити пріоритетність внутрішньої безпекової політики (в забезпеченні захищеності життєво важливих особистісних, суспільних і

державних інтересів). Тут же слід зазначити, що багато дослідників на перше місце за значимістю в сфері безпеки українського суспільства ставлять зовнішні аспекти [8; 29].

По-третє, подальшого теоретичного опрацювання потребує визначення пропорційності військових аспектів безпеки (військової безпеки) з іншими видами безпеки. При цьому важливо вирішити протиріччя між потребами оборони і реальними можливостями держав по забезпеченню цих потреб. Крім того, слід врахувати, що політика безпеки в нашій країні перестала бути синонімом військових заходів. Отже, необхідні вдумливі і послідовні державні зусилля з регулювання фінансування та витрачання невійськових ресурсів на забезпечення різних видів безпеки.

По-четверте, докладного аналізу потребує діалектика взаємодії сфери безпеки з іншими сферами суспільного життя. Діалектика цієї взаємодії досі не вирішена ні в теоретичному, ні в практичному аспектах. Так, наприклад, в численних працях сфера безпеки розглядається як гранично широка, за обсягом фактично збігається з соціумом й усіма його сферами. Але є і принципово інші точки зору. Зокрема, точка зору, що безпека, в першу чергу, забезпечує сталий розвиток суспільства, і в цьому сенсі в сфері безпеки формуються умови розвитку соціуму (тобто без гарантованої безпеки цей розвиток не може бути забезпечений).

По-п'яте, подальшого систематизованого вивчення потребує непослідовність дій різних суб'єктів (в першу чергу, державної влади) у сфері безпеки. Очевидно, що ця проблема є проблемою більш високого порядку, оскільки в нашій країні реформаторські дії завжди були неефективним результатом проведеної так званої «консервативної» політики. Відповідно, необхідно формувати цілісну модель історичного і перспективного розвитку сфери безпеки в Україні.

Звичайно, вищевказаними теоретичними проблемами сфери безпеки їх повний список далеко не вичерпується. Однак є можливість вважати, що навіть цих п'яти проблем досить для того, щоб переконатися в багатогранності,

багатофункціональності та внутрішній складності цієї сфери, неоднозначності її станів і впливу на соціум [29; 30].

Слід підкреслити, що сфера безпеки не має власної предметної області. Саме тому пропонується підхід, що дозволяє розкрити стан сфери безпеки українського суспільства через аналіз специфіки її прояву в інших основних сферах суспільного життя. Зокрема, це економічна, політична, соціальна і духовна сфери. Такий аналіз дозволить в подальшому виявити і систематизувати складові сфери безпеки, на які можна і необхідно впливати методами державного управління з боку широкого кола соціально-політичних суб'єктів.

Зокрема, серед проявів безпеки в економічній сфері слід визначити такі:

- прогнозування заходів, що сприяють самостійному й ефективному вирішенню різними суб'єктами широкого кола економічних завдань в сфері безпеки;

- без впливу сфери безпеки складно забезпечувати той рівень і таку якість життя населення, які забезпечують економічну стабільність в суспільстві;

- сфера безпеки дозволяє соціуму своєчасно адаптуватися до динамічних змін, що відбуваються в світовому господарстві, наростаючих ресурсних обмежень і умов глобальної конкуренції, а також адекватно відповідати на внутрішні та зовнішні виклики;

- сфера безпеки впливає на економічні, політичні та військові процеси в світі [35; 55].

Відповідно, в державній стратегії економічного розвитку специфічними проявами безпеки в економічній сфері повинні бути наступні:

- сфера безпеки впливає на процес вироблення цільових установок соціально-економічної політики розвитку країни;

- у сфері безпеки в певній мірі формуються критерії і параметри забезпечення належного стану економіки, що відповідає вимогам економічної безпеки і захисту життєво важливих інтересів країни;

- саме в сфері безпеки створюється система і механізми забезпечення економічної безпеки соціуму, захисту його життєво важливих інтересів через впровадження всіма державними й іншими інститутами заходів правового, економічного та адміністративного характеру.

Що стосується соціальної сфери, то безпека у даному випадку проявляється наступним чином:

- у підтримці (або її відсутності) більшістю населення соціальної системи і державного устрою;
- у характері відносин між великими соціальними групами, коли ці відносини не створюють нових небезпек і не повинні впливати одна на одну;
- у стійкості систем забезпечення життєдіяльності та основних потреб людей і груп;
- у стані та розвитку соціальної сфери, яка виключає соціальну перенапруженість і небезпеку вибухів масового невдоволення;
- у захищеності особистості від будь-яких небезпек, які можуть бути в суспільстві [36; 58].

Відносно безпеки в духовній сфері, то багатьма фахівцями відзначається, що в духовній сфері суспільства основними суб'єктами є релігійні організації. У цьому контексті важливо зрозуміти, які цінності пропонують релігійні організації сучасного суспільства в різних областях людської діяльності, а також чи можна на підставі цих цінностей розвивати сферу безпеки [76, с. 12–13].

Таким чином, сфера безпеки в цілому розуміється як складова частина суспільного життя, в якій формуються умови для найбільш ефективної реалізації та захисту різноманітних громадських, суспільних і державних інтересів. У такій якості сфера безпеки соціуму пов'язана на практиці з основними сферами суспільного життя численними запитами і потребами різних суб'єктів, а також діями по оптимізації захисту як цих інтересів, так і процесів їх реалізації.

Сфера безпеки в максимальному ступені і постійно проявляється в інших сферах суспільного життя. Взаємозалежність всіх сфер суспільного життя (в тому числі, сфери безпеки) є об'єктивною для будь-якого соціуму.

Для запобігання різнохарактерних загроз і мирного вирішення назріваючих конфліктів військового характеру (особливо на своїй території), нейтралізації і парировання загроз національній безпеці зовнішнього та внутрішнього походження і велике значення має застосування несилових заходів, до яких відносяться наступні:

- політичні заходи;
- дипломатичні заходи;
- економічні заходи;
- правові заходи;
- військові заходи;
- інформаційно-психологічні заходи;
- військово-технічні заходи;
- науково-технологічні заходи (рис. 1.1).

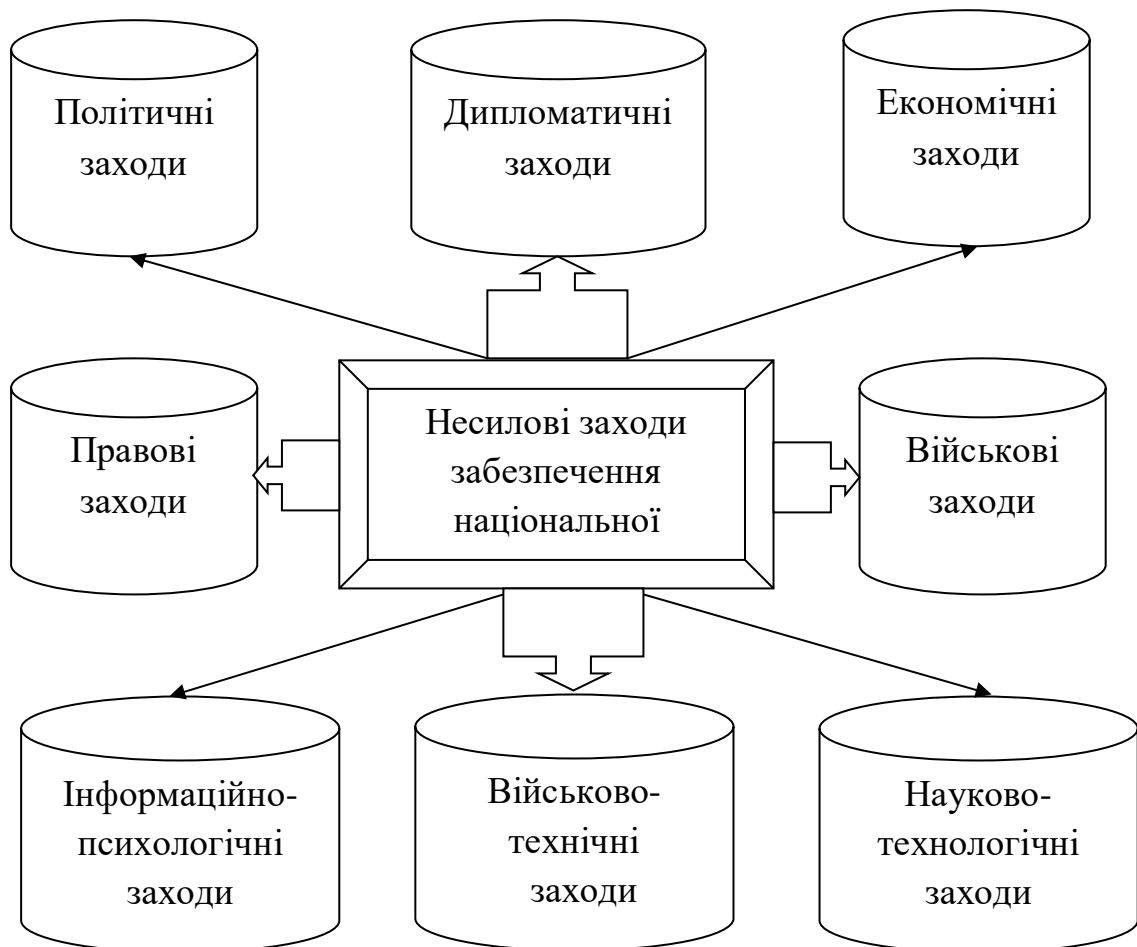

Рис. 1.1. Несилові заходи забезпечення національної безпеки

Джерело: складено на підставі [35; 58; 76]

Зокрема, заходи політичного характеру щодо підтримки належного рівня стану національної безпеки передбачають наступні:

- організацію зустрічей на рівні глав держав, урядів, політичних делегацій;
- проведення переговорів і надання консультацій щодо активізації відносин на міждержавному рівні;
- організацію конференцій і нарад, в яких приймає участь керівництво різнохарактерних військово-політичних союзів з оцінки потенційних і наявних загроз та вироблення необхідних рекомендацій для впровадження спільних дій;
- взаємодію з міжнародними інститутами (ООН, ОБСЄ тощо) для прийняття санкцій по відношенню до держав, що дестабілізують міжнародну обстановку [215].

Що стосується дипломатичних заходів відносно забезпечення національної безпеки, то вони містять наступні:

- проведення переговорів щодо питань, які є проблемними стосовно державних взаємин;
- зміцнення довірчих заходів;
- скасування чи перенесення офіційних візитів політичних лідерів та державних делегацій;
- передача керівництву держав, а також дипломатичних служб різнохарактерних роз'яснень, меморандумів, вимог у зв'язку з ситуацією, що склалася;
- розрив дипломатичних відносин.

Відносно економічних заходів щодо забезпечення національної безпеки необхідно відзначити, що вони передбачають наступні:

- нейтралізація несприятливих впливів на економіку країни шляхом прийняття відповідних заходів на відповідь дискримінаційним діям іноземних держав у торговельно-економічній, науково-технічній, фінансовій та ін. сферах;

- введення ембарго;

- вжиття заходів тарифного та нетарифного регулювання;

- підвищення стійкості банківського сектора, що виключає можливість виникнення системних криз;

- підвищення ефективності валютного регулювання і контролю, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, нелегальним вивезенням капіталу, а також боротьби з фінансуванням терористичних організацій;

- забезпечення раціонального використання різнохарактерних ресурсів (трудових, природних, інтелектуальних, інформаційних, фінансових тощо);

- підвищення конкурентоспроможності на основі технічної модернізації національної промисловості;

- створення умов для досягнення такого рівня і якості життя населення, що гарантували б соціальний мир і політичну стабільність в країні;

- формування необхідного і достатнього державного матеріального резерву (потужностей і матеріалів) для забезпечення мобілізаційних потреб, а також формування стратегічних запасів матеріальних ресурсів для протидії різким кон'юнктурним коливанням на світових товарних і фондових ринках;

- створення законодавчих й економічних умов щодо зниження рівня криміналізації суспільства і господарсько-фінансової діяльності тощо [217, с. 34–37].

Зокрема, система захисту національних інтересів України базується на встановленні та нормативно-правовому закріпленні обов'язкових процедур щодо формування цільових установок, програмних заходів і дій, які

забезпечують виявлення, локалізацію і протидію загрозам національній безпеці країни.

Що стосується правових заходів щодо забезпечення національної безпеки, то вони передбачають такі:

- вимоги відносно дотримання норм, встановлених міжнародним правом, угодами, договорами та положеннями;
- укладання двосторонніх та багатосторонніх договорів і угод щодо врегулювання відносин правового характеру;
- використання юридичних засобів і засобів міжнародних правових інститутів (Міжнародний суд ООН, Європейський суд і ін.) [220, с. 117].

Стосовно військових заходів слід відзначити, що до них відносяться такі:

- переведення збройних сил регулярного призначення на штати, що відповідають воєнному часу, а резерву – на воєнний стан;
- створення нових частин і з'єднань;
- організація дій щодо розосередження і перебазування сил і засобів флоту і військової авіації;
- демонстрація оперативного розгортання частин і з'єднань вздовж кордону держави;
- приведення стратегічних сил у вищий ступінь бойової готовності; підтримання бойового потенціалу, бойової та мобілізаційної готовності Збройних Сил України, інших військ, військових формувань і органів на необхідному рівні [220; 233].

Щодо інформаційно-психологічних заходів забезпечення національної безпеки необхідно відзначити наступні:

- пропаганда необхідності дотримання договорів та угод, укладених на міжнародному рівні;
- здійснення інформаційно-психологічного впливу на держави з метою їх утримання від надання допомоги тим країнам, які задіяні у конфліктах;

- забезпечення населення та військ своєчасною і достовірною інформацією стосовно причин і справжніх цілей конфлікту;
- проведення операцій інформаційно-психологічного характеру щодо недопущення конфліктів, зокрема, національної ворожнечі й інших настроїв і дій деструктивного впливу [265, с. 99–105].

Військово-технічні заходи щодо забезпечення національної безпеки передбачають створення і підтримання цілісної системи озброєння України, що являє собою взаємопов'язану сукупність озброєння Збройних Сил України, інших військ, військових формувань і органів, що забезпечують вирішення завдань оборони і безпеки країни на необхідному рівні. Цей рівень досягається реалізацією військово-технічної політики – системи поглядів і практичних дій, що реалізуються державними органами виконавчої влади безпосередньо з метою військово-технічного забезпечення національної безпеки держави.

При цьому ключовою метою військово-технічної політики країни є забезпечення концептуальної, організаційної, технічної й іншої єдності системи озброєння України, оборонно-промислового і науково-технологічного комплексів, а також співробітництва України з іноземними державами на військово-технічних засадах на основі методів програмно-цільового планування і прогнозування.

Відносно науково-технологічних заходів щодо забезпечення національної безпеки, то у цьому контексті акцент робиться на забезпеченні на основі державної інноваційної політики реалізації стратегічних національних пріоритетів України, що включають: підвищення якості життя населення, досягнення економічного зростання, розвиток фундаментальної науки, освіти, культури, забезпечення оборони і безпеки країни [220; 233].

При вирішенні певних і непередбачених завдань забезпечення національної безпеки в режимі звичайних, оптимальних і екстремальних умов велику роль відіграють різнохарактерні ресурси, що являють собою сукупність відомих на даний момент засобів і джерел їх отримання.

Зокрема, в системі засобів забезпечення національної безпеки велике значення мають озброєння і військова техніка, призначені для ураження або знищення живої сили, техніки і споруд противника, захисту від негативної дії його зброї, а також для забезпечення військових дій з бойової, технічної й тилової точки зору [242; 243].

1.3. Державна політика щодо забезпечення національної безпеки: специфіка розробки та впровадження

Процеси глобалізації, розвиток інформаційних технологій, інтеграція фінансово-економічних взаємин, посилення взаємозв'язку між країнами мали істотний вплив на безпеку світового порядку і окремих країн. Як результат сформувався визначений порядок у світі, який базується на цивілізаціях:

- суспільства, яким притаманні подібності культурного характеру, та які знаходяться у стані співпраці одне з одним;
- спроби трансформації суспільств з рівня однієї цивілізації до іншої не виявляються успішними;
- країнам притаманна особливість групування навколо найпотужніших країн, що відносяться до їх цивілізацій.

Епідемії, техногенні катастрофи, соціальна нестабільність, екстремізм і тероризм, незаконна міграція, піратство, організована злочинність – всі ці явища виникають в тому випадку, якщо держава в силу якихось причин не справляється зі своїми функціями й обов'язками. Відповідно, міжнародний тероризм і злочинність, нелегальні потоки міграції, поширення наркотичних речовин і зброї, зокрема, зброї масового ураження, глобальні екологічні проблеми, дефіцит ресурсів, локальні конфлікти етнічного й релігійного характеру, різні соціальні проблеми несуть загрозу сучасній державі, зокрема, Україні. Все це породжує безліч дискусій, принципів, стратегій, як ефективно будувати державну політику щодо забезпечення національної безпеки на сучасному етапі стосовно забезпечення національної безпеки.

З огляду на суттєве підвищення темпів міжнародного життя виникла об'єктивна необхідність:

- постійно адаптувати дії міжнародної спільноти до мінливої ситуації;
- більш цілеспрямовано і скоординовано мобілізувати всі компоненти системи ООН, зусилля всіх держав, регіональних організацій, громадянського суспільства та приватного сектора на повсякденну колективну роботу з пошуку ефективних відповідей на загрози та виклики сучасності [8, с. 65–66].

Як наслідок, виникнення світової економічної кризи було обумовлено наступними факторами:

- перегрів сировинних ринків (зокрема, ринку нафти і продовольства);
- перегрів ринку фондових цінностей;
- перегрів ринку кредитування і поява іпотечної кризи як наслідок цього перегріву.

Економісти активно висловлюються з цього питання. На думку С. Глаз'єва основними причинами глобальної економічної кризи стали:

- самознищення фінансової піраміди, що була побудована на боргових зобов'язаннях, у США;
- здійснення віртуалізації операцій фінансового характеру, що призвело до недооцінки фінансових ризиків і відокремлення фінансового ринку від реального сектора економіки;
- знецінення переважного обсягу капіталу в умовах уповільнення економічного зростання на базі переважаючого технологічного укладу та відповідне виникнення структурної економічної кризи у розвинених країнах світу [60, 15–16].

Більшість зарубіжних експертів відзначають погіршення положення української економіки, викликане, зокрема, негативними наслідками глобальної фінансово-економічної кризи.

Американські аналітики EurasiaNet приходять до висновку, що перспективи України стосовно економічного розвитку негативні. Останні прогнози українських експертів, на їхню думку, не викликають довіри.

Подібна ситуація є прямою загрозою функціонуванню однієї з найбільш важливих підсистем національної безпеки – економічної, – що може призвести до дестабілізуючих наслідків в цілому.

Окрім економічних загроз слід зупинитися на екологічних загрозах національній безпеці. Приріст вмісту парникових газів в атмосфері сьогодні перевищує прогнози на 37%, що слід пов'язувати також з масовим вирубуванням лісів (щороку в світі вирубується до 11 млн. гектарів лісу) і зменшенням кількості фітопланктону через забруднення Світового океану. Виникає необхідність підтримки безпеки з екологічної точки зору як однієї з ключових сфер для збереження життєдіяльності людей на належному рівні і вивчення цієї сфери [29, с. 33–34].

Екологічне благополуччя або хоча б екостабільність з неминучістю залежать, перш за все, від ефективності відповідної державної (міждержавної, міжнародної) політики в сфері екології, природокористування та взаємодії тих чи інших державно-організованих товариств з їх природним місцем існування.

Незважаючи на розбіжності, міжнародне співтовариство прийняло рішення про необхідність національних та наднаціональних заходів щодо недопущення наростання «парникового ефекту» і його скорочення. Так, в Кіотському Протоколі визначені можливі механізми міжнародного співробітництва в цій галузі. В основу цих механізмів покладено той факт, що індустріально розвинені країни, на частку яких припадають основні обсяги викидів парникових газів, зацікавлені в досягненні абсолютного скорочення емісій з найменшими фінансовими витратами. Розрахунки показують, що ціна кожної одиниці скорочених викидів (або прирівняної до неї одиниці збільшеного поглинання парникових газів, наприклад, при посадці лісів) в країнах, що розвиваються та країнах, що переходять до ринкової економіки, значно нижче, ніж у розвинених [62, с. 28–30].

Сказане вище визначає екологічну безпеку як одну з найбільш важливих складових системи національної безпеки. Замовчування і ігнорування подібного роду проблем здатне привести до тяжких наслідків у вигляді

природних лих, катаклізмів. Розуміння екологічних проблем є одним з ключових моментів для їх вирішення, і необхідною умовою для виходу з екологічної кризи. У зв'язку з цим, в нашій країні необхідно провести оптимізацію державної екологічної політики, для чого потрібно:

- впровадити великомасштабну загальнонаціональну програму принципового поліпшення екологічної та демографічної ситуації в країні, що базується на сучасній ринковій економіці, безпечних технологіях, та найбільш передових методах вирішення найскладніших екологічних проблем;

- введення громадського моніторингу екологічних проблем, знижуючи рівень секретності в цій сфері, допускаючи широку участь громадськості в боротьбі за поліпшення якості води та повітря в містах;

- побудова системи екологічної освіти, особливо для молоді, а також перехід до екологічно орієнтованої державної політики [125, с. 149–150].

Ще однією важливою віхою нового часу стала активізація розвитку електронної техніки, переважно обчислювальної, та все більш масштабне охоплення нею усіх сфер життя, включаючи управління у державній та військовій сферах, що зумовило появу останнім часом радикально нового виду протистояння держав – інформаційної війни.

Аналіз глобальних тенденцій і ситуації, що складаються під їх впливом всередині України, дозволяє зробити висновок про зростання загроз в інформаційній сфері. Особливо гостро стоїть питання забезпечення інформаційної безпеки у контексті військової організації держави. На сьогоднішній день найважливішим показником військової могутності держави стає її здатність ефективно використовувати накопичений інформаційний ресурс і створену інфраструктуру в інтересах оборони держави.

Взагалі під дефініцією «інформаційна війна» слід розуміти комплекс заходів, орієнтованих на недопущення несанкціонованого застосування і пошкодження або знищення компонентів власної інформаційної системи, а також незаконне застосування, порушення цілісності або знищення складових інформаційної інфраструктури противника з метою забезпечення переваги з

інформаційної точки зору як протягом мирного часу, так і у період виникнення й розгортання конфліктів [265, с. 99–100].

У цілому, Україна виявляється на стику економік розвинених країнами Заходу і країн так званого «Третього світу». Дана обставина є однією з найсерйозніших проблем сучасності, а саме викликають непокої диспропорції соціально-економічного розвитку, в розрізі яких все більше виділяється розрив в соціально-економічному розвитку і добробуті.

Особливу небезпеку для сучасного світу представляє з'єднання практики локальних воєн і тероризму в так звані асиметричні війни (війни 4-го покоління), – війни, в яких потенціал противників різко відрізняється.

Подібні війни стають абсолютно особливим типом насильства. Серед їх характеристик, по-перше, різні, але безпосередньо взаємопов'язані підстави і дії військового характеру у протиборчих сторін:

- підтримка політики гегемонії через застосування військових засобів з боку суб'єктів глобалізації;
- опір глобальної гегемонії з боку об'єктів глобалізації.

По-друге, асиметричні війни припускають якісну відмінність засобів і методів боротьби у протиборчих сторін при їх подібності як відносно прагнення до локального характеру ударів, так і за абсолютно протилежними декларованими результатами: в обох випадках знищенню підлягає здебільшого мирне населення замість винуватців насильства.

По-третє, для цих воєн характерною є якісна відмінність сил у протиборчих сторін при здатності кожної з них чинити порівняний вплив на протилежну сторону [92, с. 39–41].

Неабияку роль у розвитку державної політики щодо забезпечення національної безпеки відіграє і інноваційна політика. В даний час інноваційні процеси все більш широко і глибоко захоплюють простір суспільних відносин і, відповідно, сферу національної безпеки, однак їх в чималому ступені детермінують. Динамічна трансформація самих цих соціальних відносин створює невизначеність в соціумі, та дезорганізує механізми їх

самовпорядкування. Взагалі, наявність ризиків і деякої міри невизначеності завжди супроводжують соціальний розвиток, відповідно, є іманентною рисою соціальних інновацій. При цьому інновації можуть виникати як спонтанно, так і організовано, тому державі і політичній системі стає все важче, а часто і неможливо не тільки розрізнити позитив і негатив соціальних інновацій, а й жорстко управляти ними. Крім того, у сфері національної безпеки всі напрями життя суспільства є взаємопов'язаними. Це означає, що будь-яка соціальна новація, будь-яка зміна суспільного масштабу може досить несподіваним чином позначитися на соціумі і системі національної безпеки, оскільки управляти новаціями практично неможливо [118, с. 43–44].

Слід відзначити ще одну важливу особливість соціальних інновацій. Так, у пошуках можливості максимально ефективно здійснити свою діяльність держава може і повинна сама ставати ключовим джерелом соціальних інновацій. Причина такого становища полягає в об'єктивній важливості політичних рішень для соціуму, що інноваційно трансформується. У цьому контексті доцільно припустити, що якщо вища влада не ініціює інновації, то вона поступається соціальною ініціативою іншим соціально-політичним акторам.

Так, на думку дослідника Х. Хачатуряна, державна інноваційна політика є невід'ємною складовою державної політики, яку направляють з урахуванням відповідних пріоритетів, встановлених органами державної влади, і реалізують за допомогою взаємопов'язаних економічних, нормативно-правових та інших механізмів державної підтримки конкурентоспроможних підприємств. Однак таке визначення є важким для сприйняття і носить досить вузький характер, оскільки навряд чи ця політика зводиться тільки до різної підтримки конкурентоспроможних підприємств.

Звертає на себе увагу та обставина, що в науковій літературі вживається багато понять, які визначають державне управління інноваційними процесами, але дуже мало уваги приділяється економічним суб'єктам, які і повинні здійснювати інноваційну діяльність. Слід при цьому зауважити, що зазначені

економічні суб'єкти є однією з ключових складових забезпечення економічної безпеки, яка, у свою чергу, являє собою провідний компонент національної безпеки. Ситуація, яка склалася, пояснюється тим, що після періоду ринкових перетворень державна влада як і раніше вважає за краще в економіці діяти в основному методами державного (а не ринкового) регулювання. Необхідно при цьому відзначити, що в цілому з боку керівництва держави спостерігається бажання здійснювати сприяння інноваційним процесам, підтримувати їх у фінансовому плані як законодавчо в рамках конкретних програм, так і за окремими напрямками розвитку. Рішення про те, що в основі розвитку інноваційної діяльності в країні має бути тільки саморегулювання ринку, в цілому вже визнано як помилкове. Однак сьогоднішня участь держави в процесі розвитку інноваційної діяльності здійснюється на рівні законодавчого регулювання (причому, в недостатньому обсязі) і в формі побудови нових елементів державної інституційної структури [289, с. 104–105].

Проаналізувавши зміст основних нормативно-правових актів України щодо регулювання інноваційної діяльності, можна виділити в них наступні упущення.

1. Законодавчо в нашій країні не визначені плановані результати інновацій, зокрема, у сфері національної безпеки, що не дозволяє правильно сформулювати цілі і завдання зазначеної інноваційної діяльності.

2. Не визначено критерії оцінки реалістичності раніше поставлених цілей інноваційної діяльності, зокрема, у сфері національної безпеки.

3. Відсутність формальних (але заздалегідь опрацьованих і законодавчо закріплених) критеріїв результативності інноваційної діяльності знижує ефективність існуючої інституційної системи державної підтримки інноваційної діяльності, зокрема, у сфері національної безпеки.

4. Парламентом країни і вищою виконавчою владою не визначено критерії оцінки ефективності витрачання бюджетних коштів з урахуванням специфіки інноваційної діяльності у сфері національної безпеки.

5. В даний час не розроблено критерії оцінки якості управління бюджетною та соціально-економічною інноваційною діяльністю стосовно як до державних структур, так і до інших економічних суб'єктів, що ускладнює впровадження інновацій у національну безпеку.

6. Створення ефективної системи стратегічного управління інноваційною діяльністю, зокрема, у сфері національної безпеки, не виділено в нашій країні на законодавчому рівні в якості першочергового завдання державного управління [59, с. 113–124].

Фахівці вважають, що відмітною ознакою нової, інноваційної економіки стає прискорений розвиток нематеріальної сфери та нематеріального середовища господарської діяльності. Саме такий економічний розвиток за своєю суттю стає інноваційним. У наукових роботах з економіки інновації найчастіше зв'язуються з інвестиціями або технологічними нововведеннями, а дещо рідше – з новими інформаційними технологіями. У них відзначається, що в Україні необхідно по-новому готувати кадри для ринкової економіки, а низький рівень інноваційного розвитку України консервує низькі інноваційні та інвестиційні потреби економіки, внаслідок чого створює пряму загрозу її національній безпеці.

Визначаючи прикладну різницю в стратегіях бізнесу і державного економічного розвитку в Україні, слід підкреслити, що бізнес, націлюючись на отримання швидкого і максимального прибутку, потребує системної постійної інноваційної діяльності. Тому бізнес, ризикуючи, постійно впроваджує інновації, концентрується на результатах діяльності, вчиться на помилках і висуває на перший план необхідність досягнень, що приносять прибуток. Така стратегія багато в чому корисна і підприємствам державного економічного сектора. Однак, державна економіка, декларуючи курс на інноваційність, поки не може обійти рутинну діяльність, та концентрується, як правило, на самій діяльності, а не на результатах, оперує інтересами структури, уникає помилок, а за появу помилок карає виконавців, в цілому уникаючи ризику.

Однак така ситуація складається далеко не в усіх країнах. Так, в Європі шлях інноваційного розвитку в даний час передбачає декілька сутнісних моментів. По-перше, зростає частка підприємств, зайнятих інноваційною діяльністю. По-друге, вивчення споживчого попиту зміцнює співпрацю між виробниками і споживачами. По-третє, вважається, що конкурентний тиск національних і глобальних ринків стимулює інноваційний процес. У європейських країнах і США підприємницький сектор був раніше і є в даний час найважливішим сегментом національних інноваційних систем.

Необхідно зауважити, що в сучасній науковій думці відомі три типи моделей розвитку провідних країн з науково-інноваційної точки зору.

Перша модель орієнтована на:

- наукове лідерство;
- впровадження крупномасштабних проектів цільового призначення;
- національне охоплення всіх стадій науково промислового циклу (до країн з такою моделлю зазвичай відносять США, Великобританію і Францію).

Друга модель орієнтована на:

- поширення нововведень шляхом створення сприятливого середовища;
- раціоналізацію економічної структури (така модель поширена в Німеччині, Швеції, Швейцарії).

В рамках третьої моделі передбачається:

- стимулювання нововведень шляхом розвитку інноваційної інфраструктури;
- забезпечення сприйнятливості національної економіки до досягнень науково-технічного прогресу на світовому рівні;
- координація функціонування різнохарактерних секторів в науково-технологічній галузі [75, с. 313–319].

Інноваційна політика також об'єктивно пов'язана з науковою діяльністю, оскільки вона виробляє новий або вдосконалений інтелектуальний продукт та новий або вдосконалений технологічний процес.

Будь-який інноваційний і науковий процес починається з ідеї, тому можна погодитися з тими вченими, які вважають, що для всіх інновацій характерний інтелектуальний ефект. Найчастіше інноваційний розвиток науки пов'язаний з науковими і технологічними парками, технополісами і регіонами науки. Вважається, що науково-технічний прогрес не втратив своєї соціальної значущості, а низка фахівців підкреслює, що науковий менеджмент є стратегічним чинником інноваційного розвитку.

Таким чином, інноваційна політика як форма державного управління у сфері національної безпеки в Україні – це складний процес узгодження стратегічних цілей держави з громадськими цілями.

Все вищевикладене неможливо реалізувати без проведення стабільної, своєчасної й адекватної політики забезпечення національної безпеки [118, с. 43–44].

Держава як основний суб'єкт державної політики в сфері забезпечення національної безпеки організовує, реалізує і гарантує виконання комплексу наступних заходів:

- прогнозує та попереджує випадки настання та розвитку надзвичайних ситуацій;
- розробляє наукові методи виявлення і дослідження небезпек і загроз природного і техногенного походження, розкриття причин і закономірностей їх виникнення;
- формує загальнодержавну систему комплексного моніторингу, контролю, нагляду, прогнозування, попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій;
- забезпечує реалізацію загальнодержавних програм цільового і науково-технічного спрямування з проблем забезпечення національної безпеки;
- виконує державний нагляд і експертизу, оцінює їх ефективність стосовно вирішення питань безпеки людини, території України й економічних об'єктів від катастроф природного і техногенного походження.

Зокрема, стосовно забезпечення захисту громадян і державної території від катаклізмів природного і техногенного походження, державою здійснюється аналіз і формулюється наукове обґрунтування балансу індивідуальних і колективних засобів захисту громадян в потенційно небезпечних регіонах країни, на економічних об'єктах і в межах інших зон.

Стосовно ліквідації результатів наслідків настання та розвитку аварій і катастроф техногенного характеру, а також стихійних лих здійснюється:

- формування необхідного угруповання спеціалізованих сил централізованої державної системи попередження, ліквідації й усунення вторинних негативних наслідків, що виникли як результат настання та розвитку надзвичайних ситуацій;

- сучасне технічне оснащення і підготовка угруповання спеціалізованих сил для реалізації робіт аварійно-рятувального характеру й проведення інших екстрених робіт в зоні виникнення надзвичайної ситуації;

- створення спеціалізованих формувань і військ цивільної оборони; розробка оптимальної нормативно-правової бази, що регламентує їх діяльність; уточнення достатньої чисельності службовців, зон їх дислокації, формування умов для їх утримання в постійній екстремальній готовності до можливих дій щодо попередження та ліквідації наслідків катастроф природного і техногенного характеру [161, с. 341–342].

Відносно науково-технічного забезпечення проводяться наступні заходи:

- безперервне проведення й організація наукових досліджень практичного спрямування, а також робіт дослідно-конструкторського, випробувального і проектного характеру відносно проблеми присутності загроз природно-техногенного характеру в межах території країни;

- постійне моделювання і здійснення системного аналізу різнохарактерних небезпек, надзвичайних ситуацій, форм їх шкідливих впливів на громадян, їх наслідків для населення і навколишнього природного

середовища, а також розробка низки операцій стосовно забезпечення комплексного захисту від них;

- систематичне розроблення програм науково-технічного спрямування на загальнодержавному і регіональному рівнях з проблеми забезпечення національної безпеки;

- розробка комплексу обґрунтованих заходів науково-методичного характеру, орієнтованих на достатнє забезпечення сталого розвитку та функціонування економіки України в умовах вірогідних загроз національній безпеці протягом мирного часу [225, с. 17–21].

Відносно сфери міжнародного співробітництва державна політика забезпечення національної безпеки спрямована на:

- формування сприятливих умов для абсолютної інтеграції України до міжнародних організацій, діяльність яких орієнтована на захист населення і територій різних країн;

- зміцнення, розвиток, систематичне навчання та вдосконалення майстерності Українського національного корпусу швидкого реагування на випадки виникнення надзвичайних ситуацій з точки зору забезпечення гуманітарної допомоги;

- регулярне проведення конструктивної державної політики з питань співпраці з закордонними країнами стосовно забезпечення національної безпеки.

Введення системи попередження про рівні суспільної та державної небезпеки допоможе громадянам держави своєчасно прийняти те чи інше рішення, зробити дію, уберегти себе від певних загроз, а також буде в повному обсязі сприяти реалізації права громадян на інформацію про стан держави й її безпеки.

Розглядаючи теоретичний аспект, пов'язаний з механізмом держави і органами, що здійснюють безпосередній захист держави і суспільства, необхідно проаналізувати відповідні функції органів державної влади. В нинішніх умовах в літературі однозначно визнається, що функції

державного органу виходять з його завдань, тобто завдання органу державного управління мають визначальний характер у відношенні до його функцій. Функція є практичною реалізацією цілей і завдань державного органу. Відповідно, О. Г. Тихомирова вказує, що під функцією розуміється різновид змістовної діяльності щодо досягнення відповідної мети [275, с. 29–34].

Деякі автори приходять до висновку, що найбільш поширеною і правильною видається точка зору, відповідно до якої під функціями органів державного управління розуміються взяті з громадського арсеналу види діяльності, які необхідні для виконання їх соціального призначення.

Визначаючи функції як основні напрямки діяльності суб'єктів управління по здійсненню організуючого впливу на об'єкти управління, слід дослідити змістовну характеристику цієї діяльності [276, 130–133].

Розуміння функцій органів управління як виду діяльності, зміст якого – здійснення управлінського впливу на об'єкти управління з метою забезпечення їх необхідною плановою, політичною, технічною, технологічною і тому подібною орієнтацією і відповідними ресурсами для досягнення певного соціально-значущого результату, – отримало широке відображення в науковій літературі та практиці управління.

Проблеми визначення функцій державних органів, покликаних забезпечувати національну безпеку обумовлені тим, що в законодавстві відсутній єдиний підхід до визначення правового становища органів національної безпеки.

Інші автори під функціями конкретного державного органу розуміють встановлені статутним актом (положенням, регламентом, статутом) систему, набір видів діяльності, впливів, які він має право і зобов'язаний здійснювати стосовно конкретних об'єктів управління.

Обсяг управлінських функцій обумовлений місцем державного органу в структурі системи управління та окреслює роль (завдання) і межі даного органу в управлінні суспільними процесами, відносинами, інститутами [291, с. 255–257].

Зокрема, якщо призначення органу виконавчої влади вказує на предметну сферу його діяльності, і його завдання як передбачувані результати діяльності це призначення конкретизують, зокрема, і у визначенні більш конкретних сфер застосування управлінських повноважень, то функції як напрямки діяльності в більшій мірі пов'язані з діяльністю, з її формами і методами.

У визначеннях функції органу виконавчої влади, з одного боку, переважають спроби пов'язати її з діяльністю (звідси визначення функції як виду діяльності державного органу); а з іншого боку – наблизити її до завдань, що підлягають вирішенню органом виконавчої влади в межах визначеної сфери діяльності. Тому при виділенні функцій того чи іншого органу виконавчої влади необхідно мати на увазі, які види діяльності найбільшою мірою допоможуть досягти реалізації його покликання та функцій.

Таким чином, впровадження комплексу заходів, орієнтованих на активізацію процесів забезпечення національної безпеки в межах державної політики щодо забезпечення національної безпеки здійснюється за допомогою механізму держави із залученням до цього процесу недержавних організацій та окремих індивідів [11, с. 13–14].

При цьому органи щодо забезпечення національної безпеки України є державно-владними органами, які включають систему оперативних підрозділів і посадових осіб, спеціально створених для охорони зовнішньої і внутрішньої безпеки держави, які забезпечують стабільність цілісності території, суверенітету та конституційного ладу держави, що, в свою чергу, є гарантом реалізації громадських конституційних прав, і діють на підставі закону та в суворій відповідності до нього.

Адаптуючи зміст державної інноваційної політики до процесів державного управління у сфері національної безпеки, слід зазначити, що найважливішими його напрямками повинні бути такі:

- пріоритет досліджень і розробок прикладного характеру для сфери національної безпеки України;

- активізація проведення наукових розробок відносно застосування науки і технологій у сфері забезпечення національної безпеки України;
- формування інноваційної національної системи й її агрегування зі сферою національної безпеки України;
- інноваційний розвиток системи підготовки кадрів для сфери національної безпеки України;
- використання результатів інтеграції освіти і науки в інтересах сфери національної безпеки України;
- розвиток міжнародного співробітництва в науково-технічному контексті стосовно питань національної безпеки.

При цьому ключовими напрямками сучасної державної політики України стосовно забезпечення національної безпеки повинні бути наступні:

- регулярне планове вдосконалення соціально-економічних умов забезпеченості життя громадян України;
- формування та постійне вдосконалення результативної й оптимальної системи прогнозування і попередження випадків настання та розвитку надзвичайних ситуацій природного і техногенного походження;
- державне забезпечення охорони життя і здоров'я населення, що знаходиться в зоні впливу екстремальних вражаючих факторів або опинилися в зоні катастрофи;
- державна підтримка населення, що опинилося в зоні катастрофи або є евакуйованим з місця катастрофи, у фінансовому та психологічному контенті.

Виходячи з вищезазначеного, доцільно зробити висновок, що в нинішніх умовах неухильно збільшується кількість загроз національній безпеці України. Внаслідок чого першорядного значення набуває реалізація наступних заходів:

- формування і впровадження інноваційних методів прогнозування, попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій природного і техногенного походження;

- забезпечення захисту і порятунку людей у випадку настання та розвитку надзвичайних ситуацій;
- модернізація наявних засобів і технологій, що застосовуються для усунення наслідків настання та розвитку надзвичайних ситуацій.

Висновки до першого розділу

1. Показано, що національна безпека України – такий якісний і кількісний стан українського суспільства, держави, який характеризується: закріпленою на законодавчому рівні узгодженістю її інтересів з громадськими інтересами; захищеністю від існуючих або очікуваних загроз внутрішнього та зовнішнього походження; можливістю прогресивного і сталого розвитку та дотриманням конституційного ладу, конституційних прав і свобод громадян.

2. Зазначено, що, крім названих аспектів, поняття «національна безпека» охоплює і такі елементи життєдіяльності, як, наприклад, «захист життя і здоров'я, а також особистісних прав і свобод, власності, загальної суспільної й державної безпеки від посягань злочинного характеру», «ядерна безпека», «радіаційна безпека населення», «військова безпека», «інформаційна безпека», «екологічна безпека», «політична безпека», «економічна безпека», «безпека дорожнього руху», «авіаційна безпека», «військово-морська безпека», «продовольча безпека», «енергетична безпека», «прикордонна безпека» та ін.

3. Відмічено, що під національними інтересами України прийнято розуміти сукупність життєво важливих особистісних, суспільних і державних інтересів. Тобто за своїм змістом національні інтереси України – це інтегроване вираження життєво важливих інтересів основних об'єктів національної безпеки. Відповідно, визначення поняття «національні інтереси» для України, історії та соціально-територіальної структури сформульовано в такий спосіб: національні інтереси є сукупністю прийнятих національно-етнічною спільнотою образів, моделей і духовних конструкцій, що визначають

спрямованість і зміст життєдіяльності громадян цієї спільноти і кожної людини окремо, їх права, обов'язки і свободи, їх зв'язок з природою і собі подібними, їх можливості і готовність до самореалізації з метою розвитку свого етносу, народності, нації.

4. Підкреслено, що загальна мета державного управління у сфері національної безпеки України полягає в тому, щоб створити механізм, який дозволяє виробити державну і суспільну політику та стратегію держави у сфері забезпечення особистісної, суспільної та державної безпеки та реалізувати цю стратегію в конкретних функціях структур, об'єднаних в зазначену систему забезпечення національної безпеки.

5. З'ясовано, що система державного управління у сфері національної безпеки являє собою динамічну систему, в якій виділяються наступні етапи: окреслення кола інтересів, захист яких необхідно забезпечити; виявлення й прогнозування перспективного стану загроз внутрішнього та зовнішнього походження для життєво важливих інтересів суспільного і державного рівня; створення системи заходів, що протидіє загрозам національній безпеці; здійснення нейтралізації загроз та впровадження комплексу заходів, котрий в якості критерію ефективності передбачає стабілізацію функціонування критичної інфраструктури об'єктів безпеки.

6. Показано, що основними принципами забезпечення національної безпеки є такі: законність; підтримка балансу життєво важливих особистісних, суспільних та державних інтересів; взаємна особистісна, суспільна та державна відповідальність щодо забезпечення безпеки; інтеграція з системами підтримки безпеки на міжнародному рівні. При цьому основними принципами побудови системи забезпечення національної безпеки Україні в цілому і окремих її видів, зокрема, повинні бути наступні: принцип системності; принцип пріоритетності та принцип необхідності оптимального поєднання оперативного і стратегічного управління.

7. Зроблено акцент на тому, що держава як основний суб'єкт державної політики в сфері забезпечення національної безпеки організовує, реалізує і

гарантує виконання комплексу наступних заходів: прогнозує та попереджує випадки настання та розвитку надзвичайних ситуацій; розробляє наукові методи виявлення і дослідження небезпек і загроз природного і техногенного походження, розкриття причин і закономірностей їх виникнення; формує загальнодержавну систему комплексного моніторингу, контролю, нагляду, прогнозування, попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій; забезпечує реалізацію загальнодержавних програм цільового і науково-технічного спрямування з проблем забезпечення національної безпеки; виконує державний нагляд і експертизу, оцінює їх ефективність стосовно вирішення питань безпеки людини, території України й економічних об'єктів від катастроф природного і техногенного походження.

8. Відзначено, що загальний стан національної безпеки визначається складом і відхиленням від граничних значень основних економічних, правових, соціальних, внутрішньополітичних, етнополітичних, зовнішньополітичних, демографічних, екологічних й інших кількісних індикаторів, що характеризують життєво важливі сфери діяльності та сталий прогресивний розвиток суспільства України, держави у цілому та її громадян.

9. Обґрунтовано, що державні органи, які забезпечують суспільну і державну безпеку, повинні бути виділені в особливу, базову систему органів державної влади, яка, в свою чергу, становить основний елемент механізму державного управління у сфері національної безпеки. Відповідно, з системи органів державного управління виділено систему органів по забезпеченню національної безпеки України, визначивши їх як державні органи, що включають систему оперативних підрозділів і посадових осіб, спеціально створених для охорони зовнішньої і внутрішньої безпеки держави; підтримують стабільність цілісності території, суверенітету і конституційного ладу держави, забезпечують реалізацію громадських конституційних прав та діють на підставі й у суворій відповідності до закону.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ

2.1. Особливості державного управління у сфері забезпечення національної безпеки в зарубіжних країнах

Поняття «національна безпека» широко увійшло в міжнародну практику з 1947 року, коли в США був прийнятий Закон № 257 від 26 липня 1947 року «Про національну безпеку». У зазначеному Законі не надається однозначного визначення поняття «національна безпека». Протягом Холодної війни активне протистояння на рівні військової й ідеологічної сфер окреслила пріоритет застосування зовнішньополітичного та військово-політичного підходу до вирішення ключових проблем забезпечення національної безпеки в США, тому стратегія національної безпеки США (і, відповідно, концептуальні документи, які було прийнято в цій сфері) протягом зазначеного періоду стосувалися виключно зовнішньої безпеки, практично не приймаючи до уваги внутрішніх проблем [115].

Міжнародний тероризм і злочинність, нелегальні потоки міграції, поширення наркотичних засобів і зброї, зокрема, зброї масового ураження, глобальні екологічні проблеми, дефіцит ресурсів, локальні конфлікти етнічного та релігійного характеру, різні соціальні проблеми несуть загрозу будь-якій сучасній державі, зокрема, Україні. Все це породжує безліч дискусій, принципів і стратегій стосовно ефективного забезпечення національної безпеки.

З кожним роком система світового устрою стає все складнішою, посилюються зв'язки між країнами і їх взаємний вплив. Зокрема, економічна криза світового масштабу 2008 року – криза, що спричинила погіршення ключових показників економічного розвитку в переважній більшості країн. Їй безпосередньо передувала іпотечна криза в США, перші ознаки якої спостерігалися протягом 2006 року у вигляді зниження кількості продажів

нерухомості. Відповідно, до початку 2008 року криза набула світового масштабу і поступово почала проявлятися у:

- масовому зменшенні обсягів виробництва;
- зниженні попиту і цін на сировину;
- підвищенні рівня безробіття [205, с. 6–11].

Подібна ситуація є прямою загрозою одній з найбільш важливих підсистем національної безпеки – економічній, що може привести до дестабілізуючих наслідків у цілому. Зокрема, диспропорції соціально-економічного розвитку, в розрізі яких все більше і більше виділяється розрив у рівні соціально-економічному розвитку та добробуту між розвиненими країнами і країнами так званого «Третього світу», є однією з найсерйозніших проблем сучасності.

Загальна чисельність населення розвинених країн становить близько 750 млн. осіб, а середній ВВП на душу населення – 13 000 дол. США.

Джерелом сировини для розвинених країн є «Третій світ», в якому сьогодні гостро стоять гуманітарні проблеми. У країнах, що розвиваються, проживає основна маса населення Землі – 3,8 млрд. осіб, де середній рівень ВВП на душу населення становить 600 дол. США [133, с. 109–111].

Подібні протиріччя між державами призводять до зростання однієї з найбільш явних загроз – загроз міжнародного тероризму. Явище тероризму є типовим для всіх держав. Разом із тим хімічний, бактеріологічний і ядерний тероризм являє собою безпосередню загрозу для виживання людства в ХХІ столітті, зокрема, в Україні. Складність соціально-політичного явища тероризму зумовлює потребу ретельного аналізу. На сьогоднішній день у цьому контексті мова йде про неформальні мережі – діаспорні, радикально-фундаменталістські, криміналізовані коаліції, які відіграють велику роль у внутрішній і зовнішній політиці національних держав, впроваджуючи в життя інтереси етнополітичного лобі. На сьогодні найчастіше з'являються транснаціональні та псевдоцивілізаційні спільноти. Вони відіграють велику роль у прихованій руйнівній діяльності.

Аналіз сучасного тероризму та його проявів утруднений тим, що в сучасному світі суттєво змінилися ролі та статуси країн порівняно з періодом «холодної війни». До цього часу держави і культурно-домінуючі демографічні спільноти представлялися як джерела проблем в міжнародній політиці. Вони ж розглядалися й як ініціатори насильства, а меншини і позадержавний сектор, зокрема, визвольні рухи, – як ті, що вимагали захисту і міжнародної підтримки. Зараз ситуація змінилася.

Особливу небезпеку для сучасного світу представляє з'єднання практики локальних воєн і тероризму в так звані асиметричні війни (війни 4-го покоління) – війни, в яких потенціал противників суттєво відрізняється. Такі війни стають абсолютно особливим типом насильства.

Враховуючи вищезазначене, слід відмітити, що у цілому розвиток сучасної цивілізації породжує нові наднебезпечні загрози. Так, світ збільшує глобальний розрив доступними ризиками та інтерактивними загрозами, які створюються штучним шляхом. Так, у кінці ХХ – початку ХХІ століть характер і тактика поведінки терористів зазнали значних змін. Вони стали частіше здійснювати вибухи, викрадення і вбивства людей, державних діячів. При цьому основна мета терористичної діяльності – викликати страх через нанесення шкоди життєво важливим особистісним і суспільним інтересам.

У сучасному світі налічується близько 500 терористичних груп і організацій.

Говорячи про причини, що породжують тероризм в світі, варто виділити наступні з них:

- протиріччя в економічній сфері;
- соціальна диференціація населення;
- зниження рівня духовності і посилення криміналізації в суспільстві.

Ефективна боротьба з тероризмом в сучасних умовах передбачає впровадження заходів, спрямованих не тільки на безпосередню боротьбу з терористичними організаціями, але й вести необхідних робіт щодо викорінення причин, які сприяють виникненню терористичної загрози.

Для боротьби з терором у багатьох країнах створюються спеціалізовані антитерористичні органи, як, наприклад, в США, де була створена спецслужба – Управління внутрішньою безпекою, що покликана координувати зусилля колег, державних відомств, що займаються питаннями само безпеки [113; 234].

Стійкість і надійність міжнародної системи забезпечення національної безпеки XXI століття, що формується, безпосередньо залежать від підтримки і зміцнення стратегічної стабільності. В глобалізаційних умовах значення даного фактора не тільки не зменшується, але, навпаки, зростає за багатьма параметрами.

Прискорення науково-технічного розвитку, стимульоване глобалізацією, об'єктивно створює передумови для формування все більш потужних систем зброї. У той же час сфера забезпечення стратегічної стабільності містить багато питань, що підлягають вирішенню. Відповідно, забезпечення екологічної безпеки набуває особливого сенсу.

В результаті діяльності людини, і перш за все розвитку промисловості та скорочення площі лісів на планеті, швидкими темпами зростає кількість так званих «парникових» газів (вуглекислий і чадний гази, метан, закис азоту тощо) в атмосфері.

Протягом останніх років температура планети швидко зростає. Протягом усього XIX століття зростання температури склало близько 0,1 градуси на рік. В останнє десятиліття XX століття зростання вже досягло в середньому 0,3 градуси на рік. На початку XXI століття зростання прискорилося. Так, у 2004 році загальна середньорічна температура підвищилася на 0,5 градуса, зокрема, на Європейському континенті – на 0,73 градуси [290, с. 80].

Екологічна стабільність залежить, перш за все, від ефективності відповідної міжнародної політики в сфері екології, природокористування та взаємодії тих чи інших державно-організованих товариств з їх природним місцем існування.

Відповідно, в 1992 році було прийнято Рамкову Конвенцію ООН зі зміни клімату, сторони якої офіційно заявили, що викиди парникових газів повинні бути скорочені. У 1997 році в рамках Конвенції було підписано Кіотський Протокол, який визначив конкретні зобов'язання ряду країн щодо емісії парникових газів.

Так, країни Європейського союзу зобов'язалися скоротити викиди в абсолютних цифрах в середньому на 8%, США – на 7%.

Стосовно економічної складової національної безпеки на міжнародному рівні слід, у першу чергу, проаналізувати рівень економічного розвитку країн за ключовим показником – ВВП на душу населення.

У 2014 році за даними Міжнародного валютного фонду найбільше значення ВВП на душу населення відповідає Катару – 143 427 дол. США. На другому місці знаходиться Люксембург – 92 149 дол. США, що на 51 278 дол. США менше за ВВП на душу населення у Катарі. Третє місце належить Сінгапуру – 82 762 дол. США.

Що стосується найнижчих значень ВВП у 2014 році, то на першому місці знаходиться Центральноафриканська республіка – 607 дол. США на душу населення. На другому місці знаходиться Демократична Республіка Конго – 704 дол. США на душу населення. Третє місце стосовно найнижчих значень ВВП на душу населення у 2014 році посіла країна Малаві – 780 дол. США.

Так, можна побачити, що ВВП на душу населення в Катарі у 2014 році було вищим за ВВП на душу населення в Центральноафриканській республіці у 236 разів.

У 2017 році перше місце стосовно значення ВВП на душу населення знову належало Катару – 124 121 дол. США. На другому місці знаходиться Макао – 109 974 дол. США на душу населення. Третє місце посідає Люксембург – 105 148 дол. США на душу населення [19].

Відносно найменших значень ВВП на душу населення у 2017 році слід відмітити, що на першому місці в цьому рейтингу знову знаходиться

Центральноафриканська республіка – 677 дол. США на душу населення. На другому місці розташовано Бурунди – 735 дол. США на душу населення. Третє місце належить Демократичній Республіці Конго – 790 дол. США. При цьому ВВП на душу населення у Центральноафриканській республіці було меншим за цей показник у Катарі було у 183 рази меншим [96, с. 29–31].

По закінченні Другої світової війни і до завершення Холодної війни концептуальні документи з національної безпеки США визначалися такими принципами:

- у процесі формування політики і стратегії забезпечення національної безпеки ключова увага приділялася усуненню військових загроз США й їх союзникам;

- залякування і стримування дій супротивника в концептуальних документах США передбачало розробку найбільш смертоносних видів зброї (зокрема, переважно зброї масового знищення) та їх використання;

- у ході впровадження політики і стратегії національної безпеки перевагу було надано використанню жорстких військових заходів замість м'яких політико-економічних дій;

- концептуальні документи забезпечення національної безпеки США містили погодження, перш за все, із захистом їх зовнішньополітичних і військово-політичних позицій. Відповідно, при проведенні конкретних заходів з розробки подібних документів урядові структури США спиралися на думки виключно експертів із зовнішньої політики й оборони.

Після ліквідації біполярної системи США стали єдиною наддержавою. Разом із тим, концепції національної безпеки в провідних країнах світу почали зазнавати серйозних змін. На перший план до початку 1990-х років стали висуватися такі види безпеки, як економічна, екологічна тощо, що, відповідно, сприяло появі нових підходів до розробки політики і концептуальних документів у сфері національної безпеки США. Це стало проявлятися вже в останній доповіді президента Дж.Буша-старшого Конгресу, а остаточно відмова від доктринальних установок періоду Холодної війни, що визначали

політику національної безпеки США, сталася вже під час адміністрації Б.Клінтона.

В даний час в американських підходах до вирішення проблем національної безпеки передбачаються певні зміни, внутрішнім проблемам приділяється більше уваги, проте і зараз в концептуальних документах США вони визначаються лише як загальні імперативи, без конкретної деталізації. Починаючи з адміністрації Б. Клінтона, в концептуальних документах, наприклад, в «Стратегії національної безпеки США», з'являються розділи з проблем економічної й енергетичної безпеки, а події 11 вересня 2001 року змусили приділяти більшу увагу в цих документах проблемам тероризму, розповсюдженню зброї масового знищення, техногенним катастрофам тощо. Це позначається і на еволюції американських підходів щодо прийняття рішень і концептуальних документів у сфері національної безпеки [298, с. 13–14].

Прийняттю рішень у сфері національної безпеки в США передують підготовка відповідними органами (військовими відомством, розвідувальними організаціями, державним департаментом тощо) аналітичних матеріалів згідно ситуації і перелік рекомендованих заходів, а також їх обґрунтування. Ці заходи і рекомендації представляються членам Ради Національної Безпеки (іноді до списку розсилки включаються керівники урядових відомств, члени Конгресу тощо) у вигляді розгорнутих наукових або аналітичних доповідей, до яких зазвичай додаються супровідні короткі огляди їх змісту з основними висновками. У той же час в США періодично створюються групи експертів або органи, які займаються дослідженням варіантів і типології основних концептуальних документів у цій сфері на довгострокову перспективу. Наприклад, в липні 1998 року Конгресом США за ініціативою міністерства оборони було створено двопартійну Комісію з національної безпеки в XXI столітті, в складі 14 представників академічних, аналітичних, ділових і військових кіл країни. Вона готувала доповіді як з національної стратегії США на майбутні 25 років, так і структур апарату національної безпеки США на цей термін. Протягом 1999-2001 років Комісією було опубліковано три

доповіді [6]. Комісія вступала в дискусію зі «стратегією Клінтона» та пропонувала акцентувати увагу не на військовому протистоянні, а на терористичній загрозі, зокрема, відмовившись від впровадження принципу готовності збройних сил США до ведення одночасно двох воєн на двох віддалених один від одного полігонах військових дій. Уже перша доповідь, опублікована в серпні 1999 року, містила виділення в якості ключової небезпеки можливість впровадження великомасштабних актів терористичного характеру на території США. Відповідно, вказані доповіді Комісії було розглянуто частково як базу для побудови стратегії національної безпеки нової адміністрації.

Вищий консультативний орган при президенті – Рада Національної Безпеки – забезпечує як прийняття стратегічних концептуальних рішень у сфері національної безпеки, так і готує рекомендації для вирішення поточних або вимагає оперативного вирішення проблем у зовнішній і оборонній політиці. Тим самим, на рівні Ради Національної безпеки формуються основні напрямки зовнішньої, внутрішньої й оборонної політики держави як поточного характеру, так і розраховані на довготривалий період, розглядаються конкретні позиції й підходи, так і готуються документи і рішення стратегічного, концептуального характеру [298, с. 10].

У штаті Білого дому забезпеченням роботи Ради Національної Безпеки на рівні керівного складу займаються:

- помічник президента з національної безпеки;
- виконавчий секретар Ради Національної Безпеки (йому підпорядковані чотири члени директорату Ради Національної Безпеки, що мають статус помічників міністра, які відповідають за окремі напрямки роботи і призначаються президентом);
- директор групи «ситуаційного аналізу».

Зокрема, група ситуаційного аналізу включає приблизно 30-70 співробітників, відряджених на 2 роки розвідувальними відомствами. Вона призначена для:

- моніторингу та результуючої оцінки обстановки на рівні різних зон і сфер інтересів США, підготовки аналітично-прогнозної документації для президента і членів Ради Національної Безпеки;

- підготовки проекту вірогідних варіантів комплексної стратегічної реакції США на виникнення та розгортання ситуації, що загрожує інтересам і безпеці країни з точки зору впровадження заходів спеціального, економічного, пропагандистського, інформаційного, дипломатичного, військового тощо) характеру;

- селекції всіх матеріалів, доповідей президенту і Раді Національної Безпеки [205, с. 5].

Адміністративне управління діяльністю групи здійснює директор, а оперативне – помічник президента США з національної безпеки. Базовий елемент групи – «Ситуаційна кімната», – створена в 1962 році президентом США Д. Кеннеді, коли Карибська криза виявила відсутність єдиного органу екстреного узагальнення поточної інформації з аналітико-прогнозної точки зору й оперативної координації дій різних відомств США в надзвичайних ситуаціях.

З початку 1980-х років з приходом до влади адміністрації Р. Рейгана в підземних поверхах Білого дому цілодобово працюють чергові зміни оперативного стеження за обстановкою, а в надземних приміщеннях – групи комплексного аналізу інформації та технічного забезпечення. У надзвичайних ситуаціях на базі «Ситуаційної кімнати» під керівництвом віце-президента США було сформовано Центр по діям в кризових ситуаціях, до роботи якого оперативно підключаються, в тому числі по телекомунікаційних каналах, фахівці й інформаційні ресурси інших підрозділів органів виконавчої влади.

На базі зазначеного Центру готувалася «ранкова доповідь» по національній безпеці для президента, інших членів Ради Національної Безпеки, що містить узагальнену інформацію про стан справ в кризових ситуаціях, ефективність роботи відомств, що відповідають за безпеку країни, реакцію ЗМІ і громадськості на цю діяльність тощо.

Разом з тим, апаратом Ради Національної Безпеки для президента готуються конкретні доповіді або концептуальні підходи з окремих проблем (або, навпаки, за сукупністю проблем) національної безпеки, зовнішньої й оборонної політики.

Після обговорення доповідей і вироблення рекомендацій на засіданнях Ради Національної Безпеки нова концепція чи позиція адміністрації по окремим ключовим проблемам надається широкій громадськості узагальнено у формі праць видатних експертів у сфері забезпечення національної безпеки у виданнях академічного профілю, наймасштабніших ЗМІ тощо, причому акцент робиться на слабкості колишньої позиції, перевазі нової, нових напрямках розвитку в сфері національної безпеки тощо. При цьому особлива увага приділяється поданню широкій громадськості й експертним колам таких найважливіших концептуальних документів, як «Стратегія національної безпеки США» і «Національна військова стратегія» [299, с. 203].

Структура і функціонування механізму прийняття рішень у сфері забезпечення національної безпеки в Німеччині визначається державним устроєм і нормативно-правовими положеннями Конституції Федеративної Республіки Німеччина. Головою держави є федеральний президент, який обмежено приймає участь у розробці та впровадженні рішень у сфері забезпечення національної безпеки.

Виконуючи досить обмежені, переважно представницькі функції, президент Федеративної Республіки Німеччина тільки скріплює своїм підписом урядові та парламентські акти й інші важливі державні документи. У зв'язку з цим у Федеративній Республіці Німеччина значний вплив на формування політики та прийняття документів у сфері забезпечення національної безпеки чинять парламент (законодавча влада) і голова виконавчої влади (федеральний канцлер).

Зокрема, законодавча влада у Федеративній Республіці Німеччина представлена федеральним парламентом, що складається з двох палат: бундесрату і бундестагу. У свою чергу, бундесрат складається з представників

федеральних земель, і ця палата, фактично, не приймає участі в розробці та прийнятті рішень у сфері забезпечення національної безпеки та займається переважно внутріфедеральними проблемами [29; 96].

Відповідно до Конституції, вищим законодавчим органом у Федеративній Республіці Німеччина є бундестаг. Ключовий вплив на процеси вироблення законопроектів і рішень у сфері забезпечення національної безпеки чинять зовнішньополітичний, бюджетний і правовий комітети бундестагу, які беруть участь в обговоренні практично всіх проектів і рішень в цій сфері, а також військовий комітет, який за необхідності виконує також функції парламентського комітету з розслідувань. Постійні комітети бундестагу є центрами роботи над законопроектами, які неодноразово виносяться на обговорення за участю представників уряду. Одночасно законопроекти обговорюються також у партійних фракціях парламенту. Як фракції, так і постійні комітети бундестагу при обговоренні проектів в цій сфері зазвичай працюють за закритими дверима. Незважаючи на важливу роль бундестагу в процесі вироблення і прийняття рішень у сфері національної безпеки, головною ланкою даного механізму у Федеративній Республіці Німеччина є уряд і федеральний канцлер. Уряд має в своєму розпорядженні спеціальний апарат, на який покладено управлінські функції, аналіз і практичну реалізацію рішень у сфері забезпечення національної безпеки. Цей апарат складається з численних спеціалізованих органів, що знаходяться у безпосередньому розпорядженні глави уряду (зокрема, відомство федерального канцлера, служба друку й інформації тощо). Особливо важлива роль у виробленні урядом рішень у сфері забезпечення національної безпеки належить федеральному канцлеру. Таким чином, у Федеративній Республіці Німеччина, як і в більшості інших розвинених західних держав, парламент не відіграє вирішальної ролі у формуванні політики забезпечення національної безпеки. Вирішальна роль у прийнятті та здійсненні рішень в цій сфері, а також відповідальність за планування і здійснення державної політики забезпечення національної безпеки належить федеральному уряду, до складу

якого входить Федеральна рада безпеки як особливий механізм. Цей орган, очолюваний федеральним канцлером, розробляє пропозиції щодо найважливіших питань забезпечення національної безпеки країни і координує діяльність військових і цивільних органів у зазначеній сфері. Він збирається за необхідності, у межах його засідань формується спеціальна група відомства федерального канцлера.

Передбачений Положенням у відомстві федерального канцлера міжвідомчий секретаріат, що складається з керівників відділів міністерств, які беруть участь в роботі Федеральної ради безпеки, відіграє допоміжну роль, надаючи необхідні дані і матеріали зазначеній групі. Важливі рішення щодо політики національної безпеки приймаються, як правило, колективно радою безпеки, урядом або ж на рівні двох-трьох компетентних міністрів за наявності оперативними проблем [95; 299].

Таким чином, головна роль у прийнятті та впровадженні рішень у сфері забезпечення національної безпеки у Федеративній Республіці Німеччина відводиться не законодавчій, а виконавчій владі, і перш за все – федеральному канцлеру, який:

- формує уряд;
- є керівником Федеральної ради безпеки;
- під час війни виконує функції верховного головнокомандувача;
- представляє концепцію національної безпеки країни, яка максимально повно висвітлюється в особливому документі – «Білій книзі про безпеку Федеративної Республіки Німеччина», основний упор в якій традиційно робиться на зовнішньополітичні й військові аспекти.

У Туреччині існує досить розвинена система як управління політикою національної безпеки країни, так і прийняття концептуальних документів у цій сфері. Разом з тим, треба відзначити, що з урахуванням історично суттєвого впливу військового керівництва на весь процес управління країною за всі роки існування Турецької республіки, цілком природно, що вони грали і величезну

роль в підготовці найважливіших концептуальних документів у сфері забезпечення національної безпеки.

Традиційно у концепції національної безпеки основний упор було здійснено виключно на наступні питання:

- формування та реалізація зовнішньої й оборонної політики Туреччини, а також на її взаємини з сусідніми країнами, провідними світовими державами;
- роль країни в структурі НАТО тощо.

Однак протягом останніх років, з активізацією прагнення Туреччини вступити до ЄС і пов'язаних з цими процесами реформ державного управління (зокрема, прийняття рішень щодо зниження ролі Ради національної безпеки в системі управління країною), а також формального зменшення ролі військових в суспільно-політичному житті держави, спостерігаються деякі зміни в процесі прийняття рішень і вироблення концептуальних документів у сфері забезпечення національної безпеки. Це отримало своє підтвердження і в тексті нової концепції національної безпеки Туреччини – «Політичного документу про національну безпеку» [29; 299].

Підготовка проекту зазначеного документа тривала близько року. У підготовці проекту були задіяні:

- аналітичне управління Ради національної безпеки Туреччини;
- апарати президента і глави уряду;
- Міністерство закордонних справ;
- Генеральний штаб збройних сил країни;
- спецслужби;
- незалежні центри стратегічних досліджень;
- низка університетів.

Особливістю нинішньої концепції національної безпеки Туреччини є той факт, що вперше в його підготовці брали участь і військові, і цивільні відомства. Всі попередні подібні документи готувалися військовими, а цивільні керівники їх підписували. Відмінною рисою нової концепції національної безпеки Туреччини можна вважати також і те, що тепер питання

безпеки Туреччини розглядаються не стільки через призму її міждержавних відносин з іншими країнами, скільки з точки зору наявності потенційно небезпечних регіонів, регіональних конфліктів і діяльності різних радикальних організацій, які становлять небезпеку для безпеки Туреччини й її інтересів. Ці важливі особливості, які, з одного боку, свідчать про наявність деяких демократичних процесів, незважаючи на всі труднощі, що розвивається в Туреччині, а з іншого боку демонструють зростання значущості Туреччини як регіональної держави, яка має в своєму розпорядженні економічні, військові та політичні можливості для активної участі в політичних процесах в регіоні.

Звертає на себе увагу те, що в проекті вперше окремо виділені нові загрози і виклики, які становлять небезпеку для Туреччини:

- сепаратистська і клерикальна діяльність;
- міжнародні терористичні і радикальні релігійно-екстремістські організації;
- перевезення заборонених наркотичних речовин;
- незаконна міграція і викрадення людей.

Велика увага в новій концепції безпеки Туреччини приділена також питанням зміцнення внутрішньої стабільності. Тут на першому плані вказані такі проблеми:

- нерівномірний розподіл доходів в країні;
- зростання злочинності, безробіття;
- деякі напрями суспільно-державних взаємин.

Окремим параграфом у документі прописана соціальна політика щодо молоді, а також підкреслена життєва необхідність збільшення капіталовкладень в сільські райони країни та кардинальне вирішення проблем великих турецьких міст.

Аналіз деяких положень «Політичного документа про національну безпеку Туреччини» говорить про його важливість не тільки для самої Туреччини, але і для інших країн, перш за все – сусідніх.

Зазначений документ підготовлений з урахуванням кардинальних змін, що відбулися в світі, і визначає основні напрями внутрішньої і зовнішньої політики Туреччини на найближчі десятиліття. Разом з тим, його зміст дозволяє стверджувати, що він підготовлений в основному в традиційному, «класичному» стилі, з упором на військову і зовнішньополітичну складові.

2.2. Проблеми та перспективи державного управління у сфері національної безпеки в Україні

Сучасна система забезпечення національної безпеки й оборони України характеризується неефективністю функціонування. Зазначена ситуація спричинена низкою факторів:

- відсутність цілком сформованого національного сектору безпеки й оборони, який являв би собою як цілісне функціональне об'єднання, що підлягало б управлінню з єдиного центру;
- слабкість з інституційної точки зору;
- відсутність професійності кадрового корпусу;
- наявність структурної незбалансованості державних органів, що відносяться до сектору безпеки й оборони;
- брак необхідного обсягу ресурсів й їх неефективне застосування в межах сектору безпеки й оборони;
- неефективність гарантій безпеки України на міжнародному рівні;
- функціонування збройних формувань незаконного походження, підвищення рівня злочинності, незаконне використання вогнепальної зброї [1, с. 12–14].

Відповідно, необхідно здійснити оцінку стану національної безпеки України.

Для того, щоб застосовувати методику оцінювання рівня захищеності життєво важливих інтересів нації від різнохарактерних загроз, а також для оцінки рівня будь-якого виду безпеки необхідно виробити параметри аналізу

життєво важливих інтересів об'єктів безпеки, налагодити збір інформації за цими параметрами в кожному регіоні України та впровадити технології розрахунку рівня ризиків національній безпеці.

При цьому критерії та параметри життєво важливих інтересів об'єктів безпеки або їх станів повинні бути:

- об'єктивними, щоб виключити вплив суб'єктивних особливостей людини;
- загальними, щоб забезпечити їх універсальний характер незалежно від виду систем;
- однозначними, щоб виключити різноманіття тлумачень;
- вимірюваними, щоб критерій ґрунтувався на чіткій числовій величині або індексі.

При розробці системи показників та зборі відповідної інформації необхідно враховувати, що характерною особливістю об'єктів національної безпеки є їх швидка зміна і розвиток.

Розробка і збір показників стану національної безпеки ускладнюється і тим, що показники будуть за своїм характером якісно новими. На жаль, офіційна статистика в цьому відношенні мало чим може допомогти, оскільки навряд чи можна знайти в існуючих формах звітності якийсь єдиний задум та загальну цільову функцію. Крім того, дуже складно визначити ознаки (якісні характеристики), що впливають на об'єкти національної безпеки.

Чекають свого рішення і проблеми створення методичних основ ефективного забезпечення безпеки регіону на основі здійснення моніторингу критеріїв і показників життєво важливих інтересів об'єктів безпеки, а також загроз національній безпеці.

Таким чином, недостатність інформації про показники життєво важливих інтересів об'єктів безпеки, складність і якісна новизна проблем їх оцінки накладають обмеження на можливість застосування цієї методики вже сьогодні, але не виключають, однак, застосування методів логічного аналізу, які в прикладному відношенні заслуговують набагато більшої уваги при

дослідженні зв'язків всередині системи. Відповідно, в роботі пропонується розробити методичний підхід до оцінки рівня загроз національній безпеці.

Так, доцільно розглянути можливість застосування методу оцінки рівня загроз національній безпеці на прикладі окремих регіонів.

У методичному підході доцільно використовувати підхід Т. Сааті до парних порівнянь, який забезпечує спосіб шкалювання, особливо в тих сферах, де не існує вимірювань і кількісних порівнянь.

Методичний підхід до оцінки рівня загроз безпеці регіону передбачає наявність замкненої логічної конструкції, що забезпечує за допомогою простих правил аналіз складних проблем.

Залучаючи метод оцінки рівня загроз безпеці регіону можливо кількісно визначити:

- роль і значимість окремих загроз безпеці регіону в загальній системі загроз безпеці регіону;
- пріоритетність основних інтересів безпеки регіону;
- можливість кількісно простежити ранжування загроз безпеці регіону за пріоритетами для забезпечення безпеки регіону [28; 234].

Зокрема, під безпекою регіону слід розуміти стан захищеності життєво важливих особистісних, суспільних і регіональних інтересів від загроз внутрішнього та зовнішнього походження.

При цьому необхідно відмітити, що у співвідношенні загроз загальнодержавним і регіональним інтересам є свої особливості. Зокрема, визначені регіони України в своїй економічній сфері найчастіше відчують такі загрози, які відсутні на державному рівні.

Характер впливу основних загроз на інтереси регіону в різних регіонах так само неоднорідний. Ступінь впливу загроз на інтереси регіону залежить від структури інтересів цього регіону, які, в свою чергу пов'язані з особливостями цього регіону – географічним положенням, структурою економіки, соціально-економічними умовами реформування тощо. Тому, для того, щоб більш глибоко і детально проаналізувати вплив загроз на безпеку

будь-якого регіону, доцільно розглянути особливості й інтереси цього регіону, а також загрози кожному інтересу окремо.

Для вирішення завдання більш якісного аналізу впливу загроз на кожен інтерес, а також з метою оцінки рівня загроз з урахуванням пріоритетності інтересів, доцільно застосовувати метод оцінки рівня загроз безпеці регіону.

Рішення завдання оцінки рівня загроз безпеці регіону складається з трьох етапів:

- визначення значущості окремих інтересів регіону в загальній системі регіональних інтересів;
- оцінка впливу основних загроз безпеці регіону для кожного інтересу регіону;
- оцінка рівня загроз безпеці регіону.

Етапи процесу оцінки проходять у такий спосіб (рис. 2.1) [128; 166].

Зокрема, на першому етапі запропонованого методичного підходу визначаються показники пріоритетності інтересів регіону – виділення життєво важливих інтересів визначеного регіону.

При цьому життєво важливі інтереси регіону являють собою сукупність інтересів кожного окремого жителя, громадських, виробничих та інших колективів, а також регіону в цілому.

Серед безлічі інтересів регіону завжди можна виділити кілька життєво важливих інтересів, що є домінуючими, ключовими, визначальними, порівняно з іншими дрібнішими інтересами.

Життєво важливі інтереси регіону можна виділити:

- враховуючи особливості регіону;
- ґрунтуючись на думці експертів і проаналізувавши матеріали досліджень і публікації з питань безпеки регіону.

Що стосується складання матриць еквівалентності життєво важливих інтересів, то вона формується і заповнюється таким чином, що по рядках і стовпцях цієї матриці записуються виділені інтереси.

На другому рівні запропонованого методичного підходу визначаються показники пріоритетності загроз для кожного інтересу регіону – здійснюється виділення основних загроз інтересам даного регіону.

Після проведення процедури оцінки життєво важливих інтересів з кількісної точки зору, черговою стадією є виявлення загроз безпеці регіону і визначення ступеня їх впливу на конкретні інтереси.

При цьому, практичний досвід свідчить про те, що одна і та ж загроза безпеці, як внутрішнього, так і зовнішнього походження, може бути небезпечною одночасно для декількох інтересів, однак ступінь негативного впливу визначеної загрози на кожен із зазначених інтересів буде різним.

Далі, з метою кількісного визначення частки впливу кожної загрози безпеці регіону на кожен життєво важливий інтерес, складаються матриці еквівалентності. Тобто, за допомогою шкали Сааті визначаються для кожного виду загроз економічній безпеці коефіцієнти, які показують, у скільки разів ступінь загроз будь-якому виду безпеці в системі загроз інтересам регіону є більш значимим ніж інші загрози [11; 38].

Виділені загрози будуть елементами рівня ієрархії, і потрібно скласти матрицю попарних порівнянь між цими елементами щодо кожного елемента наступного більш високого рівня, який складають інтереси.

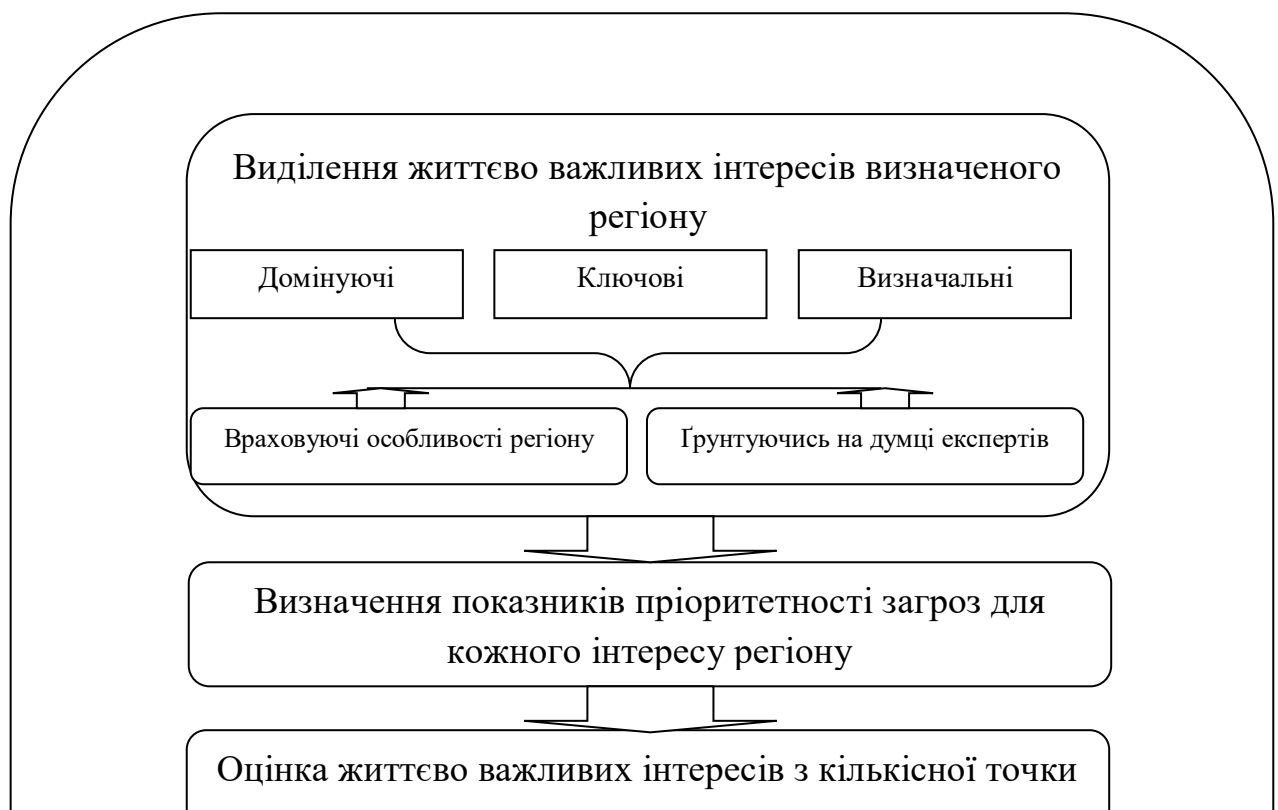

Рис. 2.1. Методичний підхід до оцінки рівня загроз національній безпеці на регіональному рівні

Джерело: авторська розробка

Наприкінці здійснюється оцінка рівня основних загроз безпеці даного регіону з урахуванням компонентів власних векторів інтересів.

У цілому, запропонований методичний підхід може застосовуватися в національній безпеці для оцінки рівня загроз у різних видах безпеки.

Існує також можливість оцінки стану національної безпеки за допомогою системного підходу. По мірі розвитку наукового знання здійснюється поступовий перехід від опису сукупностей слабопов'язаних явищ до системного подання інформації щодо об'єктів, які підлягають дослідженню.

Системний підхід в дослідженнях державного управління у сфері забезпечення національної безпеки й її видів виступає як головний принцип і метод дослідження. Розуміння сутності загальної системи «національна

безпека» сприяє методологічній обґрунтованості дослідження проблем забезпечення національної безпеки.

В даний час багатьма вченими системний підхід розглядається як одна з ранніх форм системного аналізу, або як початкова фаза сучасного системного аналізу, етап початкового якісного аналізу та постановки проблеми і завдань.

Практична реалізація системного методу в дослідженнях державного управління у сфері національної безпеки включає проблемно-орієнтований емпіричний і теоретичний аналіз ситуації, а також об'єкта і мети дослідження.

Говорячи про системний аналіз, слід відзначити, що з методичної точки зору він відрізняється міждисциплінарним і понаддисциплінарним характером та залученням до роботи як неформальних, евристичних, експертних методів, так і емпіричних, експериментальних методів, а також за можливістю й необхідністю – строгих формальних математичних методів.

У прикладному відношенні, і, зокрема при дослідженні методологічних аспектів зв'язків усередині системи національної безпеки й її видів системний аналіз заслуговує набагато більшої уваги.

Послідовність системного дослідження державного управління у сфері національної безпеки виражається в комбінації, що складається з трьох етапів.

1. Отримання і статистична обробка емпіричних даних з національної безпеки.
2. Теоретико-математичне узагальнення матеріалу з метою визначення закономірностей і побудови математичних моделей національної безпеки.
3. Розробка та кількісне обґрунтування методів державного управління національною безпекою: прогнозування і планування [38; 190].

Кожен з цих етапів дослідження має на увазі застосування кількісних методів для дослідження проблем забезпечення національної безпеки враховуючи те, що аналіз складних систем невіддільний сьогодні від використання математичних методів.

Використання математичних методів для вивчення національної безпеки є не тільки відображенням загальної тенденції сучасного пізнання, а й

принципово необхідно для вироблення обґрунтованих рішень у сфері стратегічного планування. Тому математико-наукознавчі методи давно втратили характер одиничних спроб і все впевненіше застосовуються сьогодні в різних видах національної безпеки.

Складнощі застосування математичних методів у державному управлінні національною безпекою багато в чому близькі до загальних труднощів застосування математичних методів у соціальних системах. Це, перш за все, – відсутність чітких кількісних характеристик, що відображають основні поняття національної безпеки [295, с. 180–182].

Враховуючи вищезазначене, можна побачити важливість глибокої методологічної розробки основних понять галузі знань державного управління у сфері національної безпеки, що дозволяє побудувати обґрунтований математичний опис, який повинен спиратися на внутрішні механізми її функціонування.

Крім того, навіть за наявності методологічно обґрунтованих вимірників використання для обробки сукупності даних щодо державного управління у сфері забезпечення національної безпеки ймовірнісних, статистичних методів, які є дуже ефективними в точних науках, слід виробляти підходи до застосування математичних методів у цьому контексті з надзвичайною обережністю. Це пояснюється специфікою соціальних систем, що відрізняються від природних наступними особливостями:

- складні соціальні системи, як правило, – відкриті системи, що знаходяться далеко від рівноважного стану і характеризуються нестационарними процесами;

- між елементами в соціальній системі має місце мало помітний зв'язок, який і визначає структуру, організацію системи.

Зокрема, в літературі під методологією розуміється система принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності системи, а також вчення про цю систему. Метод же являє собою шлях дослідження або

пізнання, теорію, сукупність прийомів і операцій практичного і теоретичного освоєння дійсності.

Слід при цьому зауважити, що термін «кількісні методи», який застосовується нині на практиці, не має, на жаль, пояснення ні в одному з існуючих на сьогоднішній день словників.

Враховуючи вищезазначене, в дисертаційній роботі під кількісними методами розуміється сукупність прийомів, операцій, засобів теоретичного і практичного пізнання стану об'єктів і процесів, що виражаються в їх кількісному вимірі і відображає інформаційну величину, обсяг, стан, рівень, структуру, динаміку, тенденції, темп, ступінь зв'язку та розвитку цих об'єктів і процесів.

Сучасний етап розвитку наукового знання характеризується застосуванням кількісних методів в дослідженні об'єктів, явищ, процесів. Велике значення надається тут застосуванню математичних методів. Важко назвати галузь знань, яка до сих пір ще не користувалася кількісними методами. Ефективність застосування математичних методів визначається не тільки складністю кількісного опису процесів в соціальних системах, але і кваліфікацією фахівців в цих наукових напрямках, та полягає не тільки в розробці придатного для дослідження процесу математичного методу, але і в правильній інтерпретації знову отриманої інформації про об'єкт пізнання.

Однак не тільки математичні методи використовують кількісні відносини в пізнанні реального світу. Іноді ці методи називають аналітичними методами. Перш за все слід виділити методи пізнання, які мають у своїй основі кількісні співвідношення, – методи які виникли на основі математики. До них слід віднести:

- методи лінійного і динамічного програмування;
- методи теорії ймовірностей і теорії масового обслуговування;
- методи математичної статистики, теорії ігор, теорії пошуку, мережевого планування;

- інші методи, виділені сьогодні в самостійні методи пізнання (прикладні методи, методи дослідження операцій, методи програмного аналізу, математичні моделі тощо) [296, с. 88–91].

Перераховані методи є основою всіх систем розробки бюджету для управління державними програмами. Проте велика кількість методів і відмінності в сферах їх застосування вимагають подальшої систематизації.

Аналіз показує, що існують певні критерії класифікації, які мають своєю основою математичні символи і кількісні співвідношення.

Зокрема, в рамках підходу, що має назву дослідження операцій, вирішуються завдання добре структурованих, стандартних проблем, коли істотні залежності між елементами проблеми можуть бути виражені в кількісній формі, та для вирішення яких існують типові алгоритми. Цими алгоритмами є:

- графічні методи;
- динамічне програмування;
- лінійне програмування;
- нелінійне програмування;
- методи теорії масового обслуговування;
- мережеві методи.

Для вирішення завдань слабоструктурованих проблем, до яких, зокрема, відноситься забезпечення національної безпеки на державному рівні, використовуються методи програмного аналізу. Іншими словами, програмний аналіз дозволяє визначити найкращий варіант в умовах більшої кількості обставин і чинників. Методами програмного аналізу є такі:

- аналіз «витрати-вигода»;
- аналіз «витрати-ефективність»;
- імітаційне моделювання;
- математичне моделювання;
- методи оптимізації;
- методи теорії ігор [295; 296].

Кількісні вимірювання притаманні не тільки математичним методам, а й кібернетичним, експертним, соціометричним, статистичним (методи теорії статистики), соціологічним методам і методам моделювання. Всі перераховані методи тісно взаємопов'язані, взаємозалежні та взаємодоповнюючі між собою та утворюють певну єдність кількісних методів в системі методів пізнання всіх видів людської діяльності.

Найскладніше, говорячи про можливість застосування точних методів в «неточних» сферах діяльності, – чітко поставити завдання. Математичні методи ефективні лише при відповідях на точно поставлені питання, а саме їх дуже складно сформулювати при дослідженні соціальних систем, якою, зокрема, є національна безпека, через недостатньо розроблені методології, відсутність точних визначень і понять. Тому не уточнивши, що таке національна безпека, слід дотримуватися обережності при використанні потужного апарату математичної оптимізації та статистики для відповіді на це питання.

Проте застосування точних методів до державного управління у сфері забезпечення національної безпеки є необхідним. Закономірності в соціальних системах відрізняються від природничо-наукових законів складністю і неоднозначною залежністю між параметрами. Тому можна сказати, що математичні методи в державному управлінні у сфері забезпечення національної безпеки, як в інших соціальних науках, порівняно з математикою природних наук, є скоріше якісною, ніж кількісною математикою, тобто не стільки математикою числа, скільки математикою відносин, вивченням структурних взаємозв'язків. Це означає, що в державному управлінні у сфері забезпечення національної безпеки доцільно застосовувати методи не метричної, а методи математики, що вивчає якісні взаємозв'язки математичних структур. Це, наприклад:

- алгебраїчні методи теорії відносин і теорії груп;
- теорія графів;
- теорія структур;

- комбінаторна математика;
- якісна теорія диференціальних відносин та ін. [295, с. 55–57].

При цьому самі математичні методи набувають вже не тільки обчислювального значення, а й методологічної цінності змістовного, евристичного плану. Математика виступає тут не як метод кількісного розрахунку, а як метод якісного мислення, будучи швидше інструментом логічного аналізу і все в більшій мірі виправдовуючи уявлення про себе як про мову наукового міркування. Ці ідеї втілюються в більшій мірі у вигляді імітаційного моделювання.

Проте, математичні методи, що спираються на процес вимірювання, не втрачають свого значення виходячи з того, що державне управління системою забезпечення національної безпеки повинно спиратися на кількісно обґрунтовані рішення. Крім того, вивчення системи забезпечення національної безпеки неможливо без концепції числа, що є мірою таких понять як «критерій стану національної безпеки», і дозволяє співвідносити ці поняття між собою. Проблема квантифікації в національній безпеці складна, тому що відсутній чіткий взаємозв'язок між кількісним вимірюванням стану національної безпеки.

Таким чином, кількісні методи застосовуються в якості ефективного способу пізнання і вирішення проблем державного управління у сфері національної безпеки й її видами.

Застосування всього спектра кількісних методів збагачує не тільки методологічний потенціал дослідження національної безпеки, а й підвищує загальний рівень її забезпечення.

Необхідність обережного ставлення до результатів емпіричних спостережень в такій надскладній соціальній системі, як система забезпечення національної безпеки, не виключає, а лише визначає місце і роль кількісних методів в державному управлінні у сфері національної безпеки. Ці методи мають велике теоретичне і практичне значення, будучи базою для побудови математичних моделей забезпечення національної безпеки. Кількісний підхід

в державному управлінні у сфері забезпечення національної безпеки за останні 10 років склав деяку бібліографію, по чому можна судити про зростання визнання цього підходу [296, с. 120–121].

Головна складність в розробці кількісних методів стосовно оцінки загроз у сфері забезпечення національної безпеки полягає в тому, що в галузі теорії національної безпеки ще не до кінця осмислено предмет дослідження.

На сьогоднішній день в нашій країні вироблені деякі підходи до визначення економічної безпеки як наукової категорії. Однак, всі вони виникали без будь-якої координації один з одним, не системно по відношенню до категорій вищого рівня. Деякі з них визначаються процесами політичної та соціально-економічної трансформації, що відбуваються в нашій країні. Інші визначають національну безпеку як стан, котрий характеризується стійкістю до дії внутрішніх і зовнішніх чинників дестабілізуючого порядку і забезпечується наявністю в країні відповідних ресурсів і механізмів. Іншими словами, велика частина визначень національної безпеки акцентується на понятті стійкості.

Ґрунтуючись на вищенаведених положеннях, автори цих підходів визначають безпеку як стан об'єкта в системі його зв'язків з точки зору здатності до виживання і розвитку в умовах загроз внутрішнього та зовнішнього походження. На їхню думку, національна безпека – це стан економіки й інститутів влади, при якому забезпечуються:

- забезпечення гарантованого захисту інтересів нації;
- підтримка соціальної спрямованості політики;
- присутність необхідного оборонного потенціалу навіть за наявності несприятливих умов розвитку процесів внутрішньої та зовнішньої орієнтації.

У цьому понятті національної безпеки вперше виникла тема захисту національних інтересів України, що відповідає загальнометодологічним принципам дослідження проблем безпеки. Разом з тим, ці інтереси не визначені. Навряд чи вони вичерпуються соціальною орієнтацією політики і достатнім оборонним потенціалом [34].

У дисертаційній роботі під національною безпекою слід розуміти стан захищеності життєво важливих особистісних, суспільних і державних інтересів від загроз внутрішнього та зовнішнього походження. Це визначення повною мірою розкриває сутність категорії «національна безпека».

Структурна організація системи забезпечення національної безпеки також включає життєво-важливі особистісні, суспільні та державні інтереси, а також загрози, які протидіють цим інтересам.

При цьому слід сформулювати основні загрози національній безпеці в такий спосіб:

- збільшення майнової диференціації населення і підвищення рівня бідності, що веде до порушення соціального миру і суспільної злагоди;
- деформованість структури української економіки;
- зростання нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів;
- криміналізація суспільства і господарської діяльності;
- зниження конкурентоспроможності національної економіки;
- скорочення чисельності населення, що несе за собою зниження трудового потенціалу країни, надмірне зростання економічного навантаження на працездатне населення;
- зростання ризиків виникнення аварій та техногенних катастроф зі значними негативними екологічними наслідками;
- нестійкий стан грошово-кредитної системи держави, банків і підприємств;
- висока залежність української економіки, всіх її найважливіших сфер від зовнішньоекономічної кон'юнктури, від політичних й економічних рішень інтеграційних угруповань зарубіжних країн, міжнародних фінансових і торговельних організацій, які забезпечують інтереси України;
- неможливість забезпечення необхідного за обсягом, структурою та якісним складом мобілізаційного резерву потужностей і матеріальних ресурсів;
- погіршення сировинної бази промисловості й енергетики [132, с. 97].

Всі перераховані загрози визначаються набором факторів, в результаті дії яких може бути порушений відносний баланс національних інтересів. Національна безпека регіону розглядається в рамках національної безпеки, при цьому на рівні регіону за основу приймаються тотожні проблеми, елементи структури, напрямки, що і на рівні держави в цілому.

Цільовою функцією системи забезпечення національної безпеки, як і будь-якого іншого виду безпеки, є захист особистісних, суспільних, регіональних і державних інтересів від загроз внутрішнього та зовнішнього походження, що протидіє цим інтересам безпеки.

В системі забезпечення національної безпеки в якості структурних компонентів можна виділити такі:

- об'єкти економічної безпеки (особистість, суспільство, держава, конкретні господарські системи і комплекси);
- життєво важливі особистісні, суспільні і державні інтереси;
- мета функціонування згаданої системи як відображення об'єктивних особистісних, суспільних і державних потреб в захищеності їх життєво важливих інтересів від загроз внутрішнього та зовнішнього походження;
- сили і засоби, виділені об'єктами національної безпеки для її забезпечення;
- органи, що відповідають цілям згаданої системи і мають в своєму розпорядженні сили і засоби, необхідні для забезпечення захищеності життєво важливих особистісних, суспільних і державних інтересів;
- ресурси, на які може розраховувати згадана система для забезпечення національної безпеки [150].

В якості функціональних компонентів системи забезпечення національної безпеки виступають наступні:

- розробка нормативно-правової бази забезпечення національної безпеки;
- накопичення, обробка й аналіз інформації про загрози життєво важливим інтересам нації;

- розробка критеріїв забезпечення національної безпеки:
- розробка стратегії забезпечення національної безпеки країни, результатом впровадження якої є комплекс заходів і механізмів протидії загрозам життєво важливих інтересів у сфері забезпечення національної безпеки;
- планування діяльності органів по реалізації згаданих заходів і механізмів;
- встановлення необхідної взаємодії між органами, які беруть участь у забезпеченні національної безпеки, в інтересах найбільш ефективного використання сил і засобів, що знаходяться в розпорядженні цих органів;
- діяльність по виконанню намічених планів щодо забезпечення національної безпеки [203].

На сьогоднішній день вченими, які працюють в межах теорії національної безпеки, пропонуються різні підходи, які претендують стати загальними методологічними підходами або методами дослідження національної безпеки.

Проблема оцінки рівня загроз національній безпеці є особливо складною і слабо розробленою. Зокрема, прямих методів, які можна застосувати до їх вимірювання, поки не існує.

Так, сьогодні, в нашій країні можна виділити два основних напрямки вирішення поставленого завдання.

Зокрема, ряд фахівців пропонує вирішувати цю задачу шляхом визначення так званих «граничних» значень деякого набору соціально-економічних показників. Цей підхід заснований на тому, що економічна безпека є найважливішою складовою національної безпеки. І для оцінки економічної безпеки може бути запропонований обраний критерій або сукупність критеріїв. Виходячи з цього, для кількісного оцінювання ступеня забезпечення економічної безпеки пропонується застосовувати стандартний набір макроекономічних і соціально-економічних показників.

Відповідно, серед найважливіших заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки, названий моніторинг факторів, що обумовлюють загрози національній безпеці [44, с. 57–59].

Так, послідовність етапів впровадження стратегії забезпечення національної безпеки України повинна містити три ключові блоки (рис. 2.2).

Зокрема, моніторинг стану національної безпеки є першим блоком стратегії забезпечення національної безпеки. Виявлення випадків, коли фактичні параметри стану національної безпеки відхиляються від граничних значень, та визначення цих граничних значень.

Другий блок стратегії забезпечення національної безпеки орієнтований на розробку прогнозів соціально-економічного розвитку й оцінку в рамках цих прогнозів індикаторів, які визначають національну безпеку.

Рис. 2.2. Послідовність етапів впровадження стратегії забезпечення національної безпеки України

Джерело: авторська розробка

Третій блок впровадження державної стратегії забезпечення національної безпеки передбачає розробку комплексу, механізмів, методів і заходів, орієнтованих на забезпечення національної безпеки.

При цьому основним критерієм визначення національної безпеки є здатність держави оцінювати рівень загроз.

Необхідно відзначити, що на основі цього підходу для оцінки економічної безпеки держави пропонувалися наступні методи.

1. Спостереження за станом ключових макроекономічних показників і порівняння їх із граничними значеннями. Цей метод розроблявся вітчизняними вченими із залученням досліджень зарубіжних авторів. Як результат, було запропоновано систему граничних значень показників економічної безпеки для країни, регіону, галузі стосовно України. До основних показників економічної безпеки віднесені, зокрема, такі:

- рівень і якість життя;
- рівень інфляції;
- рівень безробіття;
- рівень економічного зростання;
- стан бюджетного дефіциту тощо.

В якості граничних значень запропоновано застосовувати значення не нижче середньосвітових.

2. Методи експертної оцінки, у межах яких застосовуються логічні правила вироблення оптимальних рішень, що формуються експертами на основі власних уявлень і знань про будь-яку сферу проблем. До них, зокрема, відноситься бальна оцінка кризового стану і відповідний розподіл територій за

ступенем загроз національній безпеці на основі оцінки результатів розпізнавання показників, що характеризують рівень національної безпеки.

3. Методи оптимізації, які використовуються, як правило, при аналітичному описі процесів, що досліджуються, з метою синтезу будь-якого одного обраного критерію безпеки. Цей варіант значно обмежує сферу застосування критеріїв, оскільки реальні процеси розвитку держав характеризуються багатьма показниками, частина з яких до того ж не піддається кількісному опису в простій аналітичній формі.

4. Метод аналізу й обробки сценаріїв (зокрема, під сценарієм розуміється документ аналітико-описового характеру, в якому відбивається логічна послідовність розвитку об'єкта в майбутньому на основі науково обґрунтованих гіпотез і положень, що відображають головні напрямки його розвитку; при цьому роль математичного моделювання при реалізації різних сценаріїв може бути різною і визначається самим сценарієм, його характером)

5. Методи розпізнавання образів. Зокрема, математичною основою теорії розпізнавання образів є сукупність методів математичної статистики, теорії ймовірностей та теорії інформації.

6. Теоретико-ігрові методи, які використовуються для аналізу двосторонніх і багатосторонніх конфліктних ситуацій та синтезу параметрів управління у конфліктуючих сторін з урахуванням їх впливу одна на одну.

7. Методи статистичного аналізу [68, с. 150–152].

Але всі ці методи існують лише теоретично і не набули практичного застосування в процесах аналізу загроз національній безпеці.

Виходячи з цього, можна зазначити, що дотриманою є головна умова успішного забезпечення національної безпеки країни – визначення наукової обґрунтованості показників, що характеризують тенденції розвитку національної безпеки, а також створення системних основ ефективного регулювання та забезпечення національної безпеки.

У цілому, оцінка рівня національної безпеки за допомогою граничних значень видається проблемною, виходячи з нижчезазначених причин.

По-перше, визначення «гранично-критичних» значень має суб'єктивний характер і не підпорядковується будь-якій єдиній методології. Так, наприклад, в якості граничних значень беруться фактичні дані по окремим або групі розвинених країн, дані по самій Україні в кращі для неї часи або здійснюється оцінка різних авторів й отриманих ними в результаті оригінальних досліджень висновків.

По-друге, граничні значення безпеки національної збудовані без врахування тієї обставини, що Україна переживає період трансформації і в сфері державного устрою і зміни політичної системи, фундаментальної перебудови соціально-економічних відносин.

По-третє, якщо порівнювати наведені гранично допустимі рівні з реальними показниками, по України до кінця 1990-х років, то виявиться, що межі безпечного розвитку перейдено за більшістю показників. А за деякими, далеко не другорядними показниками ситуація в Україні в кілька разів гірше, ніж повинна була бути відповідно до зазначених орієнтирів. Проте, Україна як держава продовжує існувати.

По-четверте, набір всіх цих показників не має відношення до національної безпеки, оскільки відображає лише поточний стан країни, а не її національні інтереси. Але щоб захистити визначений інтерес, потрібно, в першу чергу, усвідомлювати його, тобто встановити його зміст, оцінити його значимість в поточний момент і в майбутньому, визначити пріоритетність інтересів тощо.

По-п'яте, цей методичний підхід орієнтована на визначення припустимої межі погіршення реальної ситуації в різних сферах життєдіяльності [159, с. 65–67].

Інший підхід до оцінки рівня національної безпеки заснований на розробці методів оцінки ступеня небезпеки загроз безпеці або рівня їх реалізації. Так, пропонується сформулювати набір спеціальних показників, що

підлягають вимірюванню, за кожною загрозою національній безпеці, і систематично проводити моніторинг стану навколишнього середовища за цими показниками. На основі формування репрезентативної вибірки отриманої інформації й її оцінки виникає об'єктивна можливість кількісного аналізу рівня загрози та ступеня її впливу на безпековий стан.

Такий підхід більш плідний, оскільки він орієнтований на оцінку одного з найважливіших елементів системи забезпечення національної безпеки – загроз потенційного та реального характеру. Однак цей підхід не дозволяє вирішити задачу оцінки рівня безпеки через відрив загроз від інтересів. Але навіть у визначенні загроз зазначено, що кожна загроза протидіє конкретному інтересу [210, с. 3–7].

Таким чином, вся сукупність запропонованих методів оцінки рівня загроз національній безпеці здатна відбити стан самої нації, але не стан національної безпеки.

З проведеного аналізу методів оцінки загроз національній безпеці можна зробити такі висновки.

1. Створення методологічних основ і розробка методів ефективного забезпечення національної безпеки на основі здійснення моніторингу та діагностики, методів і способів, що регулюють вплив на негативні економічні та соціальні тенденції з метою їх локалізації, усунення та попередження загроз національній безпеці є актуальним і необхідним.

2. Загально визнаних методів вимірювання рівня національної безпеки поки не відомо.

3. Формалізація процесу формування концепції і стратегії забезпечення національної безпеки необхідна, оскільки тільки вона здатна забезпечити аналітичний підхід і частково скоротити суб'єктивність при прийнятті рішень.

У цілому, можна припустити, що існуючі на сьогоднішній день підходи до забезпечення національної безпеки не пов'язані з результатами аналізу ступеня загроз її інтересам. Вся сукупність запропонованих методів і параметрів здатна відобразити стан самої нації, а не стан національної безпеки.

Не вирішується в зазначених методиках і завдання аналізу стану національної безпеки через відокремленість загроз від інтересів, не дивлячись на те, що у визначенні загроз сказано, що кожна загроза протидіє конкретному інтересу. Однак життєво важливі особистісні, суспільні та державні інтереси віддзеркалюються в державній політиці в різнохарактерних визначених сферах життєдіяльності. Політикою визначаються цілі діяльності відносно реалізації цих інтересів, а стратегія окреслює практичний аспект їх реалізації. Однак у практичному змісті поставлені цілі не досягаються в повній мірі через зміну тих визначених факторів, які характеризують стан зовнішнього і внутрішнього середовища, але головним чином – через наявність протидії інтересів у процесі їх реалізації, яка виникає як результат загроз безпеці в процесі реалізації інтересів. Тому рівнем захищеності інтересів визначається ступінь досягнення поставлених цілей. Вищезазначене обумовлює важливе місце безпеки у процесах суспільного розвитку, що, у свою чергу, дозволяє вважати забезпечення безпеки фундаментом цього розвитку [63; 68; 159].

При цьому з'являється складна задача теоретико-практичного характеру, що стосується розробки та впровадження підходів до кількісного вимірювання рівня захищеності особистісних, суспільних і державних інтересів, які є життєво важливими, від загроз, а також впровадження методів оцінки пріоритетності загроз інтересам об'єктів безпеки.

При цьому найбільш обґрунтованим методологічним підходом до аналізу рівня національної безпеки може бути методика, яка полягає у визначенні рівня захищеності життєво важливих інтересів національної безпеки від загроз. Вирішення цього завдання є складним багатоаспектним процесом.

Процедурний алгоритм рішення цієї задачі складається з трьох самостійних, але взаємопов'язаних блоків (рис. 2.3) [68; 210].

1. Блок оцінки життєво важливих інтересів нації:
 - визначення інтересів об'єктів національної безпеки;

- формування структури параметричного типу, що відображає життєво важливі інтереси національної безпеки;

- проведення кількісної оцінки параметрів, що характеризують життєво важливі інтереси національної безпеки.

2. Блок оцінки загроз для кожного інтересу національної безпеки:

- виявлення загроз національній безпеці;

- прив'язка загроз національній безпеці до конкретних інтересів.

Рис. 2.3. Процедурний алгоритм визначення рівня захищеності життєво важливих інтересів національної безпеки від загроз

Джерело: авторська розробка

3. Блок оцінки загроз національній безпеці:

- визначення ризику безпеки за кожним інтересом національної безпеки;
- оцінка ступеня захищеності національних інтересів об'єктів безпеки.

Слід при цьому відзначити, що кожний об'єкт національної безпеки має визначену низку інтересів, але не завжди існує можливість виділення серед них ключових життєво важливих інтересів.

Однак лише перелік інтересів не може бути основою державної політики та державного управління. Тому необхідно сформувати структуру параметричного характеру, що відображає життєво важливі інтереси об'єктів безпеки в якості системи показників, сукупність яких відображає змістовну сутність цих інтересів.

Слід при цьому підкреслити, що інтереси у загальному контексті є ключовою метою людського та суспільного розвитку. Тому проведення кількісної оцінки інтересів є обґрунтованим з наукової точки зору перспективним значенням кожного показника в параметричній структурі інтересів, яке слід отримати в процесі перспективної особистісної, суспільної та державної практичної діяльності. Тільки за наявності подібного розуміння сутності і змісту інтересів вони можуть стати основою соціального розвитку і ключовою причиною соціальної активності соціуму.

У цілому, ключовим вихідним етапом аналізу рівня національної безпеки стає формування системи кількісних індикаторів, що віддзеркалюють зміст визначеного інтересу об'єктів безпеки. На жаль, на сьогоднішній день подібна система показників відсутня в Україні.

Після проведення кількісного аналізу життєво важливих інтересів наступним етапом є виявлення загроз національній безпеці і визначення рівня їх впливу на визначені інтереси.

Далі, після здійснення розподілу всієї сукупності загроз національній безпеці відповідно до інтересів, доцільно вирішувати завдання аналізу рівня захищеності визначених інтересів від загроз.

Приймаючи до уваги ту обставину, що процес реалізації інтересів може підлягати впливу великої кількості чинників, методи, що використовуються для подібної оцінки, повинні бути ймовірнісними. Подібний характер оцінки можна пояснити переважно невизначеним і нелінійним характером змін оточуючого середовища у процесі суспільного розвитку. Відповідно, доцільно визначати ступінь захищеності інтересу від загроз національній безпеці через оцінку ризику безпеки – відхилення фактичного результату людської та суспільної діяльності відносно реалізації інтересів від запланованих показників, що обумовлюється загрозами національній безпеці. При цьому мірою ризику безпеки можна вважати ймовірність негативного впливу загрози, помножену на величину відхилення від запланованих значень індикаторів [80, с. 21–23].

Обчисливши у такий спосіб рівень ризику безпеки стосовно кожної загрози національній безпеці, можна розрахувати середньозважене значення рівня ризику національній безпеці за кожним інтересом. Зазначена величина віддзеркалює ступінь захищеності інтересу від загроз національній безпеці. Наприкінці, якщо проводити узагальнення ризиків національної безпеки у наведеному порядку, можна оцінити з кількісної точки зору ступінь захищеності сукупності важливих інтересів від загроз об'єктів національної безпеки відповідно до поставлених завдань.

2.3. Взаємодія публічних інституцій щодо забезпечення соціально-економічної безпеки держави

Проблемам забезпечення соціально-економічної безпеки традиційно відводиться особливе місце серед інших проблем національної безпеки. З огляду на це значної актуальності набуває питання про здійснення дієвого публічного управління в цілому та державного зокрема з метою розвитку системи забезпечення соціально-економічної безпеки України. Результати моделювання такої системи безпосередньо залежать від вирішення низки теоретичних і практичних завдань, а саме:

- розробки сучасного правового механізму публічного адміністрування у сфері соціально-економічної безпеки України;

- створення за необхідності відповідних організаційних структур в межах вітчизняного державного апарату, який має гарантувати та підтримувати належний рівень такої безпеки;

- упровадження в практичну їх діяльність системи моніторингу, а також забезпечення врахування вимог соціально-економічної безпеки і результатів проведеного моніторингу під час розробки заходів державної соціально-економічної політики;

- наукового обґрунтування напрямків вирішення проблем, що виникають в означеній сфері;

- розробки комплексу заходів щодо забезпечення дієвого контролю фінансових потоків на основі принципів транспарентності;

- створення системи узгодженої взаємодії інституцій публічної влади різних рівнів.

Безумовно, кожен із суб'єктів взаємодії займає своє, чітко визначене законом місце в організаційному механізмі державного управління у сфері соціально-економічної безпеки, і в цілому вони (суб'єкти взаємодії) виступають як незалежні та відокремлені формування. Однак взаємодія – це складний процес, що вимагає чіткої й налагодженої організації, забезпечення узгодженості дій взаємодіючих елементів і підсистем. Така узгодженість досягається за допомогою координації – взаємодії вищого порядку.

Синергетична методологія цього дослідження дозволяє визначити, що

координаційна діяльність є певним чином організованої сукупністю своїх елементів, що представляє їх відносно стійку єдність. Однак, зрозуміло, не в значенні нерозривності такої єдності елементів в теорії або на практиці, а з точки зору, цілісності даної сукупності, у результаті розриву якої проста множинність тих же елементів перестає володіти тими ж якостями, що і сама система.

Отже, координаційна діяльність у межах організаційного механізму державного управління у сфері соціально-економічної безпеки націлена на вирішення таких завдань:

- вироблення і проведення єдиної стратегії і лінії поведінки суб'єктів, установа певних відносин між ними;
- розподіл функціональних обов'язків між активними елементами системи, а саме між суб'єктами;
- розробку, обговорення та реалізацію спільних заходів;
- забезпечення цілеспрямованості вирішення актуальних проблем;
- усунення дублювання функцій (повноважень) елементів цього механізму;
- раціональний розподіл і використання сил та засобів;
- стабільність правозастосовчої практики тощо.

Координація в будь-якому випадку передбачає таку організацію взаємодії, за якої виробляється тактична і стратегічна лінія поведінки кожного учасника, визначаються ключові, пріоритетні напрямки, установається система координаційних відносин, проводиться правове врегулювання спільної діяльності тощо.

Координація взаємодії може здійснюватися як в межах єдиного відомства (відомча координація), так і в тому випадку, якщо суб'єкти входять у різні відомства (міжвідомча координація) і не є супідрядними. В останньому випадку виникає потреба створення координаційного центру, єдиного керованого органу, наділеного за взаємною згодою відповідними повноваженнями. Ефективність взаємодії багато в чому залежить від

організації його правового регулювання, здійснюваного за допомогою права та інших юридичних засобів впливу на суспільні відносини.

З методологічних позицій мети взаємодії елементів державної системи забезпечення соціально-економічної безпеки можна розглядати як усвідомлений прогноз бажаного (прогнозованого) результату. Причому визначення цілей взаємодії починається з виявлення проблемних ситуацій, відмінностей між існуючим і бажаним у стані досліджуваних суспільних відносин. Сформульована мета стає підставою для уточнення завдань, спрямованих на досягнення поставленої мети або максимально можливе наближення до неї. При цьому, якщо розглядати бажаний результат як мету, безумовно, досягнення мети представляє собою напрямок (одним зі значень слова «напрямок» є «шлях розвитку») руху до неї.

Відзначимо, що взаємодія – явище не суб'єктивного порядку, що виходить виключно з бажання взаємодіючих сторін, а об'єктивно необхідна умова, без якої не можуть і не повинні вирішуватися питання реалізації протидії економічним злочинам і правопорушенням. Взаємодія являє собою співробітництво, що базується на спільності мети і знаходить своє вираження в організації та використанні найбільш раціональних форм поєднання сил, засобів і методів компетентних суб'єктів.

У процесі взаємодії між суб'єктами встановлюються взаємні зв'язки, що виражаються в спільній та узгодженій діяльності. Залежно від засобів, що забезпечують державне регулювання у сфері соціально-економічної безпеки, вони можуть виступати в формі організаційно-правових відносин. При організації взаємодії сторони повинні виходити з ряду загальних положень (принципів). Під принципами взаємодії розуміються основні керівні положення, які опосередковують мету, зміст і форми співробітництва і забезпечують досягнення задач, що визначаються законом. У даному контексті, з'ясування вихідних положень, тобто правових принципів, на яких повинні будуватися принципи взаємодії, набуває важливого теоретичного і практичне значення [186; 277].

В Україні та країнах близького зарубіжжя сформувалася тенденція виділяти основні принципи взаємодії (у чинному законодавстві і спеціальній науковій літературі). При всебічному і повному їх аналізі цілком можливо простежити і взаємозв'язок між усіма принципами державного управління у сфері соціально-економічної безпеки. Зазначені принципи, спираючись на конкретні правові норми, що регламентують діяльність узаємодіючих суб'єктів, підлягають неухильному, обов'язковому виконанню всіма сторонами в процесі взаємодії, оскільки сприяють вирішенню конкретних питань, що виникають на практиці.

Зважаючи на це, можна зробити висновок, що взаємодія державних і недержавних інституцій забезпечує більш ефективну нейтралізацію загроз соціально-економічної безпеки, і в Україні є значний потенціал для цього. У цьому контексті можна виділити такі об'єктивно існуючі головні напрямки взаємодії суб'єктів державної системи забезпечення соціально-економічної безпеки України:

- 1) розробка правових основ спільної діяльності щодо забезпечення соціально-економічної безпеки;
- 2) проведення спільних заходів, у тому числі оперативно-профілактичних та інших операцій щодо розкриття і розслідування фактів правопорушень у сфері соціально-економічної безпеки;
- 3) попередження правопорушень у соціально-економічній сфері та економічних злочинів;
- 4) інформаційне, аналітичне та науково-методологічне забезпечення спільної діяльності щодо забезпечення соціально-економічної безпеки;
- 5) підготовка кадрів, у тому числі підвищення їх кваліфікації.

Як зазначалося, у складі правовідносин у сфері соціально-економічної безпеки є два основних типи відносин, а саме: відносини владного підпорядкування і відносини рівності сторін. За останнього варіанту правовідносин у сфері соціально-економічної безпеки передбачається участь, зокрема громадськості у формуванні та контролі за реалізацією державної

політики в даній сфері. Така участь визначається особливим правовим режимом та інструментарієм забезпечення. На наш погляд, до останнього можна віднести *адвокацію*. Адвокація становить процес соціальних змін, які чинять вплив на погляди, відносини в суспільстві та співвідношення сил, при цьому зміцнюється стан розвитку громадянського суспільства і розширюються демократичні простори. Для досягнення поставлених прагнень адвокатура потребує суб'єктної координації, що охоплює таке:

- 1) координацію зусиль;
- 2) стратегічне мислення;
- 3) поінформованість;
- 4) комунікацію;
- 5) здійснення роз'яснювальної кампанії і мобілізації тощо.

На підставі викладеного можна констатувати, що найбільш оптимальним організаційно-правовим засобом забезпечення соціально-економічної безпеки є відповідні організаційно-правові режими. Організаційно-правовий режим у сфері соціально-економічної безпеки – це закріплений нормами права, гарантований і стабільний порядок регулювання діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, організацій і громадян, їх узаємодії, націлений на виразну регламентацію соціально-економічних відносин на загальнодержавному, регіональному, місцевому й об'єктовому рівнях, рішуче припинення такої діяльності, яка допускає потенційну можливість для нанесення шкоди у сфері соціально-економічної безпеки, а також який передбачає реальну можливість використання спеціальних режимних заходів, інших спеціальних форм і методів роботи уповноважених органів, обумовлених необхідністю адекватної протидії загрозам цій безпеці [268; 285].

Наявність різноманітності організаційно-правових режимів свідчить про реальність їх класифікації, при проведенні якої в як головний критерій цілком можуть виступати цілі зазначених режимів. Їх можна розділити на декілька груп, а саме:

1) адміністративно-правові режими певних державних станів (надзвичайного або воєнного стану, охорони державних і митних кордонів, регулювання зовнішньоторговельної діяльності та ін.);

2) функціональні адміністративно-правові режими, забезпечують функції державного управління і сфери діяльності (податкову, екологічну тощо);

3) легалізуючі режими, що передбачають офіційну реєстрацію юридичних і фізичних осіб, а так само регламентацію нормативних вимог по відношенню до різних видів діяльності.

Цілком очевидно, що зазначені групи організаційно-правових режимів притаманні публічному управлінню у сфері забезпечення соціально-економічної безпеки держави. Перша група цих режимів включає в себе адміністративно-правові режими для конкретних державних станів, у тому числі, умов надзвичайного, воєнного стану, охорони державних кордонів, митного простору. До другої групи належать функціональні організаційно-правові режими, головною метою яких є реалізація функцій державного управління в конкретних суспільних областях, зокрема, фінансової, бюджетної, енергетичної тощо).

І, нарешті, ще одну групу організаційно-правових режимів складають легалізуючі режими, які стосуються, по-перше, офіційної реєстрації юридичних і фізичних осіб, по-друге, регламентації певних видів діяльності. Розглянемо місце цих режимів в загальній системі існуючих організаційно-правових режимів.

Перша загальна група – це легалізуючі режими. До неї входить, зокрема, державна реєстрація юридичних осіб, яка покликана регламентувати офіційне визнання їх правоздатності та являє собою спосіб посвідчення законності їх дій. Даний вид організаційно-правового режиму сприяє формуванню найбільш повної, достовірної, ергономічною інформації про суб'єктів діяльності в економічній (господарській) і соціальній сферах.

В якості основної мети державної реєстрації юридичних осіб та

індивідуальних підприємців закріплено забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави в економічній сфері. До числа завдань, що стоять перед інститутом державної реєстрації, можна виділити, обмеження включення в цивільний оборот неналежних суб'єктів економічної діяльності (заявлений правовий статус яких суперечить законодавству); формує усунення практики монополізації українського ринку та ін.

Державна реєстрація як метод державного управління, з одного боку, забезпечує належну реалізацію як індивідуальними підприємцями, так і юридичними особами, права на підприємницьку або некомерційну корпоративну діяльність і, з іншого боку, вводячи обмежувальні механізми, сприяє захисту прав і законних інтересів суспільства в зв'язку з фактом реєстрації того чи іншого юридичної особи або індивідуального підприємця.

Сукупність викладеного вище дозволяє охарактеризувати сутність державної реєстрації юридичних осіб та індивідуальних підприємців, по-перше, як легітимацію (узаконення) юридичної особи або індивідуального підприємця як суб'єкта права, або іншого юридично значущого факту на підставі використання уповноваженою особою правозастосовної форми; по-друге, як внесення інформації про таку легітимацію в призначений для цього інформаційний ресурс з метою зберігання й обліку, а також можливості пошуку й обробки даних про суб'єктів економічної діяльності.

Значення державної реєстрації полягає в тому, що вона є в залежності від різновиду або правостворюючим, або правозмінюючим, або правоприпиняючим юридичним фактом.

Отже, державна реєстрація – це специфічний акт уповноваженого державного органу, який відображає наслідки (кінцевий результат) реєстраційних дій.

Ще один вид обліково-легалізуючого режиму є ліцензування, яке являє собою специфічну процедуру офіційного посвідчення (визнання) права господарюючого суб'єкта на ведення певного виду діяльності з дотриманням правил, нормативних вимог і стандартів. Участь громадян та юридичних осіб

у процесі ліцензування складається з декількох етапів, а саме:

а) подача заявки, в якій містяться необхідні дані про передбачуваному виді діяльності, включаючи атрибути юридичної особи, термін і територію дії ліцензії;

б) внесення ліцензійного збору (плати за видачу ліцензії);

в) оцінка й експертиза поданих документів фахівцями, працівниками відповідних органів;

г) прийняття рішення уповноваженим органом про видачу ліцензії або про відмову у видачі ліцензії;

д) оскарження цього рішення в суді;

е) контроль за правильним дотриманням умов ліцензії.

Ліцензія дає право на здійснення певної діяльності тільки по зафіксованим в ній напрямкам і показникам. Відповідний орган державного управління зобов'язаний здійснювати контроль за діяльністю підприємств, організацій, яким видані ліцензії. У разі їх порушення умов використання ліцензії вона може бути анульована. Проте, на жаль, не поодинокими є випадки, коли контроль у цій сфері здійснюється не на належному рівні, і це не дає можливості припинити недобросовісну діяльність цілого ряду підприємців [186; 277].

Слід підкреслити, що важливим обліково-легалізуючим режимом є стандартизація, яка являє собою одну з ключових складових технічного регулювання. Безумовно, підвищення рівня безпеки життя і здоров'я населення, і, перш за все, екологічної безпеки – це пріоритетні вектори стандартизації та технічного регулювання, якщо розглядати їх з позицій максимального узагальнення. У той же час, виняткове фокусування на них в умовах сучасних реалій не є цілком виправданим. Метою технічного регулювання та стандартизації є формування механізмів, апріорі орієнтованих на активну стимуляцію конкурентоспроможності продукції вітчизняних виробників.

Система стандартизації в умовах глобалізації економічних відносин

покликана забезпечити баланс інтересів держави, господарюючих суб'єктів, громадських організацій і споживачів. Крім того, підвищити конкурентоспроможність української економіки, створити умови для розвитку підприємництва можливо на основі підвищення якості товарів, робіт і послуг.

В якості стратегічних цілей розвитку національної системи стандартизації слід віднести такі:

- підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції, робіт і послуг, що реалізуються на внутрішньому і зовнішньому ринках;
- забезпечення науково-технічного прогресу;
- забезпечення обороноздатності, економічної, екологічної, науково-технічної та технологічної безпеки;
- забезпечення єдності вимірювань;
- забезпечення раціонального використання ресурсів;
- забезпечення технічної, інформаційної сумісності та взаємозамінності продукції;
- сприяння поєднання технологій, знань і досвіду, накопичених у різних галузях економіки;
- сприяння підняттю іміджу України як однієї з провідних в економічному відношенні країн.

Варто уточнити, що система стандартизації покликана регламентувати такий перелік завдань, вирішення яких необхідно для ефективного розвитку національної системи розвитку стандартизації та досягнення передбачених стратегічних цілей:

- формування механізмів використання національних стандартів в державних інтересах, у тому числі, для виконання міжнародних зобов'язань і підтримки соціально-економічної політики держави;
- забезпечення пріоритетної розробки національних стандартів, що застосовуються на добровільній основі, для дотримання вимог технічних регламентів;
- забезпечення при розробці національних стандартів балансу інтересів

держави, господарюючих суб'єктів, громадських організацій і споживачів;

- формування економічних механізмів, що забезпечують залучення всіх зацікавлених сторін до робіт зі стандартизації та їх фінансування;

- забезпечення ефективного застосування методів і засобів стандартизації для сприяння успішному розвитку секторів вітчизняної економіки з високим потенціалом розвитку, а також для підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції, робіт і послуг;

- оптимізація процедури розробки та прийняття національних стандартів з використанням міжнародного досвіду;

- посилення ролі держави та підвищення її авторитету у сфері міжнародної стандартизації;

- підвищення рівня гармонізації національних і міжнародних стандартів [268; 285].

Стандартизація в якості одного з елементів технічного регулювання повинна внести гідний вклад в економічний розвиток країни, при цьому роль, цілі та принципи стандартизації в умовах реформування вітчизняної економіки повинні бути адекватні змінам, що відбуваються.

Національні та міжнародні стандарти можуть використовуватися як основа для розробки технічних регламентів і сприяння дотримання їх вимог. Виділення класу організаційно-функціональних режимів забезпечення соціально-економічної безпеки зумовлюється функціональною класифікацією розглянутої діяльності, безпосередньо пов'язаної з предметною спеціалізацією. За допомогою норм права формуються організаційно-правові режими, які орієнтовані на реалізацію повноважень державних органів і органів місцевого самоврядування, вирішення задач, що стоять перед недержавними організаціями, підприємствами і установами, а також громадянами.

Публічний інтерес, який виражається в такій діяльності суб'єктів детермінує її цільову спрямованість. Такі організаційно-правові режими конкретизуються або як звичайні, що повсякденно застосовуються в рамках

того чи іншого кола державно-правового регулювання, або як особливі, що вводяться для досягнення спеціалізованого порядку дій і підтримки стану певної галузі економіки на необхідному рівні. До першої групи можуть бути інтегровані організаційно-правові режими, передбачені для конкретного виду діяльності. До них відносять правила у сфері послуг, які затверджуються за допомогою відповідних підзаконних актів. Друга підсистема функціональних організаційно-правових режимів вводиться в певні періоди або в разі виникнення відповідних фактів юридичного стану. Варто зауважити, що дані режими характеризуються істотно меншим обсягом регулювання і специфікою, безпосередньо пов'язаною з більш жорсткими методами державного регулювання.

Таким чином, організаційно-правовий режим у сфері соціально-економічної безпеки і заходи державного примусу не повинні стримувати та супроводжуватися порушенням економічних прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб як рівноправних учасників соціально-економічних правовідносин.

Слід урахувувати багатозначність завдань забезпечення соціально-економічної безпеки, а саме: загальну превенцію (тіньову економіку, дестабілізацію гривні, зловживання монополією тощо); стимулювання і підтримку суб'єктів економічної діяльності, формування правомірної економічної поведінки господарюючих суб'єктів (деполяризація населення, тобто вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку). Вирішення цих завдань покликано сприяти підвищенню ефективності діяльності суб'єктів досліджуваної діяльності з протидії загрозам соціально-економічної безпеки України.

Слід класифікувати заходи, не пов'язані з настанням негативних наслідків для суб'єктів економічної діяльності, проте які носять імперативний державно-примусовий характер. В якості критерію такої класифікації, обґрунтовано визнати оцінку фактичних наслідків: негативні, нейтральні і позитивні.

Нейтральні заходи державного примусу у сфері соціально-економічної безпеки, на наш погляд, стосуються діяльності органів виконавчої влади щодо збору й обробки інформації та вироблення рекомендацій суб'єктам економічної діяльності.

Стимулюючі заходи, або ж заходи державно-правового примусу, результатом застосування яких є настання сприятливих наслідків для суб'єктів економічної діяльності, можуть застосовуватися як під час відсутності загроз для охоронюваних суспільних відносинам у сфері соціально-економічної безпеки, так і в межах її усунення. Прикладом даних правовідносин може служити реструктуризація і рефінансування заборгованостей суб'єктів економічної діяльності в період фінансової кризи. Крім того, наочним прикладом стимулюючих заходів є надання фінансових пільг суб'єктам малого підприємництва (заниження ставки, лізинг з розстрочкою придбання тощо) [186; 277].

Наведена вище класифікація заходів указує на ряд недоліків у сфері забезпечення соціально-економічної безпеки, які можуть в подальшому зумовити збільшення майнової диференціації суспільства, ослаблення економічного потенціалу країни, зростання нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів. Уважаємо, що в першу чергу підлягають усуненню такі недоліки:

- відсутність законодавчої систематизації державно-примусових заходів у сфері соціально-економічної безпеки;

- відсутність контролю над своєчасністю і відповідністю їх застосування, що виражається також у відсутності відповідного провідного уповноваженого контрольно-наглядного органу виконавчої влади;

- відсутність органу виконавчої влади з функціями прогностично-рекомендаційного характеру, узагальнюючого правозастосовчу діяльність за всіма заходам примусу у сфері соціально-економічної безпеки і виробляє рекомендації щодо її оптимізації й уніфікації (можливо, колегіальний дорадчий орган).

Системна організація державно-правового й організаційно-інституційного забезпечення соціально-економічної безпеки України також необхідна, оскільки чітка регламентація норм, носять імперативний характер, завжди обумовлювала правопорядок у будь-якій сфері суспільних відносин. Таким чином, необхідно перейти від довгострокової стратегії у сфері забезпечення соціально-економічної безпеки до доопрацювання проекту Закону «Про основи соціально-економічної безпеки України». Уважаємо, що його прийняття становитиме основу вдосконалення відповідних державно-примусових, стимулюючих і превентивних заходів із забезпечення системи безпеки на загальнодержавному, регіональному, місцевому й об'єктовому рівнях.

При цьому варто визначити місце і роль кожної публічної інституції в системі міжсекторної взаємодії щодо забезпечення соціально-економічної безпеки нашої країни, а також розробити організаційні механізми, що забезпечують конкурентоспроможність, стабільність, стійкість, поступальність розвитку економіки в кожному окремо взятому регіоні з урахуванням його соціально-економічних особливостей.

Висновки до другого розділу

1. Показано, що в даний час в американських підходах до вирішення проблем національної безпеки передбачаються певні зміни, внутрішнім проблемам приділяється більше уваги, проте і зараз в концептуальних документах США вони визначаються лише як загальні імперативи, без конкретної деталізації, відповідно, в цих документах останнім часом акцент робиться на проблемах тероризму, розповсюдженні зброї масового знищення, техногенних катастрофах тощо.

Що стосується Федеративної Республіки Німеччина, то у цій державі парламент не відіграє вирішальної ролі у формуванні політики забезпечення національної безпеки. Ключова роль у прийнятті та впровадженні рішень в

цій сфері, а також відповідальність за планування і реалізацію державної політики забезпечення національної безпеки належить федеральному уряду, до складу якого входить Федеральна рада безпеки як особливий механізм. Таким чином, головна роль у прийнятті та реалізації рішень у сфері забезпечення національної безпеки у Федеративній Республіці Німеччина відводиться не законодавчій, а виконавчій владі, і перш за все – федеральному канцлеру.

Відносно Туреччини, то особливістю її нинішньої концепції національної безпеки є той факт, що вперше в його підготовці брали участь і військові, і цивільні відомства. Відмінною рисою нової концепції національної безпеки Туреччини можна вважати також і те, що тепер питання безпеки Туреччини розглядаються не стільки через призму її міждержавних відносин з іншими країнами, скільки з точки зору наявності потенційно небезпечних регіонів, регіональних конфліктів і діяльності різних радикальних організацій, які становлять небезпеку для безпеки Туреччини й її інтересів.

2. Виокремлено проблеми функціонування сучасної системи забезпечення національної безпеки й оборони України: відсутність цілком сформованого національного сектору безпеки й оборони, який являв би собою цілісне функціональне об'єднання, що підлягало б управлінню з єдиного центру; слабкість з інституційної точки зору; відсутність професійності кадрового корпусу; наявність структурної незбалансованості державних органів, що відносяться до сектору безпеки й оборони; брак необхідного обсягу ресурсів й їх нераціональне застосування в межах сектору безпеки й оборони; неефективність гарантій безпеки України на міжнародному рівні, а також функціонування збройних формувань незаконного походження; підвищення рівня злочинності та незаконне використання вогнепальної зброї.

3. Визначено, що функціонування системи державного управління у сфері соціально-економічної безпеки передбачає взаємодію різнопрофільних державних органів і недержавних інституцій. Вони покликані забезпечити соціально-економічну безпеку держави, для цього наділяються необхідними

повноваженнями і засобами. Зважаючи на сучасні тенденції та проблеми у розвитку державного управління щодо забезпечення такої безпеки, можемо зазначити, що взаємодія публічних інституцій у цій сфері набула вигляду методологічної проблеми. Уважаємо, що її вирішення безпосередньо пов'язано з виокремленням перспективних напрямів розвитку публічного управління у сфері соціально-економічної безпеки держави, зокрема впровадження адвокаційності. Доведено, що вона спрямована на здійснення суб'єктної координації в його межах, а саме на: координацію зусиль; забезпечення стратегічного управління та мислення; інформування; здійснення роз'яснювальної кампанії; підтримку комунікації; мобілізацію та консолідацію ресурсів центру та регіонів. У цьому контексті визначено, що адвокаційність вимагає внесення змін у вітчизняне законодавство, з метою усунення у ньому проблемних полей, пов'язаних із узаємодією публічних інституцій (державних і громадських) у сфері забезпечення такої безпеки.

4. Розроблено методичний підхід до оцінки рівня загроз національній безпеці на регіональному рівні, яка передбачає наявність таких компонентів: виділення життєво важливих інтересів визначеного регіону; визначення показників пріоритетності загроз для кожного інтересу регіону; оцінка життєво важливих регіональних інтересів з кількісної точки зору; виявлення загроз безпеці регіону і визначення ступеня їх впливу на конкретні інтереси; складання матриць еквівалентності регіональних інтересів і загроз та оцінка рівня основних загроз безпеці даного регіону з урахуванням компонентів власних векторів інтересів.

5. Побудовано послідовність етапів впровадження стратегії забезпечення національної безпеки України, яка передбачає наявність таких етапів: моніторинг поточного стану національної безпеки; прогнозування перспективного розвитку національної безпеки та впровадження державної стратегії забезпечення національної безпеки.

6. Сформовано процедурний алгоритм визначення рівня захищеності життєво важливих інтересів національної безпеки від загроз, який містить

наступні блоки: оцінка життєво важливих інтересів нації; оцінка загроз для кожного інтересу національної безпеки та оцінка загроз національній безпеці. Зокрема, блок оцінки життєво важливих інтересів нації передбачає: визначення інтересів об'єктів національної безпеки; формування структури параметричного типу, що відображає життєво важливі інтереси національної безпеки, а також проведення кількісної оцінки індикаторів, що характеризують життєво важливі інтереси національної безпеки. Блок оцінки загроз для кожного інтересу національної безпеки передбачає виявлення загроз національній безпеці та прив'язку загроз національній безпеці до конкретних інтересів. Блок оцінки загроз національній безпеці містить визначення ризику безпеки за кожним інтересом національної безпеки й оцінку ступеня захищеності національних інтересів об'єктів безпеки.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. Методологічні підходи до визначення сучасних викликів і критеріїв соціально-економічної безпеки держави

Виклики та загрози безпеці в соціально-економічній сфері сучасної України мають комплексний характер. Вони у певній мірі підвищують значимість і затребуваність дієвих державних механізмів у цій сфері. Соціально-економічна безпека будь-якої держави апріорі схильна до впливу з боку різних факторів, у тому числі тих, що вважаються традиційно позаекономічними. Так, на неї суттєво чинять вплив геополітичні, соціальні, екологічні та інші чинники.

У цьому зв'язку потрібно акцентувати увагу на тій обставині, що сприйняття і розуміння викликів для нашої країни останнім часом є надзвичайно важливим, через їх можливу швидку трансформацію у загрози і небезпеки.

Своєрідність наявного стану речей в Україні полягає в тому, що наразі внутрішні загрози розцінюються як основні загрози для сталості її функціонування та розвитку. Говорячи про стратегію національної безпеки, потрібно зауважити, що проблеми такого розвитку зумовлені значною мірою криміналізацією у сфері державного регулювання господарсько-фінансових відносин. Процеси криміналізації в означеній сфері варто розглядати як одну

із головних стратегічних загроз національній безпеці України. При цьому можна виокремити такі форми її прояву як корупція та рейдерство, що, за даними Transparency International, сьогодні на вітчизняних теренах відзначаються негативною динамікою поширення та значною латентністю.

Слід зазначити, що мішенями рейдерів стають як бюджетоутворюючі підприємства, так і банківська система, і, безумовно, стратегічні для держави галузі та сфери економіки, а саме: металургійна, оборонна промисловість, наукові інститути, видобуток корисних копалин, нафтопереробні підприємства та ін. Негативний вплив рейдерство здійснює на забезпечення екологічної, економічної й інформаційної безпеки. Практично будь-яке захоплення підприємства починається зі збору даних про нього як про ціль, що сприяє створенню відповідного тіньового ринку.

Поширення ринку рейдерських захоптів і вимушених поглинань зазіхає на такі основи конституційного ладу України:

- 1) свобода економічної діяльності;
- 2) підтримка конкуренції;
- 3) визнання і захист усіх форм власності тощо [186; 285].

Крім того, даний негативний соціальний феномен як сучасний виклик соціально-економічній безпеці порушує права людини на незалежне застосування власного потенціалу і здібностей, право на вланість (майно), необхідне для здійснення підприємницької діяльності, а також підриває повагу до прав приватної власності та до цивілізованих методів ведення бізнесу.

Отже, рейдерство в повній мірі можна розглядати як комплексне явище, яке в сучасних умовах набуло системного характеру і є викликом для безпеки особистості, суспільства і держави в різних сферах життєдіяльності.

Слушним видається твердження, що рейдерство – одна з ключових загроз національній безпеці України в цілому й одна з найбільш актуальних соціально-економічних проблем. У Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015 [266], визначені ті чинники, виклики і конкретні заходи, які спрямовані на

забезпечення державної і громадської безпеки на довгострокову перспективу.

У систематизованому вигляді серед них варто виокремити такі:

- підвищення ефективності роботи правоохоронних органів і спецслужб;
- формування єдиної державної системи превенції злочинності та інших правопорушень, включаючи також моніторинг й оцінку ефективності правотворчої та правозастосовчої практики;
- вироблення і застосування спеціальних заходів, націлених на зниження рівня корумпованості та криміналізації соціальних відносин.

При цьому п. 3.3 цієї Стратегії містить положення, згідно з яким корупція поставлена на третє місце серед потенційно небезпечних загроз соціально-економічній безпеці України. Власне йдеться про те, що *корупція є результатом і причиною неефективної системи державного управління*. Поширення корупції, її укорінення в усіх сферах державного управління паралельно існує із слабкою, дисфункціональною, *застарілою моделлю публічних інститутів*, депрофесіоналізацією та деградацією державної служби. Крім того, непоодинокими є випадки, коли має місце реалізація органами державної влади своїх функцій не в суспільних і державних інтересах, а в корпоративних й особистих. Це призводить до порушення прав, свобод і законних інтересів громадян та суб'єктів господарської діяльності.

Варто зауважити, що проблема оцінки результатів діяльності державного сектору, особливо правоохоронних органів і спеціальних служб, є досить складною. Разом із тим, на думку фахівців С. Домбровської, Ю. Древалю та ін. [96], вона може вирішуватися за рахунок науково виваженого та легітимного визначення показників соціально-економічної безпеки і комплексного використання потенціалу аналітичної діяльності при їх характеристиці.

Головними викликами та стратегічними загрозами національній безпеці в соціально-економічній сфері України на довгострокову перспективу можна вважати такі:

- збереження експортно-сировинної моделі розвитку національної

економіки;

- зниження конкурентоспроможності і висока залежність її найважливіших сфер від зовнішньоекономічної кон'юнктури;
- втрата контролю над національними ресурсами;
- погіршення стану сировинної бази промисловості й енергетики;
- нерівномірний розвиток регіонів, їх депресивність;
- низька стійкість і захищеність національної фінансової системи;
- збереження умов для корупції і криміналізації державного регулювання господарсько-фінансових відносин, а також незаконної міграції тощо.

У цілому ряді нормативно-правових актів, зокрема в Стратегії національній безпеці України [266] зафіксовано положення, згідно з яким стан економіки та соціальної сфери належним чином відповідає високим вимогам соціально-економічної безпеки сучасної України, і має відзначатися певними якісними критеріями і параметрами (так званими, «пороговими значеннями»). Варто зауважити, що вони покликані забезпечувати таке:

- прийнятні для більшості населення умови життя і розвитку особистості;
- стійкість соціально-економічного зростання та ситуації;
- військово-політичну стабільність суспільства;
- територіальну цілісність держави, її суверенітет;
- потенційну можливість ефективно протистояти впливу внутрішніх та зовнішніх загроз тощо.

З метою встановлення критеріїв і параметрів, що відповідають вимогам соціально-економічної безпеки нашої країни, необхідно обов'язково брати до уваги таке:

1. Здатність вітчизняної економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення.
2. Прийнятний (гідний) рівень життя населення і можливість збереження його таким.

3. Стійкість фінансової системи.
4. Раціональну структуру зовнішньої торгівлі;
5. Підтримка наукового й інноваційного потенціалу країни, збереження та формування провідних вітчизняних наукових шкіл.
6. Збереження єдиного економічного простору і широких міжрегіональних економічних відносин.
7. Створення економічних і правових умов, що виключають криміналізацію державної влади, суспільства, а також усіх сфер господарської та фінансової діяльності.
8. Визначення та забезпечення необхідного державного регулювання соціально-економічних процесів, здатного гарантувати оптимальне функціонування ринкової економіки як у мирний час, так і в умовах конфліктності та дестабілізації.

Забезпечення соціально-економічної безпеки передбачає формування державної економічної політики, здійснення необхідних інституційних перетворень і вдосконалення державних механізмів, що мають усувати або пом'якшувати вплив факторів, які підривають стійкість національної економіки. Усе це повинно здійснюватися за допомогою прийняття системи чітко визначених заходів, реалізація яких має ґрунтуватися на комплексі критеріїв, індикаторів або показників соціально-економічної безпеки. До числа таких показників можуть включатися макроекономічні критерії, демографічні та ряд інших.

Таким чином, у процесі формування концептуальних основ правового забезпечення соціально-економічної безпеки України повинні бути враховані певні механізми державної економічної політики, спрямовані на запобігання різним загрозам цій безпеці, які розробляються як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

Ефективність цих заходів визначається на основі моніторингу факторів, що визначають виклики і загрози економічній безпеці, а також шляхом розробки критеріїв і параметрів соціально-економічної безпеки. Розглянемо

більш докладно моніторинг викликів і факторів, що визначають потенційні загрози соціально-економічній безпеці України.

Найважливішими елементами механізму забезпечення соціально-економічної безпеки нашої країни є моніторинг та прогнозування факторів і визначення викликів, що становлять підґрунтя у вигляді її загроз. Моніторинг як оперативна інформаційно-аналітична система спостережень за динамікою показників соціально-економічної безпеки має велике значення для перехідного стану економіки при наявності серйозних міжгалузевих диспропорцій і гострої недостатності ресурсів (перш за все, фінансових), значної рухливості і нестійкості соціально-економічних індикаторів. Однак це визначає зростання вимог до державної статистики в частині комплексності, глибини і форм охоплення об'єктів статистичного спостереження, якості та оперативності інформації.

Об'єктивний і всебічний моніторинг економіки і суспільства, з точки зору соціально-економічної безпеки, повинен проводитися на основі аналізу конкретних кількісних значень індикаторів складових такої безпеки. Для здійснення моніторингу факторів і викликів, що визначають внутрішні і зовнішні загрози інтересам особистості, суспільства і держави, першочерговим завданням є створення організаційно-інформаційної бази.

Звернемося до питань розробки або конкретизації критеріїв і параметрів (порогових значень) соціально-економічної безпеки. Для реалізації загальнодержавної стратегії [266] повинні бути розроблені кількісні й якісні параметри (порогові значення) стану функціонування сфер і галузей економіки, вихід за межі яких викликає загрози стабільності соціально-економічної безпеки країни. Зазначені виклики характеризують:

- динаміку і структуру валового внутрішнього продукту, показники обсягів і темпів промислового виробництва, галузеву і регіональну структуру господарства і динаміку окремих галузей, капітальні вкладення тощо;
- стан природно-ресурсного, виробничого і науково-технічного потенціалу країни;

- здатність господарського механізму адаптуватися до мінливих внутрішніх і зовнішніх чинників (темпи інфляції, дефіцит державного бюджету, вплив зовнішньоекономічних чинників, стабільність національної валюти, внутрішня і зовнішня заборгованість і тому подібне);

- стан фінансово-бюджетної і кредитної систем;

- якість життя населення (ВВП на душу населення), рівень безробіття і диференціації доходів, забезпеченість основних груп населення матеріальними благами і послугами, стан навколишнього середовища і т.п.

Кількісні параметри повинні бути розроблені не тільки для країни в цілому, а й для кожного її регіону. При цьому склад критеріїв і показників соціально-економічної безпеки за регіонами має кореспондуватися із відповідним складом критеріїв і параметрів в частині, що стосується економіки і національних інтересів держави в цілому.

На основі сформульованих в загальнодержавній стратегії [266] загроз соціально-економічній безпеці України побіжно визначені національні інтереси у сфері економіки. Крім того, критично можемо оцінити пост фактичну характеристику загроз цій безпеці, якій (характеристиці) мало б спочатку передувати визначення викликів соціально-економічної безпеки, що можуть трансформуватися в загрози та небезпеки.

У продовження можемо відзначити, що критерії і параметри соціально-економічній безпеці України в аналізованому документі не знайшли конкретного вираження. У цій Стратегії конкретизовані основні напрями державної політики національної безпеки України. Проте логічним було б, насамперед, окреслити сучасні виклики соціально-економічній безпеці, потенційні загрози та стратегічні ризики у цій сфері, потім визначити превентивні та необхідні заходи, а також розробити конкретні механізми реалізації соціально-економічної політики, спрямовані на забезпечення системи безпеки нашої країни.

На підтвердження власних думок і необхідності корегування вітчизняного законодавства можемо навести положення аналізованої

Стратегії, які зокрема стосуються «реформування системи державного управління та формування нової якості антикорупційної політики». У даній Стратегії визначено, що державне управління повинно базуватися на принципах верховенства права, рівності громадян перед законом, чесності та прозорості влади, при цьому пріоритетним є захист прав, свобод і законних інтересів громадян, національних інтересів України. Зважаючи на це, пропонується *забезпечити* таке (не здійснити, а забезпечити):

1) очищення влади від корупціонерів й агентурних представників від іноземних спеціальних служб;

2) унеможливити діяльність непрофесіоналів, політичної кон'юнктури, а також переважання особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними;

3) удосконалення інституту державної служби, що можливо за рахунок створення висококваліфікованого, не корумпованого, патріотично налаштованого та політично незаангажованого державного корпусу (державних службовців і працівників органів місцевого самоврядування);

4) реформування системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державного кадрового корпусу, що передбачає розробку та прийняття сучасних етичних норм, яких би повсюдно дотримувалися державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування, військовослужбовці, працівників правоохоронних органів та ін.;

5) децентралізацію функцій держави та бюджетних ресурсів. Це вимагає, на наш погляд, також здійснення *деконцентрації* цих функцій;

6) *публічність* (відкритість, прозорість та підзвітність) державних інституцій, а, відтак, упровадження електронного урядування.

Ефективному державному управлінню передують результативне управління. З огляду на предмет нашого дослідження можемо зауважити, що у сфері соціально-економічної безпеки державне управління вимагає здійснення послідовної антикорупційної політики. Аналіз положень загальнодержавної Стратегії національної безпеки України [266] дозволяє

стверджувати, що антикорупційна політика повинна реалізуватися шляхом такого:

- 1) виваженого застосування контрольних-регуляторних функцій держави (не повністю позбавити її виконання цих функцій, а в певній мірі обмежити);
- 2) стимулювання, а, відтак, і мотивації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування до сумлінної та результативної праці;
- 3) гарантування персоніфікованості відповідальності та невідворотності покарання за корупційні правопорушення;
- 4) удосконалення процедури перевірки на доброчесність;
- 5) забезпечення дієвого моніторингу рівня й якості життя, доходів, а також витрат державних службовців і працівників органів місцевого самоврядування;
- 6) забезпечення прозорості видатків державного і, звісно, місцевих бюджетів;
- 7) завершення формування та підвищення ефективності діяльності Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції;
- 8) формування Антикорупційного суду, а також забезпечення взаємодії його та вищевказаних інституцій у межах завдань і структури, визначених законодавством, тобто між Національним антикорупційним бюро України;
- 9) активізації взаємодії з міжнародними антикорупційними організаціями, до числа яких можна віднести Групу держав Ради Європи, що виступають проти корупції (зокрема, GRECO);
- 10) упровадження кращих практик боротьби з корупцією.

Отже, перелік критеріїв, що визначають рівень національної соціально-економічної безпеки, може бути уточнений відповідно до підсумків моніторингу стану цієї безпеки, а також реалізації антикорупційної політики.

Науковці (О. Іляш, К. Дубич та ін.) пропонують свій набір критеріїв для оцінки соціально-економічної безпеки. В якості найважливіших показників

стану справ в економіці вони вважають за доцільне виділити таке: використання в якості основних зо два десятки показників, покликаних відобразити найбільш значущі сфери соціально-економічної безпеки в реальному і фінансовому секторах економіки, у соціальній сфері. До них, зокрема, відносяться такі:

- обсяг валового внутрішнього продукту;
- частка у валовому внутрішньому продукті інвестицій в основний капітал;
- частка у валовому внутрішньому продукті витрат на оборону;
- частка витрат на наукові розробки громадянської спрямованості в валовому внутрішньому продукті;
- частка продукції інноваційного характеру в загальному обсязі промислової продукції;
- частка машинобудування і металообробки в промисловому виробництві;
- частка осіб, які мають грошові доходи нижче прожиткового мінімуму у всьому населенні;
- відношення доходів десяти відсотків найбільш забезпеченого населення до доходів десяти відсотків найбіднішого населення;
- рівень безробіття;
- рівень монетизації;
- зовнішній борг;
- внутрішній борг;
- частка витрат на обслуговування державного боргу в загальному обсязі витрат державного бюджету;
- дефіцит державного бюджету;
- рівень інфляції;
- обсяг золотовалютних резервів;
- відношення виплат за зовнішнім боргом до обсягу річного експорту;
- валовий збір зерна;

- частка імпортного продовольства в загальному обсязі ресурсів продовольства тощо.

Відхилення від порогових значень зазначених індикаторів, які представляють собою граничні, абсолютні або відносні їх значення, як раз і вказує на небезпеку трансформації окремих загроз в затяжну, комплексну та глибинну кризу, а також у розбалансованість і дестабілізацію економічного, політичного і соціального життя суспільства.

Окрім критеріїв, що характеризують економіку в цілому, в науковій літературі розглядаються і критерії оцінки соціально-економічної безпеки окремих суб'єктів та сфер економіки. З нашої точки зору, досить цікавим є аналіз оцінки безпеки організацій в економіці України. Мова йде про мікроекономічні показники, виділяючи серед них декілька груп індикаторів.

Перша група – індикатори фінансової складової економічної безпеки організації.

Друга група критеріїв є індикатори кадрової складової економічної безпеки організації.

Третя група критеріїв, на думку Т. Момота, індикатори техніко-технологічної складової безпеки організації. Вони включають у себе стан техніко-технологічної складової економічної безпеки на основі оцінки економічної ефективності вжитих заходів щодо забезпечення техніко-технологічної безпеки.

Четверта група критеріїв – це індикатори правової складової безпеки організації.

Що ж стосується макроекономічних показників, то потрібно зазначити, що можна виділити такі показники соціально-економічної безпеки країни:

- економічного зростання (динаміка і структура національного виробництва і ВВП; показники обсягів і темпів промислового виробництва, галузева структура господарства і динаміка окремих галузей, капіталовкладення та ін.);

- ті, що характеризують природно-ресурсний, виробничий, науково-

технічний потенціал країни;

- ті, що характеризують динамічність й адаптивність фінансово-господарського механізму, а також його залежність від зовнішніх чинників (рівень інфляції, дефіцит консолідованого бюджету, дія зовнішньоекономічних факторів, стабільність національної валюти, внутрішня і зовнішня заборгованість);

- якість життя (ВВП на душу населення, рівень диференціації доходів, забезпеченість основних груп населення матеріальними благами і послугами, працездатність населення, стан навколишнього середовища тощо).

При цьому на погляд авторів викликами та загрозами соціально-економічної безпеки є:

- по-перше – неефективна, деформована структура економіки, обумовлена такими факторами, як ресурсно-сировинна спрямованість економіки, високий рівень її монополізації; низька конкурентоспроможність більшості видів продукції; деградація виробничого, науково-технічного, кадрового потенціалу; спад виробництва і втрата внутрішнього і зовнішнього ринків наукомісткої продукції; слабка захищеність вітчизняних виробників; різке посилення позицій іноземних виробників на внутрішньому ринку; високий зовнішній і внутрішній борг;

- по-друге – збільшення майнової диференціації населення;

- по-третє – зростання нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів, викликаній об'єктивно існуючими відмінностями в їх рівні розвитку, наявності депресивних, відсталих в економічному відношенні регіонів; порушення виробничо-технологічних зв'язків між підприємствами; збільшення розриву в рівні виробництва національного доходу на душу населення між регіонами;

- по-четверте – криміналізація суспільства й економіки;

- по-п'яте – періодично повторювані економічні спади;

- по-шосте – форс-мажорні ситуації.

Отже, держава є основою для забезпечення системи безпеки, у тому

числі соціальної й економічної. Ці види безпеки не можуть гарантуватися без участі держави. Обмежені її можливості (зокрема, наявність матеріальних, грошових, людських ресурсів) зумовлюють проблему оптимізації систем і структур безпеки при даному обсязі ресурсів, які можуть бути виділені на забезпечення державної безпеки. В умовах жорстких бюджетних обмежень оптимізація розподілу наявних ресурсів стає ключовою проблемою вдосконалення систем і структур, що забезпечують зазначені види безпеки.

Проблема оцінки результатів діяльності держави щодо забезпечення соціально-економічної безпеки зумовила необхідність уведення критеріїв (індикаторів і показників) такої безпеки, а також активного використання потенціалу інформаційно-аналітичної діяльності.

Слід відзначити, що в процесі проведення досліджень рівнів і складових соціально-економічної безпеки, конкретний набір індикаторів або показників може значно варіюватися, що свідчить про динамічний, нерівноважний стан системи безпеки й обумовлює необхідність більш докладного розгляду як особливостей застосування системного підходу в його різноманітних видах, так і вирішення завдання із виявлення методологічних засад щодо визначення сучасних викликів, потенціальних загроз і стратегічних ризиків соціально-економічної безпеки, що вибудовуються в цілісну наукову концепцію [186; 268].

Таким чином, державно-правова конструкція забезпечення соціально-економічної безпеки вимагає її подальшого концептуального і методологічного осмислення на основі найбільш значущих доктринальних підходів, а також розробки й обґрунтування розгорнутої науково методичної основи його дослідження. При цьому актуального значення набує вирішення питань щодо забезпечення публічно-правової конструкції із забезпечення соціально-економічної безпеки держави, у якій особливе місце посідає соціальна складова.

Виходячи з цієї причини, необхідно підкреслити, що важливим є аналіз методів і підходів, що формують парадигматичну складову прийомів. Власне

Йдеться про методологію застосування *соціокультурного і синергетичного підходів* до вивчення публічно-правових основ забезпечення соціально-економічної безпеки, а також про аналіз впливу глобалізаційних (зовнішніх) аспектів на досліджувану діяльність, які дозволяють виділити нові її грані, що базуються на специфіці категорії «соціально-економічна безпека».

При вивченні такого багатозначного та складного феномена, як соціально-економічна безпека, у межах питань її державно-правового забезпечення, вважаємо, що одним із найважливіших методологічних підходів також виступає *системний*, заснований на вивченні досліджуваних об'єктів як систем, що, зокрема, дозволяє виявити різноманіття типів прямих і зв'язків як реакцій на виклики та загрози. Саме системний підхід розглядає суспільні явища і поведінку, з точки зору їх включення в цілісні системи. У данному контексті окремі аспекти проблем державно-правового регулювання соціально-економічної безпеки, типологізація державних і суспільних інтересів, викликів і загроз, повинні розглядатися в їх нерозривному взаємозв'язку і взаємовпливі, а також у зв'язку із соціальним та культурно-історичним контекстом.

Не викликає сумнівів, що системний підхід, що надає можливість аналізувати конкретні ситуації, позиції і цілі в комплексі всіх соціально-економічних і екологічних факторів, дозволяє по-новому підійти до вирішення низки актуальних проблем забезпечення соціально-економічної безпеки. Сутність системного підходу стосовно вивчення проблем останньої проявляється, перш за все, у тому, що діяльність, пов'язана з її забезпеченням, розглядається в якості відкритої динамічної системи в сукупності її найважливіших внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків для знаходження шляхів оптимізації забезпечення соціально-економічної безпеки.

У межах даної концепції взаємозв'язок феномена безпеки і сукупності його підсистем визначається взаємодією безлічі елементів, що знаходяться у відносинах один з одним і утворюють певну цілісність (єдність).

Головним моментом при цьому є фундаментальне положення про

єдність і нерозривність економічного, соціального й екологічного середовища життєдіяльності людини і суспільства. Зважаючи на це, феномен соціально-економічної безпеки можна розглядати в площині діяльності конкретних суб'єктів державно-правових відносин.

У цьому контексті доречно також зазначити, що стан методологічної складової забезпечення соціально-економічної безпеки характеризується множинністю ціннісних підстав, сучасних викликів, онтологічних візій, гносеологічних підходів, серед яких можна виокремити підходи до видової класифікації: *рівневі* та *функціональні*.

Зважаючи на загальний філософський концепт і предмет нашого дослідження, можемо стверджувати, що рівневий підхід полягає у виділенні соціально-економічної безпеки, зокрема організації, регіону і національної безпеки в цілому. Отже, можемо констатувати, що рівнева класифікація соціально-економічної безпеки, яка базується на критеріях просторових характеристик локалізації соціально-економічних систем, дозволяє виділити:

- по-перше – глобальний, макроекономічний, мікроекономічний рівні й об'єктовий рівень;

- по-друге – міжнародний, національний, локальний і приватний рівні.

Щодо функціонального підходу до класифікації соціально-економічної безпеки, то можемо у систематизованому вигляді виділити такі види соціально-економічної безпеки:

- 1) фінансова безпека;
- 2) безпека банківської сфери;
- 3) промислова безпека;
- 4) енергетична безпека;
- 5) продовольча безпека тощо.

Слід підкреслити, що виділення такої функціональної підсистеми соціально-економічної безпеки, як фінансова безпека, обумовлено специфікою об'єкта впливу (наприклад, організації) і якістю фіксації всіх сторін фінансово-господарської діяльності. Саме система обліку створює

інформаційно-аналітичну базу для безперервного моніторингу діагностики стану не тільки фінансової безпеки, а й інших видів соціально-економічної безпеки.

Одним із ключових напрямків забезпечення соціально-економічної безпеки в середньостроковій перспективі вбачається продовольча безпека і гарантоване постачання населення високоякісними і доступними лікарськими препаратами. У виробничій сфері можуть бути виділені показники обсягів виробництва сільськогосподарської і рибної продукції, сировини і продовольства; імпорту сільськогосподарської і рибної продукції, сировини і продовольства; продуктивності використовуваних в сільському господарстві земельних ресурсів; обсягів реалізації харчових продуктів організаціями торгівлі та громадського харчування та ін.

Щодо сфери організації державного управління продовольчою безпекою, то вона передбачає аналіз обсягів продовольства державного матеріального резерву, сформованого відповідно до нормативно-правових актів, а також запасів сільськогосподарської і рибної продукції, сировини і продовольства.

Як зазначає В. Черкаська, продовольча безпека забезпечується за рахунок розвитку біотехнологій та імпортозаміщення за основними продуктами харчування, а також шляхом запобігання виснаження земельних ресурсів і скорочення сільськогосподарських земель і орних угідь, захоплення національного зернового ринку іноземними компаніями, безконтрольного поширення харчової продукції, отриманої з генетично модифікованих рослин з використанням генетично модифікованих мікроорганізмів і мікроорганізмів, що мають генетично модифіковані аналоги.

Для протидії викликам і загрозам у сфері екологічної безпеки, на стан якої впливає збереження значної кількості небезпечних виробництв, необхідно створювати умови для фориування екологічної культури, упровадження екологічно безпечних виробництв, пошуку перспективних джерел енергії, формування і реалізації державних програм зі створення стратегічних запасів

мінерально-сировинних ресурсів, достатніх для забезпечення мобілізаційних потреб держави і гарантованого задоволення потреб населення й економіки у водних і біологічних ресурсах.

Означений вище розширювальний підхід до методології визначення соціально-економічної безпеки детермінує необхідність застосування цілого комплексу методологічних засобів, що також аргументують необхідність звернення до ідей соціокультурного синтезу, соціокультурних форм забезпечення такої безпеки і, в цілому, до соціокультурного контексту дослідження методологічної компоненти в рамках проблематики цього дослідження.

У цьому контексті інститут державно- і публічно-правового забезпечення соціально-економічної безпеки може інтерпретуватися як система, що розвивається та безпосередньо пов'язана з провідними філософськими ідеями і ціннісно-цільовими структурами суспільства. Дана обставина, у свою чергу, зумовлює більш детальний розгляд специфіки соціокультурного підходу, який представляє собою методологічних засаді на базі системного підходу і може бути охарактеризований як спроба дослідження суспільства в єдності з культурою і соціальністю.

Таким чином, безпосередньо категорію державно- і публічно-правового забезпечення соціально-економічної безпеки при соціокультурному підході слід розглядати у взаємозв'язку із суспільством, у межах існуючої в ньому системи правовідносин, і сукупністю цінностей і норм. В основі досліджуваного методологічного підходу, що представляє собою дієвий спосіб опису концепту та сутності соціально-економічної безпеки, слід виділити ряд значимих принципів, які формують методологічні рамки для вирішення існуючих концептуальних протиріч у сфері правового регулювання [266].

На відміну від об'єктивістської парадигми, де суспільство розуміється як існуючий феномен, що розвивається незалежно від волі і дій індивіда, при суб'єктивістському підході саме індивід в якості актора соціальної дії може

бути розглянутий в аспекті якоїсь самодостатньої реальності, що володіє вільною волею і в ході своїх дій впливає на соціальні норми. З огляду на це слід констатувати назрілу очевидність помітного посилення ролі «публічності», а, відтак, значення людського фактора в державному управлінні в соціально-економічній сфері. Правовою основою такої постановки питання служать конституційні та інші правові норми, що закріплюють право громадян на участь у політичному житті й управлінні справами держави.

Участь громадян у всіх рівнях публічної влади, представництво їх інтересів як безпосередньо, так і за допомогою злагодженого механізму структур громадянського суспільства, стимулює формування системи, що базується переважно на партнерстві і співробітництві в публічно-правових відносинах, і сприяє як посилення потенціалу державного управління, так і підвищенню ефективності забезпечення соціально-економічної безпеки.

Варто відзначити, що особливої уваги протечебує принцип еволюції, що характеризує здатність нерівноважної, динамічної системи до розвитку, що робить можливим твердження про появу якісно нових за своєю суттю соціокультурних явищ в процесі забезпечення соціально-економічної безпеки. Необхідно також акцентувати увагу на тому, що конкретизація принципу еволюції як лінійного процесу (на противагу іншим його визначенням) відбувається за рахунок використання принципу антропосоцієнтальної взаємодії. Він дозволяє визначити рушійні сили еволюції суспільства. Соціокультурний підхід у всіх його формах спирається також на принцип історизму, що передбачає необхідність історичної ретроспективи для розуміння еволюційних особливостей функціонування системи забезпечення соціально-економічної безпеки.

Сукупність викладеного вище дозволяє зробити висновок: на сучасному етапі використання соціокультурного підходу (як сукупності методологічних засад державно- і публічно-правового забезпечення соціально-економічної безпеки) найбільш оптимальним є здійснення моделювання можливих

варіантів соціокультурної динаміки досліджуваної діяльності. Соціокультурний підхід може сприяти визначенню деяких констант, що забезпечують стабільне функціонування механізму державного управління соціально-економічною безпекою у взаємозв'язку з процесами збереження цілісності українського суспільства за сучасних викликів і загроз. На підтвердження викладеної думки можемо зазначити, що воно може бути представлена певним зміщенням акценту в державно-правовому забезпеченні соціально-економічної безпеки з об'єктивних категорій (держава, суспільство) на вивчення проявів людської активності у формі відносин, комунікації, способів сприйняття існуючого адміністративно-правового режиму даної діяльності, тобто легітимації.

Забезпечення соціально-економічної безпеки в Україні – це частина національної культури, потенційна й аргументована імплантація на національний ґрунт дієвих аналогічних зарубіжних інститутів, що має бути виправданою в силу досить специфічних сторін життя українського соціуму. Соціокультурні форми регулювання забезпечення соціально-економічної безпеки безпосередньо пов'язані не тільки з ключовими складовими світового порядку, але і зі специфікою діяльності конкретного суб'єкта її забезпечення. З огляду на це певний науковий інтерес викликає питання щодо індивідуальних ціннісних пріоритетів у межах єдиного соціокультурного простору забезпечення соціально-економічної безпеки. Мова йде про те, як і в якій мірі існуючі в суспільстві уявлення повинні впливати на характер діяльності у сфері забезпечення такої безпеки, які межі і зміст моральної відповідальності за здійснювану діяльність тощо.

Концептуально-теоретичний аналіз державно- і публічно-правового забезпечення соціально-економічної безпеки в соціокультурному аспекті зумовлює появу безлічі точок дотику між діяльністю у сфері її забезпечення і різними галузями гуманітарного і соціального знання. Як наслідок виникає можливість подальшого дослідження змістово-правового боку соціокультурних проблем і унеможливлення в диференціації засобів і методів

забезпечення соціально-економічної безпеки.

3.2. Шляхи вдосконалення механізмів державного забезпечення національної безпеки

Таке складне, багатогранне явище, як національна безпека, обмежується сферою виключно суспільних відносин, в рамках яких забезпечується безпека.

Слід зазначити, що до теперішнього часу нормативно-правова база забезпечення національної безпеки України, володіючи певними перевагами, мала значні недоліки:

- багато норм носили декларативний характер;
- були відсутні визначення національних цілей, сутності національної безпеки, системи забезпечення національної безпеки, основоположних принципів забезпечення національної безпеки, національних інтересів, загроз, сфер національної безпеки;
- не були розмежовані поняття особистої, громадської та державної безпеки [186; 285].

Забезпечення безпеки втілюється у правову форму у вигляді конституційного, адміністративного, кримінального й інших галузей права України за допомогою органів державної влади й місцевого самоврядування у сфері забезпечення національної безпеки.

Розгляд різнопланових авторських думок щодо того, яким чином можна управляти безпекою в суспільстві, або процесами в сфері національної безпеки, дозволяє сформулювати їх сумарну оцінку.

По-перше, частина дослідників прирівнюють процес впливу на національну безпеку до спеціалізованого виду політики (політики безпеки).

По-друге, низка дослідників вважають, що вплив на національну безпеку є рівноцінним або синонімічним впливу держави. Хоча слід підкреслити, що інші фахівці виділяють цілий спектр інших, недержавних підходів у цьому контексті.

По-третє, деякі дослідники фактично прирівнюють вплив на національну безпеку до механізму цього впливу [32, с. 44–46].

Виходячи з наведеного вище, доцільно спочатку виділити механізм, внутрішньо притаманний будь-якому впливу на національну безпеку, а потім в кожному окремому компоненті даного механізму виявити й описати властиві йому тенденції. В результаті виникає можливість досить повноцінно описати основні тенденції державного у сфері забезпечення національної безпеки в Україні.

Так, має сенс формування механізму державного управління у сфері національної безпеки України. Даний механізм доцільно розкласти на декілька етапів.

Так, на першому етапі потреби різних об'єктів у безпеці після усвідомлення цієї необхідності трансформуються в інтереси (усвідомлені потреби). На другому етапі на основі сформованих інтересів різнохарактерні суб'єкти, що впливають на національну безпеку, визначають важливі критерії і формулюють цілі, які необхідно досягти в рамках державного регулювання у сфері національної безпеки. На третьому етапі відбувається визначення норм, засобів, способів і методів (якщо їх недостатньо, то виробляються нові, а якщо достатньо – то відбувається їх необхідне коригування), які будуть застосовуватися в процесі реалізації поставлених цілей. На четвертому етапі здійснюється безпосередній практичний вплив на об'єкт регулювання (національну безпеку). І на останньому, п'ятому, етапі реалізується зворотний зв'язок, коли інформація щодо досягнутого результату (тобто про зміни в об'єкті регулювання) надходить до суб'єктів регулювання та порівнюється з базовими інтересами (рис. 3.1) [35; 97].

При цьому в результаті попереднього аналізу вдалося виявити низку тенденцій державного управління у сфері забезпечення національної безпеки в суспільстві України на першому етапі (етап формування потреб й інтересів в безпеці).

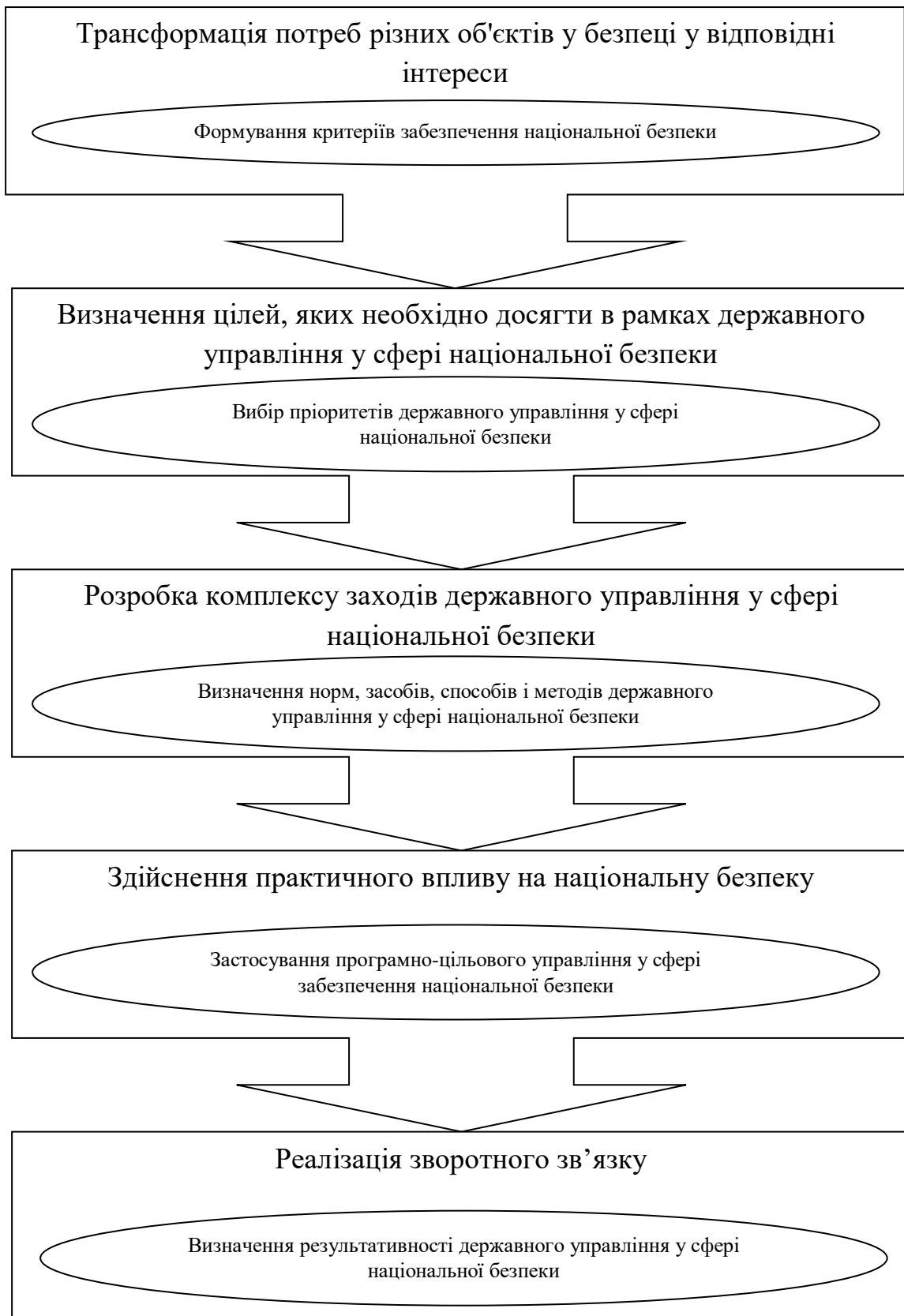

Рис. 3.1. Послідовність етапів реалізації механізму державного управління у сфері національної безпеки України

Джерело: авторська розробка

На другому етапі функціонування механізму державного регулювання у сфері національної безпеки визначені потреби й інтереси об'єктивно викликають необхідність у суб'єктів регулювання формувати відповідні, важливі критерії та здійснювати ефективне цілепокладання щодо впливу на національну безпеку. Так, фахівці вважають, що чим об'єктивніше будуть досліджені потреби й інтереси громадянина, соціальних груп і суспільства, тим суб'єкт регулювання в цілепокладанні (виборі пріоритетів) більш достовірно опише кінцеву ситуацію, досягнення якої повинна прагнути саморегульована функціонуюча система. Тобто розробка плану-образу бажаного стану національної безпеки з набором параметрів і фактів, а також формулювання відповідної групи цілей буде відповідати потребам й інтересам національної безпеки. Отже, стосовно національної безпеки очевидною є тенденція об'єктивної залежності ефективного цілепокладання безпеки в суспільстві від рівня й якості осмислення національних інтересів [35, с. 212–213].

При цьому формування ефективного прогнозу перспективного рівня національної безпеки залежить від здатності суб'єкта регулювання визначати характер і спрямованість передбачуваних дій самоорганізованих соціальних структур. Так, національна безпека не може удосконалюватися без комплексного моніторингу її стану й динаміки, а також без створення алгоритмізованої інформаційно-аналітичної системи розвитку безпеки в суспільстві. Важливими компонентами цієї технології є такі:

- аналіз традицій народу як об'єкта регулювання, а також його стану;
- аналіз стану, цілей і перспектив конкурентних об'єктів;
- аналіз стану пов'язаних (суміжних) об'єктів;
- аналіз ресурсного потенціалу тощо.

Причому для пошуку цілей, прогнозування і державного управління протягом останніх років почали використовуватися найсучасніші інтелектуальні технології експертного типу (форсайт-технології). Для формулювання цілей і виділення пріоритетів державного регулювання,

зокрема, у сфері національної безпеки, стали розроблятися вимоги до процедури, і були прийняті відповідні організаційно-регулюючі рішення.

Також слід зазначити, що програмно-цільове управління у сфері забезпечення національної безпеки (відомо, що державні й відомчі цільові програми нині є основними інструментами державної політики) об'єктивно передбачає комплексний облік світоглядної, наукової й експертно-аналітичної складової діяльності щодо впливу на національну безпеку. У зв'язку з цим формула «адаптація національної економіки до світового ринку» виглядає більш доцільним пріоритетом реорганізації української економіки, оскільки орієнтація тільки на ринок, як показує практика багатьох країн, зазвичай руйнує національні економіки. Тобто, як і в економіці, так і в сфері безпеки необхідно діяти комплексно, зберігаючи національні традиції та ті особливості, які здатні відрізнити і створити конкурентні переваги вітчизняної системи забезпечення національної безпеки [154, с. 52–53].

У цьому контексті необхідно сформулювати тенденцію на третьому етапі механізму державного управління в сфері забезпечення національної безпеки – регулюючий вплив на сферу безпеки є високоефективним тільки тоді, коли він втілює у собі продумано підібрані норми, засоби й методи, які будуть застосовуватися в процесі реалізації поставлених цілей. Нижче сенс даної тенденції розкрито більш детально.

По-перше, є сенс уважати, що дії суб'єктів забезпечення національної безпеки щодо управління нею в першу чергу повинні базуватися на правових актах держави. Норми права є особливим різновидом соціальних норм (поряд з нормами моралі, нормами певних недержавних, соціальних спільнот) і тому в повній мірі на практиці регулюють національну безпеку. Від інших норм їх відрізняють: загальний характер, свого роду знеособленість, а також поширення на всіх учасників суспільних відносин незалежно від їх волі і бажання.

Крім того, необхідно виділити іншу групу норм, які викладені в нормативних документах, статутах організацій і об'єднань,

внутрішньовідомчих інструкціях, наказах і постановах силових структур. З певною часткою умовності в них встановлюються норми і розмежовуються функції та повноваження різних суб'єктів державного управління щодо особистісного, суспільного та державного захисту від можливих небезпек і загроз. При цьому вкрай важливо узгодження їх дій, що виконують судові органи влади. Крім того, слід враховувати, що на безпеку чинять неабиякий вплив так звані неписані норми, виражені в традиціях, звичаях, менталітеті громадян.

По-друге, модернізація засобів, що застосовуються для регулювання суспільних відносин, прямо впливає на стан суспільства і безпеку в ньому.

По-третє, необхідно відзначити, що чим ефективніше використовуються невійськові засоби забезпечення національної безпеки, тим менш імовірним є використання військової сили у врегулюванні конфліктних ситуацій. Дійсно, сучасна концепція міжнародної безпеки орієнтує світове співтовариство, а також регіональні та національні суб'єкти політики на пріоритетне використання всього арсеналу політичних, невійськових засобів і методів захисту від небезпек і загроз (при цьому всю сукупність способів забезпечення національної безпеки прийнято ділити на дві великі групи: невійськові і військові). Отже, максимальний розвиток невійськових методів державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України забезпечить збереження життя громадян і матеріальних цінностей суспільства і в цілому здатне прискорити розвиток українського суспільства [161, с. 341–342].

По-четверте, вибір методу регулювання національної безпеки в суспільстві знаходиться в тісному взаємозв'язку з очікуваним результатом. Так, наприклад, метод «балансу інтересів» передбачає таку діяльність держави, країни з реалізації національних інтересів, що не обмежувала б реалізацію національних інтересів інших соціумів. Іншими словами, «баланс інтересів» вимагає узгодження діяльності багатьох суб'єктів забезпечення безпеки по реалізації національних інтересів.

Мала практична ефективність використання даного методу в забезпеченні національної безпеки зажадала вироблення інших методів, зокрема, методу «спільних інтересів». Так, метод «спільних інтересів» передбачає спільну діяльність багатьох суб'єктів безпеки по реалізації спільних інтересів. Спочатку такими загальними інтересами були:

- глобальні екологічні проблеми;
- нерозповсюдження ядерної й іншої зброї масового знищення;
- освоєння космічного простору;
- ліквідація наслідків природних катаклізмів тощо.

Сьогодні до кола спільних інтересів все більше залучаються проблеми економічного, соціального, військового, демографічного та політичного характеру.

На четвертому етапі функціонування механізму державного управління в сфері забезпечення національної безпеки здійснюється саме практичний вплив на об'єкт управління, тобто на безпеку в суспільстві. Відповідно, на цьому етапі існує можливість сформулювати наступну тенденцію: ефективність національної безпеки підвищується тоді, коли, відповідно, збільшується ресурсна база, використання мережі Інтернет та присутній інституційний характер цієї діяльності [35; 154].

На п'ятому етапі функціонування механізму державного управління у сфері забезпечення національної безпеки – здійснення зворотного зв'язку від об'єкта до суб'єкта управління (коли інформація про отриманий результат надходить до суб'єктів і порівнюється з базовими інтересами) – працює наступна тенденція: ступінь об'єктивності інформації про національну безпеку безпосередньо залежить від кількості, якості та способу «доставки» джерел цієї інформації до суб'єкта управління.

У цьому контексті, по-перше, очевидно, що ступінь об'єктивності інформації про національну безпеку безпосередньо залежить від кількості джерел цієї інформації.

По-друге, існує пряма залежність якості інформації про стан національної безпеки від ступеня залученості до сфери безпеки громадськості та засобів масової інформації. Фактично, обсяг і точність інформації можуть бути отримані тільки за наявності безлічі зацікавлених в її отриманні осіб, органів, інститутів.

По-третє, обрані способи «доставки» інформації вищому керівництву про стан національної безпеки залежать від політичної системи і демократичного характеру її державного устрою [265, с. 99–100].

У цілому, для підвищення загального рівня національної безпеки країни необхідним є формування та реалізація відповідного механізму державного управління. Він являє собою систему заходів організаційного, економічного й правового характеру, орієнтованих на запобігання виникненню загроз національній безпеці та містить такі складові:

- проведення комплексного незалежного моніторингу економіко-суспільного стану з метою ідентифікації, прогнозування та недопущення загроз національній безпеці;
- встановлення гранично допустимих значень соціально-економічних індикаторів, недотримання яких викликає нестабільність і конфлікти;
- впровадження заходів на загальнодержавному рівні стосовно ідентифікації й недопущення виникнення загроз зовнішнього й внутрішнього походження, що є критичними для національної безпеки.

Віднесення органів місцевого самоврядування до органів, які беруть участь у забезпеченні національної безпеки, так само як і віднесення до суб'єктів безпеки громадян і громадських об'єднань, є невірним виходячи з того, що вони не належать до органів державної влади та не мають відповідних сил і засобів.

Наслідком цих й інших невирішених на законодавчому рівні проблем є відсутність чіткої координації та взаємодії в діяльності контролюючих органів, що породжує нестиківку і плутанину в їх діяльності. Неузгодженість дій державних органів виконавчої влади різної відомчої приналежності часто

породжує дублювання, збільшує необґрунтоване навантаження на організаційні об'єкти контрольної-наглядової діяльності.

Необхідно звернути увагу те, що національна безпека – це надзвичайно складна багаторівнева функціональна система, в якій безперервно відбуваються процеси взаємодії і протидії особистісних, громадських і державних інтересів, що є життєво важливими, з погрозами цим інтересам, як внутрішніми, так і зовнішніми. При цьому взаємодії й протидії інтереси й загрози постійно відчують вплив з боку інших елементів системи національної безпеки – чинників внутрішнього й зовнішнього навколишнього середовища і дій системи управління. В якості цільової функції цієї системи виступає ступінь захищеності даних інтересів від загроз [270, с. 43–44].

Сучасний стан української правової основи забезпечення національної безпеки визначається як стан системи, що знаходиться в стадії формування, головними завданнями якої є адекватне реагування на економічні і соціально-політичні зміни, що відбуваються у світі, та забезпечення необхідного рівня національної безпеки. Крім того, в законодавстві України слабо відображений механізм взаємодії (зокрема, інформаційної) державних органів виконавчої влади, як між собою, так і з іншими органами державної влади, а також з правоохоронними органами.

Відповідно, в сучасних умовах досить актуальною є проблема вдосконалення нормативно-правового регулювання забезпечення національної безпеки.

В якості одного з варіантів вдосконалення нормативно-правового регулювання забезпечення національної безпеки існує можливість застосувати систематизацію нормативно-правових актів в галузі національної безпеки за різними рівнями.

Так, до першого рівня слід віднести різного роду конвенції, стратегії, хартії, концепції, програми, доктрини, стандарти, директиви, положення й інші програмні документи.

Другий рівень могли б скласти Закони України в галузі національної безпеки за кожним із напрямків, визначених у Стратегії національної безпеки України.

Нарешті, третій рівень – відомчі нормативні правові акти. При цьому необхідно систематично проводити моніторинг чинного законодавства у сфері національної безпеки, який повинен бути орієнтований на виявлення відсутності в ньому системності, так як окремі законодавчі акти відрізняються суперечливістю і декларативністю, що, у свою чергу, не дозволяє ефективно і цілеспрямовано здійснювати їх виконання.

Саме шляхом проведення моніторингу, тобто формування структурно-інформаційного комплексу для спостереження, аналізу та коригування механізму правового регулювання питань забезпечення національної безпеки можна усунути проблеми правозастосування, існуючі в цій сфері [80, с. 21–22].

Відповідно, основні напрями подальшого проведення адміністративної реформи в галузі забезпечення національної безпеки можливо сформулювати наступним чином:

- доопрацювання та прийняття проектів низки так званих базових законів у сфері забезпечення національної безпеки;
- вдосконалення чинної правової основи діяльності державних органів виконавчої влади, наділених компетенцією у сфері забезпечення національної безпеки;
- вдосконалення структури державних органів виконавчої влади, наділених компетенцією у сфері забезпечення національної безпеки, й її оптимізація з урахуванням специфічних особливостей і характеру завдань, що вирішуються;
- вдосконалення законодавства в окремих сферах, безпосередньо пов'язаних зі сферою забезпечення національної безпеки;
- приведення до єдиної стійкої системи нормативно-правових актів, що регламентують окремі види безпеки й аспекти її забезпечення;

- усунення прогалин, повторів і суперечностей в нормативних актах, що визначають систему безпеки, встановлення належної кореляції між ними;
- формування ефективного понятійного апарату, що виключає неоднозначне тлумачення, як при розробці нормативних актів, так і в процесі їх правозастосування.

Далі доцільно розглянути механізм інноваційного розвитку у сфері забезпечення державної безпеки.

Слід визнати, що найважливішими напрямками державного управління інноваційним розвитком у сфері національної безпеки України є наступні:

- пріоритет прикладних досліджень і розробок для сфери національної безпеки України;
- активізація проведення наукових розробок відносно застосування науки і технологій у сфері забезпечення національної безпеки України;
- формування національної інноваційної системи й її агрегування зі сферою забезпечення національної безпеки України;
- інноваційний розвиток системи підготовки кадрів для сфери забезпечення національної безпеки України;
- використання результатів інтеграції освіти і науки в інтересах сфери забезпечення національної безпеки України;
- розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва в питаннях національної безпеки [118, с. 44].

При цьому в процесі розробки концептуальних засад державного управління у сфері забезпечення національної безпеки необхідно використовувати дефініції «державна інноваційна політика», «державне управління у сфері національної безпеки», «інституційна система державної підтримки інноваційної діяльності», «інноваційна система національної безпеки». Однак частина цих дефініцій так і не була сформульована, а їх співвідношення між собою не було встановлено.

Звертає на себе увагу та обставина, що в науковій літературі вживається багато понять, що визначають державне управління інноваційними процесами

як запорукою забезпечення національної безпеки, але дуже мало уваги приділяється економічним суб'єктам, які повинні здійснювати інноваційну діяльність. Це пояснюється тим, що після періоду ринкових перетворень державна влада, як і раніше, оперує переважно методами державного регулювання замість ринкового.

Необхідно відзначити, що в цілому з боку керівництва держави спостерігається бажання здійснювати сприяння інноваційним процесам, підтримки їх з фінансової точки зору і законодавчого закріплення в рамках конкретних програм, а також за окремими напрямками розвитку. Рішення про те, що в основі розвитку інноваційної діяльності в країні має бути тільки саморегулювання ринку в цілому, вже визнано як помилкове. Однак сьогодення участь держави в процесі розвитку інноваційної діяльності здійснюється на рівні законодавчого регулювання (нажаль, у недостатньому обсязі) у формі побудови нових елементів державної інституційної структури [59; 289].

Відповідно, існує можливість виділити наступні недоліки в організації державного управління інноваційною діяльністю у сфері забезпечення національної безпеки України.

1. В Україні не визначено на законодавчому рівні плановані результати інновацій, що не дозволяє правильно сформулювати цілі і завдання інноваційної діяльності, зокрема, у сфері забезпечення національної безпеки.

2. Не визначено критерії оцінки реалістичності раніше поставлених цілей інноваційної діяльності, зокрема, відносно сфери забезпечення національної безпеки.

3. Відсутність формальних (але заздалегідь опрацьованих і законодавчо закріплених) критеріїв результативності інноваційної діяльності знижує ефективність існуючої інституційної системи державної підтримки інноваційної діяльності, зокрема, щодо забезпечення національної безпеки.

4. Органами державної та виконавчої влади не встановлено критерії оцінки ефективності витрачання бюджетних коштів з урахуванням специфіки інноваційної діяльності.

5. На даному етапі не розроблено критерії оцінки якості управління бюджетної та соціально-економічної інноваційної діяльності як однієї з запорук забезпечення національної безпеки (стосовно як державних структур, так й інших економічних суб'єктів).

6. Створення ефективної системи стратегічного державного управління інноваційною діяльністю у сфері забезпечення національної безпеки не виділено в Україні на законодавчому рівні в якості першочергового завдання державного управління.

Визначаючи прикладну різницю в стратегіях бізнесу і державного економічного розвитку в Україні, слід підкреслити, що сучасний бізнес орієнтований на отримання швидкого й максимального прибутку та потребує постійної системної інноваційної діяльності. Тому бізнес, ризикуючи, постійно здійснює наступні дії:

- впроваджує інновації;
- концентрується на результатах діяльності;
- вчиться на помилках і висуває на перший план необхідність досягнень, що приносять прибуток [61; 70].

Така стратегія багато в чому корисна і підприємствам, що належать до державного економічного сектора. Однак, державна економіка, декларуючи курс на інноваційність:

- концентрується на діяльності, а не на результатах;
- оперує інтересами структури;
- уникає помилок;
- карає виконавців за появу помилок, уникаючи ризику в цілому.

Проте подібна ситуація спостерігається далеко не в усіх країнах. Так, в Європі шлях інноваційного розвитку в даний час передбачає кілька сутнісних моментів. По-перше, зростає частка підприємств, зайнятих інноваційною

діяльністю. По-друге, вивчення споживчого попиту зміцнює співпрацю між виробниками і споживачами. По-третє, вважається, що конкурентний тиск національних і глобальних ринків стимулює інноваційний процес. У європейських країнах і США підприємницький сектор був раніше і є в даний час є найважливішим сегментом національних інноваційних систем.

Слід зауважити, що сучасній науковій думці відомі три типи моделей науково-інноваційного розвитку промислово розвинених країн.

Перша модель орієнтована на:

- лідерство в науці;
- реалізацію великих цільових проектів;
- охоплення державою всіх стадій науково промислового циклу (до країн з такою моделлю зазвичай відносять США, Великобританію та Францію).

Друга модель орієнтована на поширення нововведень шляхом:

- створення сприятливого середовища;
- раціоналізації всієї структури економіки (така модель поширена в Німеччині, Швеції, Швейцарії).

В рамках третьої моделі передбачається:

- стимулювання нововведень шляхом розвитку інноваційної інфраструктури;
- забезпечення адаптованості національної економіки до досягнень світового науково-технічного прогресу;
- координації дій різних секторів економічної діяльності [72; 82].

Відповідно, доцільно виділити низку основних положень державної інноваційної політики в Україні як запоруки забезпечення національної безпеки:

- узгодження стратегічних цілей забезпечення конкурентоспроможності національного господарства;
- підвищення ефективності виробництва і зростання життєвого рівня населення на основі залучення до господарського обігу наукоємних й інформаційних технологій;

- акцентування уваги на підприємців;
- вибір наступальної інноваційної стратегії;
- оцінка суспільного відтворення, структурного й інституційного стану національної економіки з урахуванням її положення на рівні світового господарства;
- виявлення першочергових макроекономічних завдань;
- створення інфраструктури інноваційної сфери національної економіки;
- державне управління інноваційним процесом;
- виокремлення і реалізація шляхів інноваційної взаємодії державного і приватного секторів економіки [79; 80].

Інноваційна політика, зокрема, у сфері забезпечення національної безпеки, також об'єктивно пов'язана з науковою діяльністю, оскільки вона виробляє новий або вдосконалений (найчастіше, інтелектуальний) продукт, а також новий або вдосконалений технологічний процес.

Таким чином, інноваційна політика як форма державного управління в Україні і, відповідно, у сфері забезпечення національної безпеки, є складним процесом узгодження стратегічних цілей держави з громадськими цілями. Кінцевою метою цієї політики є забезпечення динамічного соціального розвитку і створення інфраструктури інноваційної сфери національної економіки. Крім того, важливою її метою повинна стати висока ступінь конкурентоспроможності національного господарства, що забезпечує ефективність виробництва і зростання життєвого рівня населення з опорою на підприємницьку діяльність. Ефективна інноваційна політика потрібна для розвитку високотехнологічних галузей і наукомісткої продукції, які, в свою чергу, дозволять поліпшити економічну ситуацію в країні та, відповідно, забезпечити належний рівень національної безпеки [81; 102].

Виходячи з вищенаведеного, ключовими завданнями формування механізму забезпечення економічної безпеки в Україні є наступні:

- формування комплексу оптимальних умов для забезпечення життєдіяльності й розвитку індивіда, фізичних і юридичних осіб;
- підтримка соціально-економічної й військово-політичної стабільності українського суспільства;
- збереження цілісності та державності України;
- протидія впливу загроз зовнішнього й внутрішнього походження.

Відносно забезпечення національної безпеки необхідно виділити провідні умови підтримки належної якості економічного росту:

- виключення олігархізації та монополізації економіки, а також її перегулювання;
- забезпечення захисту економічної конкуренції;
- побудова спрощеної податкової системи;
- створення сприятливих бізнес-умов для активізації інноваційного розвитку;
- раціональне застосування механізму, що містить спеціальні санкційні заходи економічного характеру;
- виключення можливості контролю галузей, що є стратегічно важливими, за допомогою капіталу держави-агресора;
- формування найбільш сприятливих умов на території Центральної і Східної Європи для інвестиційної діяльності, забезпечення припливу інвестицій іноземного походження до ключових галузей економіки, переважно до секторів енергетики й транспорту;
- забезпечення готовності національної економіки до протидії збройній агресії;
- активізація й підтримка розвитку оборонно-промислового комплексу, який, у свою чергу, є ключовим чинником прискорення інноваційно-модернізаційних процесах та є потужним високотехнологічним економічним сектором;
- захист з юридичної точки зору на рівні міжнародних інституцій майнових інтересів України в цілому та фізичних і юридичних осіб – зокрема;

- підвищення рівня стійкості національної економіки до негативних впливів зовнішнього походження;
- забезпечення диверсифікації зовнішніх ринків, а також потоків торговельного й фінансового призначення;
- підтримка цілісності та забезпечення захисту критичної інфраструктури в умовах кризи чи особливого періоду;
- раціональний розподіл бюджетних коштів, а також коштів, що надходять як результат міжнародної економічної допомоги;
- впровадження дієвого контролю за станом державного боргу;
- стабілізація функціонування банківської системи, забезпечення прозорого ведення грошово-кредитної політики та відновлення довіри до національних фінансових інститутів;
- недопущення організованої злочинності в економіці, а також її “тінізації” через наявність переваг ведення господарської діяльності на легальних засадах та паралельної консолідації можливостей органів, що відносяться до фінансової, податкової, митної й правоохоронної сфер [103, с. 103].

При цьому необхідно враховувати наступні пріоритети забезпечення національної критичної інфраструктури:

- усебічне вдосконалення правової бази захисту національної критичної інфраструктури;
- формування системи державного управління безпекою критичної інфраструктури;
- посилення охорони об'єктів, що є складовими національної критичної інфраструктури, зокрема транспортного й енергетичного секторів;
- забезпечення кооперації між суб'єктами, що забезпечують захист національної критичної інфраструктури;
- розвиток державно-приватного партнерства у сфері недопущення прецедентів виникнення надзвичайних ситуацій, а також своєчасне реагування на випадки їх появи;

- формування та реалізація механізмів інформаційного обміну між державними органами, приватним сектором і населенням відносно вірогідних загроз національній критичній інфраструктурі та забезпечення захисту інформації, що є чутливою відносно зазначених питань;
- проведення профілактичних заходів стосовно недопущення аварій техногенного походження й своєчасне усунення їх наслідків;
- забезпечення співробітництва стосовно захисту національної критичної інфраструктури на міжнародному рівні [110, с. 117–118].

3.3. Розвиток державної політики щодо забезпечення національної безпеки України

Запобігання загроз національній безпеці України в межах відповідної державної політики передбачає вирішення великого ряду стратегічних, тактичних і прикладних задач. При цьому потрібно виділити пріоритетні напрями щодо зміцнення української державності та сформулювати першочергові завдання за кожним з них.

Ключовим напрямом державної політики щодо забезпечення національної безпеки є забезпечення безпеки особистості. Так, безпека особистості є найважливішим компонентом національної безпеки й однією з головних цілей суспільно-політичного і соціально-економічного розвитку громадськості і держави в цивілізованих країнах світу [122, с. 161].

Безпека особистості означає захищеність людей від небезпеки як насильницького, так і ненасильницького характеру. Цей стан характеризується відсутністю збільшення рівня загрози правам людини, її безпеки і навіть життя. Безпека особистості означає забезпечення захисту людей від серйозних і широко поширених загроз і ситуацій шляхом зміцнення їх можливостей ефективно протидіяти цим загрозам.

Поняття безпеки особистості за своєю суттю є набагато ширшим, ніж просто відсутність насильницького конфлікту. Воно охоплює:

- сферу прав людини;
- доступ до економічних можливостей, освіти, відпочинку і медико-санітарного обслуговування.

Це всеосяжна концепція, яка охоплює проблематику позбавлення членів суспільства від страху і нужди, і в основу якої покладено концепт захисту основних свобод і розширення прав особистості.

Стратегія забезпечення безпеки особистості будується на основі виявлення ступеня захищеності людей від різнохарактерних загроз і ризиків. Це означає також створення українською державою політичних, соціальних, природоохоронних, економічних, інформаційних, військових і культурних систем, що забезпечують людям основні елементи для виживання, а також збереження їх гідності й існування [126, с. 301–305].

Військова безпека забезпечує:

- захищеність держави від збройного нападу ззовні;
- територіальну недоторканність і цілісність;
- свободу і незалежність держави.

Зокрема, військова безпека характеризується станом збройних сил та їх конкретних видів, що дозволяє їм гнучко і своєчасно реагувати і припиняти зовнішні загрози військово-силового характеру, а також підтримувати певний баланс сил і місце країни на міжнародній арені.

Військова безпека України передбачає наявність у Збройних Сил України оптимальної структури, а також кількісних і якісних характеристик, здатних нейтралізувати або запобігти військовій небезпеці. Саме тому сучасній Україні потрібна армія, що має всі можливості адекватно реагувати на поточні загрози в мінливому світі та за будь-яких сценаріїв гарантувати безпеку і територіальну цілісність країни [233, с. 126].

Всі зазначені аспекти змісту національної безпеки, а також динаміка зміни загроз і небезпек в даній сфері повинні знайти своє адекватне відображення в Концепції національної безпеки та Воєнній доктрині України. Здійснення військово-політичної взаємодії на міжнародній арені на основі

взаємовигідних, взаємоприйнятних умов залишається актуальним для України з точки зору захисту національних інтересів. Основними пріоритетами при цьому є наступні:

- політичний нейтралітет;
- підтримка політичної стабільності, добросусідства і військово-стратегічного паритету.

Безпека в міжнародній сфері характеризується забезпеченням захищеності національних інтересів і цінностей від міжнародних загроз.

При цьому необхідно прийняти до уваги, що різноманіття і складність внутрішніх і міжнародних проблем, а також наявність кризових ситуацій припускають своєчасну оцінку пріоритетності кожної з них у зовнішньополітичній діяльності України. Зосередження політико-дипломатичних, військових, економічних, фінансових та інших засобів на вирішенні пріоритетних зовнішньополітичних завдань повинно бути пропорційно їх реальному значенню для національних інтересів України, а масштаб участі в міжнародних справах має бути адекватним фактичному внеску в зміцнення позицій країни [238; 246].

Відносини взаєморозуміння і взаємодії з іншими державами на регіональному і глобальному рівнях є основними ресурсами України для просування національних інтересів у зовнішній політиці. При цьому національно-державні інтереси включають інтереси підтримки порядку за допомогою формування відносин з сусідніми країнами та союзниками. Однією з умов ефективності зовнішньої політики є професіоналізм і стабільність дипломатичного корпусу.

Економічна безпека сприяє розвитку і нормальному функціонуванню економіки країни й її господарського механізму, а також її різних сегментів – фінансового, банківського, інвестиційного, податкової системи тощо. В цьому аспекті політика держави забезпечує розвиток високоефективної національної фінансової системи, а також створення стимулів для розвитку пріоритетних галузей і рівномірного розподілу економічної активності по території країни.

Даний тип безпеки передбачає здатність держави і суспільства України забезпечувати мінімально достатній обсяг національного продукту, необхідного для самостійного виживання і розвитку країни. Одночасно це передбачає і стан захищеності стратегічних господарських ресурсів країни від впливу і контролю з боку ворожих і кримінальних сил, а також стан надійної забезпеченості базових економічних прав і свобод громадян [253, с. 125–126].

Політична безпека означає:

- недоторканність національного суверенітету;
- міцність державного і конституційного ладу країни;
- ефективне формування і функціонування політичної системи, а також всіх інститутів держави в інтересах більшості громадян;
- неприпустимість тиску ззовні і грубого втручання в справи держави з боку інших країн [257, с. 100].

Проблеми формування, забезпечення і реалізації на практиці політичної безпеки носять актуальний характер для України; вони пов'язані з політичною стабільністю, зрілістю і відповідальністю політичних партій, правопорядком в суспільстві і залежать від ефективних дій державної влади. Політико-державна система сучасного українського суспільства поки що не в змозі адекватно реагувати на виклики, небезпеки та загрози в даній сфері. Україна потребує осмислення також у процесах формування ефективного механізму забезпечення політичної безпеки [27, с. 73–74].

Загрози внутрішньополітичній безпеці України виникають в першу чергу зі структури суспільства, ступеня його фрагментації і глибини диференціації, соціальної нерівності, а також політичної роздробленості внаслідок наявності великої кількості дрібних партій. У цьому контексті систему політичної безпеки необхідно вибудовувати на основі принципу соціальної солідарності і відповідальності в справі захисту особистісних, суспільних і державних інтересів, що є життєво важливими.

Соціальна безпека передбачає стан суспільства, в якому реалізуються:

- основоположні принципи соціальної справедливості;

- забезпечення громадян країни базовим набором соціальних благ і високих життєвих стандартів: захист життя і здоров'я, благополуччя, прав і свобод людини, що, в сукупності, створює фундамент суспільної стабільності.

Соціальна безпека в Україні може бути забезпечена шляхом формування умов для консолідації суспільства і досягнення соціальної стабільності, в першу чергу, на основі успішного вирішення цільових національних програм в галузі:

- охорони здоров'я;
- доступного житла;
- освіти;
- зростання народонаселення;
- пенсійного забезпечення [49, с. 212–213].

Ці стратегічні завдання можуть бути вирішені в умовах підйому економіки, та проведення ефективного економічного курсу країни.

Правова безпека має пряме відношення до правової держави і означає безумовне дотримання правових норм як пересічними громадянами, так і органами влади, їх представниками, а також гарантовану реалізацію всієї сукупності прав і обов'язків, встановлених чинним законодавством. У цьому питанні мають величезне значення відбір, навчання, моральна підготовка і матеріальне забезпечення осіб, які працюють в зазначеній сфері.

Інформаційна безпека відноситься до внутрішнього і зовнішнього аспектів забезпечення національної безпеки і покликана надійно захищати:

- інформаційний простір;
- культурне надбання країни;
- спеціальні відомості, що становлять державну та професійну таємницю [92, с. 63–64].

У більш широкому сенсі інформаційна безпека означає припинення несприятливого інформаційно-пропагандистського впливу на громадян України, пов'язаного з поширенням ідей, ворожих інтересам держави,

підтримку традицій національної культури, забезпечення ідентичності і правопорядку.

Прозорість державних кордонів для інформаційних потоків створила принципово іншу ситуацію в функціонуванні інститутів державної влади, а інтеграція інфраструктур держави на основі інформаційних систем (банківсько-фінансової, транспортної, електричної мережі та газопроводів) зробила їх потенційними об'єктами засобів інформаційного протиборства. Стає очевидним, що фактична некерованість інформаційним простором власної країни призводить до значного обмеження її суверенітету і навіть ставить під сумнів можливість подальшого існування держави в її класичній формі.

Духовно-моральна безпека являє собою стан захищеності:

- суспільної свідомості і морального здоров'я нації;
- традиційних і духовних цінностей держави;
- способу життя від зовнішніх несприятливих впливів.

Духовно-моральна безпека передбачає повсюдне впровадження владою України в суспільне життя (і, в першу чергу, в систему освіти і підготовки кадрів для державної служби) моральних норм, також підтримку традиційних конфесій і традицій національної культури всередині країни [107, с. 93–94].

Безпека в екологічній сфері – це мінімізація потенційно існуючої можливості нанесення шкоди навколишньому середовищу в процесі функціонування господарюючих суб'єктів, а також забезпечення сталої й оптимальної на тривалих відрізках часу рівноваги між природними й антропогенними екосистемами, техносферою і населенням. Це поступовий перехід на виробництво абсолютно нешкідливих для фізичного і психічного здоров'я екологічно чистих продуктів харчування, а також поетапне виключення хімікатів й інших штучних матеріалів з різних сфер споживання та заміна їх натуральними [290, с. 79–80].

Безпека в енергетичній сфері визначається ймовірністю загроз:

- економічного, соціально-політичного, зовнішньоекономічного і зовнішньополітичного, техногенного і природного походження – ресурсній базі енергетики;

- паливо-енергопостачанню споживачів;

- наявністю альтернативних джерел енергії, а також якістю управління енергетикою і раціональним використанням паливно-енергетичних ресурсів.

Безпека в кримінологічній сфері визначається станом захищеності українського суспільства, господарюючих суб'єктів, особливо особистості, від злочинних посягань кримінальних структур та їх елементів на життєво важливі громадські і державні інтереси. Забезпечення безпеки в даній сфері є особливо актуальним на стадії завершення реформування відносин в економічній та соціально-політичних сферах в силу властивій цьому етапу системній нестабільності.

З метою вдосконалення законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності необхідні скоординовані зусилля всіх гілок і рівнів влади. Вони повинні бути націлені на:

- істотне поліпшення криміногенної ситуації в країні;

- створення умов для ефективної боротьби зі злочинністю та тероризмом;

- невідворотності настання відповідальності за вчинення злочинів;

- забезпечення надійного захисту конституційних прав і свобод громадян.

Безпека в демографічній сфері визначається станом захищеності кількості й етнічного складу населення України від зовнішніх і внутрішніх негативних факторів.

Безпека в інтелектуальній сфері включає в себе стан захищеності результатів духовної, розумової, інтелектуальної діяльності суспільства і прав окремого господарюючого суб'єкта на інтелектуальну власність.

Безпека в науково-технологічній сфері включає здатність української держави забезпечувати підтримку й якісний розвиток свого наукового і

технічного потенціалу, що відповідає сучасному світовому рівню, потребам суспільства і необхідності підтримати конкурентоспроможність господарюючих суб'єктів на зовнішніх ринках [19].

Безпека в культурологічній сфері передбачає:

- створення умов нормального розвитку українського суспільства;
- захист культурної спадщини, історичних традицій і норм суспільного життя;
- збереження свого високого культурного надбання, своєї самобутності.

Продовольча безпека – це здатність господарюючих суб'єктів забезпечити країну незалежними від імпорту продуктами харчуванням, що відповідають за обсягом і калорійністю затвердженим мінімальним медичним нормам [20, с. 118].

У відповідності зі структурою небезпек, загроз і ризиків необхідно розробити стратегію вдосконалення механізмів реалізації політики забезпечення національної безпеки України в умовах завершення трансформаційного етапу з урахуванням динаміки зміни ситуації на регіональному і глобальному рівні.

Зокрема, дані механізми повинні являти собою сукупність компонентів системи, яка представляє собою єдність політичних і правових норм, інститутів, порядку і правил діяльності, що забезпечують ефективність забезпечення національної безпеки та дозволяють своєчасно нейтралізувати або виключити можливість нанесення особі, суспільству і державі збитків політичними засобами або засобами збройного насильства.

При цьому державна політика щодо забезпечення національної безпеки повинна спрямовуватися на забезпечення національної оборони та підтримку державної і громадської безпеки [32, с. 19–20].

Зокрема, стратегічні цілі забезпечення національної оборони полягають в запобіганні воєн і конфліктів глобального і регіонального масштабу, а також в здійсненні стратегічного стримування агресії інших країн в інтересах забезпечення військової безпеки країни. При цьому стратегічне стримування

агресії інших країн передбачає розробку і системну реалізацію комплексу взаємопов'язаних заходів політичного, дипломатичного, військового, економічного, інформаційного й іншого характеру, орієнтованих на попередження або зменшення загрози деструктивних дій з боку держави-агресора (коаліції держав).

Стратегічне стримування здійснюється з використанням економічних можливостей держави, включаючи ресурсну підтримку сил забезпечення національної безпеки через розвиток системи військово-патріотичного виховання громадян України, а також військової інфраструктури і системи управління воєнною організацією держави. Україна забезпечує національну оборону, виходячи з принципів раціональної достатності й ефективності, в тому числі за рахунок методів і засобів невійськового реагування, механізмів публічної дипломатії та миротворчості, міжнародного військового співробітництва. Військова безпека забезпечується шляхом розвитку й вдосконалення військової організації держави й оборонного потенціалу, а також виділення на зазначені цілі достатнього обсягу фінансових, матеріальних та інших ресурсів.

Досягнення стратегічних цілей національної оборони здійснюється шляхом:

- розвитку системи забезпечення національної безпеки;
- впровадження перспективної військово-технічної політики;
- розвитку військової інфраструктури;
- через вдосконалення системи управління військовою організацією держави та реалізацію комплексу заходів щодо підвищення престижу військової служби [235; 246].

Державна політика України у сфері національної оборони і військового будівництва на довгострокову перспективу повинна бути орієнтована на вдосконалення Збройних Сил України, інших військ, а також військових формувань і органів, покликаних за будь-яких умов розвитку військово-

політичної обстановки забезпечити безпеку, суверенітет і територіальну цілісність держави.

Україна реалізує довгострокову державну політику у сфері національної оборони шляхом розробки системи основних концептуальних, програмних документів, а також документів планування, розвитку норм законодавчого регулювання діяльності органів державної влади, установ, підприємств і організацій реального сектора економіки, інститутів громадянського суспільства в мирний і воєнний час, а також вдосконалення сил і засобів цивільної оборони, мережевої і транспортної інфраструктури країни в інтересах національної оборони.

Головним завданням зміцнення національної оборони в середньостроковій перспективі є перехід до якісно нового вигляду Збройних Сил України за рахунок:

- вдосконалення організаційно-штатної структури і системи територіального базування військ і сил;
- нарощування кількості частин постійної готовності;
- вдосконалення оперативної і бойової підготовки;
- організації міжвидової взаємодії військ і сил.

Для цього необхідно:

- уточнити систему комплектування Збройних Сил України, інших військ, військових формувань і органів, включаючи підготовку особового складу і розвиток необхідної інфраструктури;
- відпрацювати оптимальні механізми знаходження в резерві;
- підняти престиж військової служби і статус офіцерського складу;
- забезпечити виконання державних програм і замовлень на розробку, створення і модернізацію озброєння, військової та спеціальної техніки, зокрема, засобів зв'язку, розвідки, радіоелектронного оснащення тощо.

У середньостроковій перспективі повинен бути завершений перехід на єдину систему замовлень державними органами виконавчої влади озброєння, військової і спеціальної техніки для Збройних Сил України, інших військ,

військових формувань і органів, а також на уніфіковану систему тилового та технічного забезпечення. При цьому повинно бути забезпечено нормативно-правове регулювання підтримки запасів матеріальних засобів в державному і мобілізаційному резерві, а також співпраці з іншими державами у сфері забезпечення військової безпеки. Реструктуризація, оптимізація та розвиток оборонно-промислового комплексу України в середньостроковій перспективі повинні узгоджуватися з вирішенням завдань щодо всебічного і своєчасного забезпечення Збройних Сил України, інших військ, військових формувань і органів сучасними видами озброєння і спеціальної техніки.

У свою чергу, стратегічними цілями забезпечення державної та громадської безпеки, є такі:

- захист основ конституційного ладу України, ключових прав і свобод людини і громадянина, охорона суверенітету України, її незалежності та територіальної цілісності;

- підтримка громадянського миру, а також політичної і соціальної стабільності в суспільстві [266].

При цьому Україна при забезпеченні державної та громадської безпеки на довгострокову перспективу передбачає необхідність систематичного вдосконалення заходів правоохоронного характеру щодо виявлення, недопущення, усунення і розкриття терористичних і екстремістських актів, а також інших злочинних дій, що негативно впливають на права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок і громадську безпеку, конституційний лад України.

Ключовими джерелами загроз державній та громадській безпеці є наступні:

- діяльність розвідувального й іншого характеру спеціальних служб і організацій, що знаходяться у відомстві іноземних держав, а також окремих осіб, орієнтована на нанесення шкоди безпеці України;

- негативна діяльність терористичних організацій, угруповань та окремих осіб, орієнтована на зміну основ конституційного ладу України у

насильницькому режимі, а також порушення стабільного функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування (зокрема, впровадження дій насильницького характеру стосовно державних діячів, а також представників політичної й громадської сфер), знищення об'єктів військового і промислового призначення; підприємств і установ, що забезпечують життєдіяльність суспільства, залякування громадськості, зокрема, через застосування різних видів зброї або небезпечних речовин радіоактивного, хімічного і біологічного походження;

- діяльність екстремістського спрямування з боку організацій і структур націоналістичного, релігійного, етнічного й іншого профілю, орієнтована на порушення єдності і територіальної цілісності України, а також усунення стабільності внутрішньополітичного й соціального поточного стану;

- діяльність злочинних організацій та угруповань транснаціонального масштабу, що має відношення до незаконного обігу речовин наркотичного і психотропного характеру та призначення, а також боєприпасів, зброї, вибухових речовин;

- злочинні дії, спрямовані проти особистісної, суспільної та державної власності, державної влади, соціально-економічної безпеки, а також пов'язані з корупцією [294, с. 88–89].

При цьому ключовими напрямками державної політики щодо забезпечення державної і громадської безпеки у довгостроковій перспективі повинні стати наступні:

- посилення ролі держави як гаранту підтримки особистої безпеки громадян (у першу чергу – дітей та підлітків);

- вдосконалення нормативно-правових основ державного регулювання в контексті попередження проявів корупції, злочинності, екстремізму та тероризму, а також боротьби з зазначеними негативними явищами;

- підвищення ефективності захисту прав і законних громадських інтересів України за межами державного кордону;

- розширення меж міжнародного співробітництва.

Забезпечення державної і громадської безпеки у довгостроковій перспективі, крім того, сприятимуть:

- підвищенню загальної ефективності функціонування правоохоронних органів і спецслужб;
- формуванню єдиної системи профілактики правопорушень і злочинних проявів на державному рівні (зокрема, серед неповнолітніх);
- здійсненню моніторингу й оцінці ефективності практики застосування нормативно-правових норм стосовно підтримки державної та громадської безпеки;
- розробці й застосуванню комплексу спеціальних заходів, орієнтованих на зменшення рівня корумпованості та криміналізації відносин у суспільстві [6; 27].

З метою забезпечення державної і громадської безпеки необхідно впровадити низку наступних заходів:

- удосконалювати структуру і специфіку функціонування державних органів виконавчої влади;
- впроваджувати Національний план протидії корупції;
- розвивати систему виявлення погроз і криз глобального характеру, а також здійснювати відповідну протидію їх негативному впливу;
- чинити опір проявам тероризму на міжнародному й національному рівнях, здійснювати протидію екстремізму політичного й релігійного характеру, виключати випадки сепаратизму національного й етнічного походження;
- формувати та впроваджувати механізми недопущення й усунення конфліктів соціального й міжнаціонального характеру;
- розробляти у довгостроковій перспективі концепцію комплексного розвитку й оптимізації функціонування правоохоронних органів і спецслужб, а також підвищувати рівень соціальних гарантій їх співробітникам;
- удосконалювати підтримку правоохоронної діяльності з науково-технічної точки зору;

- зміцнювати базу озброєння через додання перспективних спеціальних засобів і техніки;
- розвивати систему професійної підготовки кадрів у сфері забезпечення державної і громадської безпеки;
- забезпечувати режим стабільного й безпечного функціонування підприємств, організацій і установ, що знаходяться у відомстві оборонно-промислового, ядерного, хімічного й атомно-енергетичного комплексів країни, а також об'єктів, що забезпечують життєздатність населення;
- підвищувати рівень соціальної відповідальності державних органів, що забезпечують державну і громадську безпеку [43; 63].

При цьому однією з найважливіших умов забезпечення державної й громадської безпеки України є надійний захист й охорона її державного кордону.

У цілому, забезпечення національної безпеки може бути досягнено шляхом вдосконалення і розвитку єдиної державної системи попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру (зокрема, її територіальних і функціональних сегментів), а також її інтеграції з аналогічними зарубіжними системами.

Рішення завдань забезпечення національної безпеки досягається за рахунок підвищення ефективності реалізації повноважень органів місцевого самоврядування стосовно:

- забезпечення безпеки життєдіяльності населення;
- оновлення парку технологічного обладнання та технологій виробництва на потенційно небезпечних об'єктах і об'єктах життєзабезпечення;
- впровадження сучасних технічних засобів інформування й оповіщення населення в місцях його масового перебування, а також розробки системи прийняття превентивних заходів щодо зниження ризику терористичних актів і пом'якшення наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру [97; 132].

У цьому контексті державна політика щодо забезпечення національної безпеки України повинна бути орієнтована на виконання таких функцій:

- світоглядна – формує у громадськості правильне уявлення щодо закономірностей і шляхів забезпечення національної безпеки в сучасних умовах;

- методологічна – спрямована на вироблення у керівників держави й її суспільства наукового підходу до вирішення актуальних завдань забезпечення національної безпеки;

- концептуально-теоретична – спрямована на генерацію ідей, поглядів і доктринальних установок, які є базисом забезпечення національної безпеки;

- організаторська – передбачає управління силами і засобами, що забезпечують національну безпеку;

- координаційна – забезпечує об'єднання соціальної, економічної, політичної, військової, інформаційної, комунікаційної й інших сфер діяльності в інтересах підтримки належного рівня національної безпеки;

- інформаційно-аналітична – дозволяє здійснити оцінку геополітичного стану в межах простору і часу;

- прогностична – передбачає виявлення перспективних тенденцій розвитку світової спільноти, появи нових загроз зовнішнього і внутрішнього походження, прогнозує можливі майбутні шляхи забезпечення національної безпеки;

- виховна – створює і закріплює громадське уявлення щодо необхідності забезпечення національної безпеки [153; 189].

Саме у такий спосіб Україна повинна зміцнювати національну оборону, забезпечувати державну і громадську безпеку з метою формування сприятливих внутрішніх і зовнішніх умов для досягнення пріоритетів у сфері соціально-економічного розвитку держави.

Висновки до третього розділу

1. Запропоновано технологію удосконалення комплексного моніторингу стану й динаміки національної безпеки та формування алгоритмізованої інформаційно-аналітичної системи розвитку безпеки в суспільстві, яка базується на інтелектуальному експертному підході (форсайт-технології). Важливими компонентами цієї технології є такі: аналіз традицій і стану народу як об'єкта регулювання; аналіз стану, цілей і перспектив конкурентних і пов'язаних (суміжних) об'єктів; аналіз ресурсного потенціалу, що дозволяє об'єктивно передбачити комплексний облік світоглядної, наукової й експертно-аналітичної складової діяльності щодо впливу на національну безпеку на основі застосування програмно-цільового управління у сфері забезпечення національної безпеки.

2. Розроблено послідовність етапів реалізації механізму державного управління у сфері національної безпеки України, що передбачає присутність таких стадій: трансформація потреб у безпеці різних об'єктів у відповідні інтереси; визначення цілей, яких необхідно досягти в рамках державного управління у сфері національної безпеки; розробка комплексу заходів державного управління у сфері національної безпеки; здійснення практичного впливу на національну безпеку та Реалізація зворотного зв'язку.

3. Виділено функції державної політики щодо забезпечення національної безпеки України: світоглядна – формує у громадськості правильне уявлення щодо закономірностей і шляхів забезпечення національної безпеки в сучасних умовах; методологічна – спрямована на вироблення у керівників держави й її суспільства наукового підходу до вирішення актуальних завдань забезпечення національної безпеки; концептуально-теоретична – спрямована на генерацію ідей, поглядів і доктринальних установок, які є базисом забезпечення національної безпеки; організаторська – передбачає управління силами і засобами, що забезпечують національну безпеку; координаційна – забезпечує об'єднання соціальної, економічної, політичної, військової, інформаційної, комунікаційної й інших сфер діяльності в інтересах підтримки належного рівня національної безпеки;

інформаційно-аналітична – дозволяє здійснити оцінку геополітичного стану в межах простору і часу; прогностична – передбачає виявлення перспективних тенденцій розвитку світової спільноти, появи нових загроз зовнішнього і внутрішнього походження, прогнозує можливі майбутні шляхи забезпечення національної безпеки; виховна – створює і закріплює громадське уявлення щодо необхідності забезпечення національної безпеки.

4. Виокремлено найважливіші напрями державного управління інноваційним розвитком у сфері національної безпеки України: пріоритет прикладних досліджень і розробок для сфери національної безпеки України; активізація проведення наукових розробок відносно застосування науки і технологій у сфері забезпечення національної безпеки України; формування національної інноваційної системи й її агрегування зі сферою забезпечення національної безпеки України; інноваційний розвиток системи підготовки кадрів для сфери забезпечення національної безпеки України; використання результатів інтеграції освіти і науки в інтересах сфери забезпечення національної безпеки України, а також розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва в питаннях національної безпеки.

5. Обґрунтовано, що механізм державного управління у сфері національної безпеки передбачає наявність системи заходів організаційного, економічного й правового характеру, орієнтованих на запобігання виникненню загроз національній безпеці, а його реалізація передбачає таку послідовність етапів: проведення комплексного незалежного моніторингу економіко-суспільного стану з метою ідентифікації, прогнозування та недопущення загроз національній безпеці; встановлення гранично допустимих значень соціально-економічних індикаторів, недотримання яких викликає нестабільність і конфлікти; впровадження заходів на загальнодержавному рівні стосовно ідентифікації й недопущення виникнення загроз зовнішнього й внутрішнього походження, що є критичними для національної безпеки.

6. Відзначено, що при розробці та впровадженні державної політики у сфері забезпечення національної безпеки необхідно враховувати наступні

пріоритети забезпечення національної критичної інфраструктури: усебічне вдосконалення правової бази захисту національної критичної інфраструктури; формування системи державного управління безпекою критичної інфраструктури; посилення охорони об'єктів, що є складовими національної критичної інфраструктури, зокрема транспортного й енергетичного секторів; забезпечення кооперації між суб'єктами, що забезпечують захист національної критичної інфраструктури; розвиток державно-приватного партнерства у сфері недопущення прецедентів виникнення надзвичайних ситуацій, а також своєчасне реагування на випадки їх виникнення; формування та реалізація механізмів інформаційного обміну між державними органами, приватним сектором і населенням відносно вірогідних загроз національній критичній інфраструктурі та забезпечення захисту інформації, що є чутливою відносно зазначених питань; проведення профілактичних заходів стосовно недопущення аварій техногенного походження й своєчасне усунення їх наслідків; забезпечення співробітництва стосовно захисту національної критичної інфраструктури на міжнародному рівні.

7. Підкреслено, що державна політика щодо забезпечення національної безпеки має ґрунтуватися на основі виявлення ступеня захищеності громадян, суспільства та держави у цілому від різнохарактерних загроз і ризиків, що означає створення українською державою політичних, соціальних, природоохоронних, економічних, інформаційних, військових і культурних систем, які забезпечують громадськості та державі основні елементи для виживання, а також збереження конституційного ладу та суверенітету.

8. Запропоновано в якості індикаторів рівня забезпеченості національної безпеки прийняти наступні: депопуляційний коефіцієнт; коефіцієнт фінансової забезпеченості оборонних потреб держави; рівень тінізації економіки; обсяг реального ВВП; співвідношення загальнодержавного боргу та ВВП; коефіцієнт децильності; науково-освітні витрати; витрати на охорону довкілля та рівень злочинності для військової, внутрішньополітичної,

соціально-економічної, гуманітарної, науково-технологічної, екологічної та зовнішньополітичної сфер.

9. Обґрунтовано системне застосування низки методологічних підходів до формування динамічної моделі забезпечення соціально-економічної безпеки держави, що передбачають урахування умов невизначеності, глобалізації, надзвичайного стану та інших викликів. Відповідно до цих підходів до визначення соціально-економічної безпеки вона розглядається як системна сукупність взаємопов'язаних і гомогенних, але структурно самостійних і аутоморфних складових частин: економічної безпеки особистості, економічної безпеки юридичних осіб – суб'єктів економічної діяльності й безпеки суспільства в цілому. Необхідність такого виділення детермінована, по-перше, різним змістом і обсягом прав кожної групи суб'єктів, по-друге, істотно відрізняються один від одного сукупність викликів і загроз, а також специфічні державно-правові засоби забезпечення соціально-економічної безпеки, які становлять підґрунтя для виокремлення відповідних механізмів. При цьому аргументовано, що методологічна складова формування моделі забезпечення соціально-економічної безпеки держави в умовах сучасних викликів полягає в такому:

1) у виявленні евристичних можливостей використання соціокультурного підходу до проблем державного управління у сфері соціально-економічної безпеки

2) у розгляді специфіки застосування методології синергетики до досліджуваної проблематики;

3) в обґрунтуванні необхідності застосування системного підходу до питань забезпечення соціально-економічної безпеки в умовах глобалізованого сьогодення. Власне, цей вид безпеки держави в методологічному аспекті визначається авторським поглядом на характер суспільних процесів, необхідність наявності або відсутності конфліктів, їх особливості та роль у суспільстві.

Уточнено, що методологічна сутність синергетичного підходу до

дослідження питань державного управління у сфері соціально-економічної безпеки в силу основоположних вихідних положень синергетики (нестабільності та неурівноваженості), полягає в тому, що по відношенню до складних систем, до яких відноситься соціально-економічної безпеки держави, варто застосовувати досить ефективні, організаційно-правові та управлінські заходи впливу.

ВИСНОВКИ

У дослідженні запропоновано вирішення актуальної наукової проблеми через обґрунтування теоретико-методологічних засад та розроблення науково-прикладних рекомендацій стосовно соціально-економічного забезпечення державного управління національною безпекою в сучасних умовах.

1. Уточнено сутність національної безпеки як об'єкту державного управління. Показано, що національна безпека України – такий якісний і кількісний стан українського суспільства, держави, який характеризується: закріпленою на законодавчому рівні узгодженістю її інтересів з громадськими інтересами; захищеністю від існуючих або очікуваних загроз внутрішнього та зовнішнього походження; можливістю прогресивного і сталого розвитку та дотриманням конституційного ладу, конституційних прав і свобод громадян.

2. Узагальнено досвід державного управління у сфері національної безпеки в зарубіжних країнах. Відзначено, що в даний час в американських підходах до вирішення проблем національної безпеки передбачаються певні зміни, внутрішнім проблемам приділяється більше уваги, проте і зараз в

концептуальних документах США вони визначаються лише як загальні імперативи, без конкретної деталізації, відповідно, в цих документах останнім часом акцент робиться на проблемах тероризму, розповсюдженні зброї масового знищення, техногенних катастрофах тощо.

Що стосується Федеративної Республіки Німеччина, то у цій державі парламент не відіграє вирішальної ролі у формуванні політики забезпечення національної безпеки. Ключова роль у прийнятті та впровадженні рішень в цій сфері, а також відповідальність за планування і реалізацію державної політики забезпечення національної безпеки належить федеральному уряду, до складу якого входить Федеральна рада безпеки як особливий механізм. Таким чином, головна роль у прийнятті та реалізації рішень у сфері забезпечення національної безпеки у Федеративній Республіці Німеччина відводиться не законодавчій, а виконавчій владі, і перш за все – федеральному канцлеру.

Відносно Туреччини, то особливістю її нинішньої концепції національної безпеки є той факт, що вперше в його підготовці брали участь і військові, і цивільні відомства. Відмінною рисою нової концепції національної безпеки Туреччини можна вважати також і те, що тепер питання безпеки Туреччини розглядаються не стільки через призму її міждержавних відносин з іншими країнами, скільки з точки зору наявності потенційно небезпечних регіонів, регіональних конфліктів і діяльності різних радикальних організацій, які становлять небезпеку для безпеки Туреччини й її інтересів.

3. Визначено, що функціонування системи державного управління у сфері соціально-економічної безпеки передбачає взаємодію різнопрофільних державних органів і недержавних інституцій. Вони покликані забезпечити соціально-економічну безпеку держави, для цього наділяються необхідними повноваженнями і засобами. Зважаючи на сучасні тенденції та проблеми у розвитку державного управління щодо забезпечення такої безпеки, можемо зазначити, що взаємодія публічних інституцій у цій сфері набула вигляду методологічної проблеми. Уважаємо, що її вирішення безпосередньо

пов'язано з виокремленням перспективних напрямів розвитку публічного управління у сфері соціально-економічної безпеки держави, зокрема впровадження адвокаційності. Доведено, що вона спрямована на здійснення суб'єктної координації в його межах, а саме на: координацію зусиль; забезпечення стратегічного управління та мислення; інформування; здійснення роз'яснювальної кампанії; підтримку комунікації; мобілізацію та консолідацію ресурсів центру та регіонів. У цьому контексті визначено, що адвокаційність вимагає внесення змін у вітчизняне законодавство, з метою усунення у ньому проблемних полей, пов'язаних із узаємодією публічних інституцій (державних і громадських) у сфері забезпечення такої безпеки.

4. Визначено методологічні підходи до характеристики сучасних викликів і критеріїв соціально-економічної безпеки держави – системний, синергетичний і соціокультурний, які передбачають обрання єдиної стратегії досягнення цього виду безпеки. Воно можливе за умови системного прогнозування й оцінювання на всіх рівнях державного управління синергетичних ефектів і значущих особливостей функціонування, з одного боку, сфери економіки (економічної системи, промисловості, сільського господарства тощо). А з другого – соціальної сфери, зокрема демократичності суспільного устрою, легітимності правової системи, національної єдності та згуртованості, рівня освіти і його доступності для всіх категорій населення, забезпеченості населення необхідними соціальними та матеріальними благами, рівня бідності тощо. Доведено, що характеристика сучасних викликів і критеріїв соціально-економічної безпеки України потребує уточнення через невизначеність і недооцінку основних методологічних аспектів формування концепції та стратегії національної безпеки, що має включати єдиний алгоритм розробки, формулювання, прийняття та реалізації стратегічних напрямків забезпечення соціально-економічної безпеки держави.

5. З'ясовано проблеми державного управління у сфері національної безпеки в Україні: відсутність цілком сформованого національного сектору безпеки й оборони, який являв би собою цілісне функціональне об'єднання, що

підлягало б управлінню з єдиного центру; слабкість з інституційної точки зору; відсутність професійності кадрового корпусу; наявність структурної незбалансованості державних органів, що відносяться до сектору безпеки й оборони; брак необхідного обсягу ресурсів й їх неефективне застосування в межах сектору безпеки й оборони; неефективність гарантій безпеки України на міжнародному рівні; функціонування збройних формувань незаконного походження, підвищення рівня злочинності, незаконне використання вогнепальної зброї.

6. Обґрунтовано шляхи вдосконалення механізмів державного управління у сфері національної безпеки в Україні. Зокрема, зазначено, що механізм державного управління у сфері національної безпеки передбачає наявність системи заходів організаційного, економічного й правового характеру, орієнтованих на запобігання виникненню загроз національній безпеці, а його реалізація передбачає таку послідовність етапів: проведення комплексного незалежного моніторингу економіко-суспільного стану з метою ідентифікації, прогнозування та недопущення загроз національній безпеці; встановлення гранично допустимих значень соціально-економічних індикаторів, недотримання яких викликає нестабільність і конфлікти; впровадження заходів на загальнодержавному рівні стосовно ідентифікації й недопущення виникнення загроз зовнішнього й внутрішнього походження, що є критичними для національної безпеки.

7. Запропоновано напрями розвитку державної політики щодо забезпечення національної безпеки України: недопущення корупційних проявів на рівні органів державної влади, а також в агентурі іноземних спецслужб; першочерговість захисту загальнонаціональних інтересів; реформування інституту державної служби; формування корпусу державних службовців, що є політично нейтральним; реформування системи, що орієнтована на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів державної служби; встановлення сучасних етичних державно-управлінських норм для державних службовців і правоохоронних органів; проведення

функціональної децентралізації відносно державної служби та бюджетування; забезпечення відкритості, прозорості та підзвітності діяльності державних органів; уведення в дію електронного урядування.

Відзначено, що при розробці та впровадженні державної політики у сфері забезпечення національної безпеки необхідно враховувати наступні пріоритети забезпечення національної критичної інфраструктури: усебічне вдосконалення правової бази захисту національної критичної інфраструктури; формування системи державного управління безпекою критичної інфраструктури; посилення охорони об'єктів, що є складовими національної критичної інфраструктури, зокрема транспортного й енергетичного секторів; забезпечення кооперації між суб'єктами, що забезпечують захист національної критичної інфраструктури; розвиток державно-приватного партнерства у сфері недопущення прецедентів виникнення надзвичайних ситуацій, а також своєчасне реагування на випадки їх появи; формування та реалізація механізмів інформаційного обміну між державними органами, приватним сектором і населенням відносно вірогідних загроз національній критичній інфраструктурі та забезпечення захисту інформації, що є чутливою відносно зазначених питань; проведення профілактичних заходів стосовно недопущення аварій техногенного походження й своєчасне усунення їх наслідків; забезпечення співробітництва стосовно захисту національної критичної інфраструктури на міжнародному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев С. О. Цивільний захист як напрям державної політики з питань національної безпеки: аналіз законодавчих новацій / С. О. Андреев // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 4. – С. 24–28.
2. Андрийко О. Ф. Государственный контроль: теория и практика / О. Ф. Андрийко. – К. : Национальная академия наук Украины, Институт государства и права им. В. М. Корецкого, 1999. – 23 с.
3. Андрійчук В. Глобалізація, інтеграція та економічна безпека України // Політика і час. – 2004. – № 9. – С. 61–71.
4. Антонова Л. В. Економічна дипломатія як запорука національної безпеки держави [Електронний ресурс] / Л. В. Антонова, Н. М. Левченко // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2020. – № 5. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1698>.
5. Анфилатов В. С. Системный анализ в управлении : учеб. пособ. / В. С. Анфилатов и др. ; под ред. А. А. Емельянова. Финансы и статистика, 2002. – 368 с.
6. Бакуменко В. Д. Методологія державного управління проблеми встановлення та подальшого розвитку / В. Д. Бакуменко // Вісник УАДУ. – 2003. – № 2. – С. 11–27.
7. Бакуменко, В. Д. Формування державно-управлінських рішень: Проблеми теорії, методології, практики : монографія / В. Д. Бакуменко. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – 328 с.

8. Бакуменко В. Д. Теоретичні та організаційні засади державного управління : навч. посіб. / В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішній. – К. : Міленіум, 2003. – 256 с.
9. Баштанник В. В. Трансформація державного управління в контексті європейських інтеграційних процесів : монографія / В. В. Баштанник. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2010. – 390 с.
10. Беглиця В. П. Досвід європейських країн щодо формування антикорупційної стратегії / В. П. Беглиця // Наукові праці : науково-методичний журнал. – Вип. 252. Т. 263. Державне управління. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. – С. 17–24.
11. Беглиця В. П. Проблеми розуміння дефініції «корупція» та причини розповсюдження цього явища в Україні / В. П. Беглиця // Наукові праці. – 2014. – Вип. 237. – Т. 249. – С. 21–26. – (Серія «Державне управління»).
12. Белов П. Дезинформация и национальная безопасность [Електронний ресурс] / П. Белов. – 1997. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/486354/>
13. Бельков О. А. Понятийно-категориальный аппарат концепции национальной безопасности / О. А. Бельков // Безопасность. Информационный сборник. – 1994. – № 3. – С. 34–37.
14. Бережницька У. Б. Соціально-економічна безпека : навч. посіб. / У. Б. Бережницька, О. Я. Савко, М. О. Данилюк. – Івано-Франківськ : Симфонія, 2016. – 264 с.
15. Білак Г. Діагностика подібності регіонів України за проблемами соціально-економічного розвитку / Г. Білак // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 12. – С. 115–123.
16. Бобро Д. Г. Удосконалення методології ранжування об'єктів критичної інфраструктури та їх віднесення до критичної інфраструктури : аналітична записка [Електронний ресурс] / Д. Г. Бобро. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/krutuchna_infra-a7636.pdf

17. Бодров В. Г. Трансформація економічних систем: концепції, моделі, механізми регулювання та управління : навч. посіб. / В. Г. Бодров. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 104 с.
18. Бойко-Бойчук О. В. Механізми державного управління: узагальнена модель [Електронний ресурс] / О. В. Бойко-Бойчук. – Режим доступу : concept.at.ua/load/0-0-0-34-20
19. Болотських М. В. Державна політика у сфері цивільного захисту: аналіз базових (ключових) законодавчих термінів та понять / М. В. Болотських, С. О. Андреев // Актуальні проблеми державного управління. – 2008. – Вип. 1 (33). – С. 16–22.
20. Бондарук Т. Місцеве самоврядування та його фінансове забезпечення в Україні : монографія / Т. Бондарук. – К. : НАН України, Інститут економіки та прогнозування, 2009. – 608 с.
21. Браун П. Посібник з аналізу державної політики / П. Браун. – К. : Основи, 2000. – 243 с.
22. Буравльов Є. Науково-технічна безпека України в контексті глобалізації / Є. Буравльов, В. Стогній // Вісник НАН України. – 2005. – № 3. – С. 32–40.
23. Вавринчук М. П. Етнополітична безпека в системі національної безпеки України на етапі сучасного державотворення / М. П. Вавринчук. – К. : Правова єдність, 2009. – 288 с.
24. Важинський Ф. Основні методи прогнозування соціально-економічного розвитку регіону / Ф. Важинський // Збірник науково-технічних праць Українського державного лісотехнічного університету. – Науковий вісник. – 2004. – Вип. 14.7. – С. 166–170.
25. Валевський О. Л. Держава і реформи в Україні: аналіз державної політики в умовах трансформації суспільства : монографія / О. Л. Валевський. – К.: вид-во НАДУ, 2007. – 217 с.
26. Василик О. Бюджетна система України : підруч. / О. Василик. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.

27. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.
28. Васильців Т. Г. Формування середовища економічної безпеки підприємництва в Україні / Т. Г. Васильців, С. С. Гринкевич // Економічний часо-пис XXI. – 2015. – № 3 – 4 (1). – С. 24–27.
29. Ведунг Е. Оцінювання державної політики та програм / Е. Ведунг. – К. : ВСЕУВИТО, 2003. – 350 с.
30. Величко В. Програмно-цільові методи в управлінні соціальною сферою регіону / В. Величко // Економіка та держава. – 2005. – № 12. – С. 74–77.
31. Венцковський Д. Ю. Зовнішньоекономічна безпека України: стан та напрями забезпечення / Д. Ю. Венцковський // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 3. – С. 56–63.
32. Вертакова Ю. Прогнозирование и индикативное планирование в регионе / Ю. Вертакова. – изд-во ГТУ, 2001. – 125 с.
33. Вітлінський В. В. Моделювання економіки : навч. посіб. / В. В. Вітлінський. – К. : КНЕУ, 2003. – 408 с.
34. Власова Т. В. Теория государства и права : учебное пособие / Т. В. Власова, В. М. Дуэль, М. А. Занина. – РАП, 2013. – 226 с.
35. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. Київ : НІСД, 2016. – 528 с.
36. Вовченко С. Д. Розвиток теоретичних основ функціонування системи захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій / С. Д. Вовченко // Економіка та держава. – 2013. – № 10. – С. 141–144.
37. Возна Л. Основні суперечності та перспективи використання соціально-економічного потенціалу регіонів / Л. Возна // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1. – С. 167–174.
38. Воронкова В. Г. Соціально-економічне прогнозування : навч. посібник / В. Г. Воронкова. – К. : Професіонал, 2004. – 284 с.

39. Воронкова В. Г. Соціально-орієнтоване державне управління : монографія / В. Г. Воронкова, О. О. Фурсін, Н. В. Сапа ; під ред. В. Г. Воронкової. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2011. – 256 с.
40. Воротін В. Є. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / В. Є. Воротін, Я. А. Жаліл ; за заг. ред. В. Є. Воротіна. – К. : Вид-во НІСД, 2010. – 288 с.
41. Ганіч А. Суть державного бюджету та його вплив на соціально-економічний розвиток України / А. Ганіч // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.6. – С. 180–185.
42. Гапоненко А. Управління економічним розвитком на регіональному рівні / А. Гапоненко // Економіка України. – 2006. – № 3. – С. 43–52.
43. Геєць В. Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері / В. Геєць. – К. : Наук. думка, 2008. – 384 с.
44. Геєць В. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / В. Геєця. – К. : Ін-т екон. прогнозування: Фенікс, 2003. – 1008 с.
45. Геєць В. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В. Геєць // Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
46. Геєць В. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія / В. Геєць. – К. : Київ. Нац. Торг.-екон. ун., 2008. – 389 с.
47. Гелнер Е. Нації та націоналізм. Націоналізм : пер. з англ. / Е. Гелнер – К. : Таксон, 2003. – 300 с.
48. Герасимчук З. В. Економічна безпека регіону: методика оцінки та стратегія забезпечення / З. В. Герасимчук, Н. С. Вавдіюк // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – 2005. – Вип. 2. – С. 426–445.
49. Гзець В. Інноваційні перспективи України / В. Гзець. – Х. : Константа, 2006 – 272 с.

50. Гиденс Э. Понятие риска / Э. Гиденс // THESIS. – 1994. – №5. – С. 40–102.
51. Гнатенко А. Напрями вдосконалення механізму державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів України / А. Гнатенко // Управління розвитком. – 2012. – № 8. – С. 103–104.
52. Голікова Т. Державне управління територіальним економічним розвитком: теорія і практика : монографія / Т. Голікова. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – 296 с.
53. Горбулін В. П. Стратегічне планування : вирішення проблем національної безпеки : монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.
54. Господарський кодекс України від 06.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
55. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / Г. П. Сытник, В. И. Абрамов, В. Ф. Смолянюк и др. – К. : НАДУ, 2012. – 496 с.
56. Грабовецький Б. Є. Економічне прогнозування і планування : навч. посіб. / Б. Є. Грабовецький. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 188 с.
57. Гриньова В. М. Державне регулювання економіки : підручник / В. М. Гриньова. – К. : Знання, 2008. – 398 с.
58. Грицяк І. Європейська інтеграція / І. Грицяк, Д. Дзвінчук. – Івано-Франківськ : Видавництво «Місто НВ», 2013. – 344 с.
59. Грішнова О.А. Соціальна відповідальність у контексті подолання системної кризи в Україні / О.А. Грішнова // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – № 1. – С. 39–47.
60. Громоздова Л. Удосконалення оцінки тенденцій регіонального економічного розвитку / Л. Громоздова // Держава та економіка. – 2009. – № 1. – С. 12–16.
61. Гусев В. О. Державна інноваційна політика: методологія

формування і впровадження : монографія / В. О. Гусев. – Донецьк : Юго-Восток, 2011. – 624 с.

62. Давидюк О. О. Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови системи показників / О. О. Давидюк. – К. : Абрис, 2002. – 158 с.

63. Данилишин Б. Соціально-економічні проблеми розвитку регіонів: методологія і практика: монографія / Б. Данилишин. – Черкаси: ЧДТУ, 2006. – 315 с.

64. Дармограй В. Стан та тенденції соціально-економічного розвитку регіону / В. Дармограй // Зб. наук. пр. Черкаського держ. технол. ун-ту. – Черкаси : ЧДТУ, 2006. – Вип. 16. – С. 152–159. – (Серія: Економічні науки).

65. Дацків Р. Економічна безпека у глобальному вимірі / Р. Дацків // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7. – С. 143–154.

66. Дергачова В. Моніторинг національного розвитку як фактор економічної безпеки держави / В. Дергачова, М. Савельєв // Економіка України. – 2010. – № 1. – С. 19–28.

67. Державна політика: аналіз та механізм її впровадження в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. В. А. Ребкала, В. В. Тертички. – К. : УАДУ, 2000. – 232 с.

68. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко. – К. : КНЕУ, 2005. – 440 с.

69. Державне управління : навч. посібн. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна ; за заг. ред. А. Ф. Мельник. – К. : Знання, 2009. – 582 с.

70. Державне управління : словник-довідник / заг. ред. В. М. Князєв, В. Д. Бакуменко. – К. : Видавництво УАДУ, 2002. – 228 с.

71. Державне управління в Україні: навч. посібн. / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 432 с.

72. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади : навч. посіб. / за заг. ред. Н. Р. Нижника, В. М. Олуйка. – Л. : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2002. – 352

с.

73. Дегтяр А. Державне та регіональне управління в соціальній сфері : монографія / О. Дегтяр, В. Ковальчук, В. Степанов та ін. ; за заг. ред. А. Дегтяра. – Х. : С.А.М., 2015. – 552 с.

74. Дегтяр О. А. Напрями удосконалення засобів управління соціальним ризиком / О. А. Дегтяр, О. М. Непомнящий // Вісник Національного університету цивільного захисту України. – 2017. – Вип. 1 (6). – С. 1–9. – (Серія «Державне управління»).

75. Державна служба статистики України (офіційний сайт) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

76. Державне управління: теорія і практика / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 432 с.

77. Державне управління в умовах глобальної та європейської інтеграції / І. А. Грицяк, Ю. П. Сурмін, О. М. Руденко. – К. : НАДУ, 2011. – 761 с.

78. Дегтяр А. О. Державно-управлінські рішення: інформаційно-аналітичне та організаційне забезпечення : монографія / А. О. Дегтяр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2004. – 224 с.

79. Дегтяр А. О. Управлінські рішення в органах державної влади : монографія / А. О. Дегтяр, В. Ю. Степанов, С. В. Тарабан. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. – 275 с.

80. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. – К. : Знання, 2006. – 213 с.

81. Дмитрук П. М. Особливості зарубіжної практики забезпечення безпеки в соціально-економічній сфері / П. М. Дмитрук. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10dpmses.pdf>

82. Домбровська С. М. Державне управління у сфері безпеки соціально-еколого-економічних систем : монографія / С. М. Домбровська, В. В. Коврегін, А. Л. Помаза-Пономаренко, О. М. Коленов, – Х. : НУЦЗУ, 2017. – 244 с.

83. Домбровська С. М. Механізми формування безпеки держави

[Електронний ресурс] / С. М. Домбровська, С. Т. Полторак // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2015. – № 1. – Режим доступу: <http://el-zbirn-du.at.ua/>

84. Домбровська С. М. Проблеми та перспективи розвитку державного управління : монографія / С. М. Домбровська, О. О. Гусаров, Ю. Е. Дуднєва. – Х. : УПА, 2014. – 172 с.

85. Древаль Ю. Д. Безпека особистості як фактор сучасних державно-управлінських відносин [Електронний ресурс] / Ю. Д. Древаль // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – С. 123–127. – Режим доступу: <http://instzak.rada.gov.ua/instzak/doccatalog/document?id=72940>

86. Дрогобыцкий И. Н. Системный анализ в экономике : учебник для студентов вузов / И. Н. Дрогобыцкий. – ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 423 с.

87. Дубницький В. Регіональна соціально-економічна система: теоретичні аспекти державного управління та процесу розвитку / В. Дубницький // Економічні інновації. – 2012. – Вип. № 51. – С. 116–125.

88. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. В. М. Гейця. – К. : Фенікс, 2003. – 106 с.

89. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.

90. Економічна теорія і державна політика України в перехідній економіці : навч. посібн. : у 2 т. / Ю. Бажал, А. Бауманіс, О. Кілієвич та ін. ; за заг. ред. І. Розпутенка та Б. Лессера. – К. : Вид-во К.І.С., 2004. – Т. 1. – 202 с.

91. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Ю. В. Ковбасюк, Ю. П. Сурмін, П. І. Надолішній та ін. – Т. 2 : Методологія державного управління. – Київ : Нац. акад. держ. упр. при Президентові України – 2011. – 692 с.

92. Ефективність державного управління / Ю. Бажал, О. Кілієвич, О. Мертенс та ін. ; за заг. ред. І. Розпутенка. – К. : К.І.С., 2002. – 420 с.

93. Євсєєва О. Стратегічні напрями соціального розвитку, шляхи державного регулювання : монографія / О. Євсєєва. – Київ : Видавець

Коваленко В. Ф., 2011. – 524 с.

94. Єлагін В. П. Соціальна політика: теоретико-методологічні та концептуальні підходи : підручник / В. П. Єлагін. – Х. : ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. – 400 с.

95. Ємельянов В. М. Розвиток партнерських відносин бізнесу і влади в системі державного управління сталим розвитком України: теорія, методологія, практика : монографія / В. М. Ємельянов. – Миколаїв : ПП Ємельянова Т. В., 2012. – 420 с.

96. Желюк Т. Л. Управління довгостроковим розвитком національної економіки: методологічні і прикладні аспекти : монографія / Т. Л. Желюк. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2010. – 512 с.

97. Закон України «Про державний кордон України» від 04.11.1991 № 1777-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>

98. Закон України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 № 1621-ІV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>

99. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 № 1702-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>

100. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» від 14.10.2014 № 1699-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>

101. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2469-19>

102. Закон України «Про службу безпеки України»

від 25.03.1992 № 2229-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>

103. Зверяков М. Особенности разработки стратегии экономического и социального развития региона (на примере Одесской области) / М. Зверяков // Економіст. – 2012. – № 3. – С. 15–18.

104. Землянкін А. Механізми управління інноваціями в Україні: стан і перспективи вдосконалення / А. Землянкін // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 2 (31). – С. 43–44.

105. Ильяшенко И. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / И. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3 (21). – С. 12–19.

106. Іванченко О. Вади та суперечності політики державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів / О. Іванченко // Держава та регіони. – 2009. – № 4. – С. 160–163.

107. Іванюта Т. М. Економічна безпека підприємств : навч. посіб. / Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.

108. Іващенко А. Механізми управління економічним розвитком України / А. Іващенко // Збірник наукових праць ДонДУУ. – 2010. – Т. ХІ. – Вип. 154. – С. 114–125. – (Серія : «Економіка»).

109. Ільченко В. Аналіз показників сталості соціо-еколого-економічного розвитку регіону / В. Ільченко // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць. – Вип. 49(2). – Ч. 2. – Одеса: ОДЕУ, 2013. – С. 148–154.

110. Іляш О. І. Трансформації системи соціальної безпеки України: регіональний вимір : монографія / О.І. Іляш; Львівська комерційна академія, 2012. – 592 с.

111. Кайгородцев А. А. Механизм экономической безопасности Казахстана / А. А. Кайгородцев // Наука и современность . – 2016. – 1(7). – С. 69–77.

112. Карамішев Д. В. Публічне управління як специфічний вид управлінської діяльності в умовах суспільних трансформацій /

Д. В. Кармишев, В. П. Прасол // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 24. – С. 156-160.

113. Карлова О. Актуальні проблеми соціально-економічного оздоровлення міст / О. Карлова // Економіка та держава. – № 8. – 2006. – С. 35–37.

114. Карпенко О. В. Механізми формування та реалізації сервісно-орієнтованої державної політики в Україні : автореф. дис. ... д-ра н. з держ. упр. : спец. : 25.00.02 / О. В. Карпенко ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2016. – 37 с.

115. Карташов Є. Г. Державне управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем: теорія, методологія, практика : монографія / Є. Г. Карташов. – К. : ТОВ «ДКС Центр», 2015. – 378 с.

116. Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень : монографія / А. Б. Качинський. – Київ : НІСД, 2013. – 101 с.

117. Качний О. Шляхи вдосконалення системи планування соціально-економічного розвитку регіонів / О. Качний // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 4. – С. 109–111.

118. Кілієвич О. І. Мікроекономіка для аналізу державної політики : підручник / О. І. Кілієвич, О. В. Мертенс. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2005. – 656 с.

119. Клиновий Д. Економіка та розвиток регіонів (областей) України / Д. Клиновий. – Київ : ЦУЛГ, 2002. – 644 с.

120. Ковалевська А. Визначення місця стратегії соціально-економічного розвитку регіону серед обов’язкових компонентів стратегічного управління / А. Ковалевська // Економіка і регіон. – 2012. – № 5. – С. 29–35.

121. Коваль О. П. Соціальна безпека: сутність та вимір : наук. доп. / О. П. Коваль. – К. : НІСД, 2016. – 34 с.

122. Ковальчук В. Моделі управління соціально-економічним розвитком регіону, держави / В. Ковальчук // Актуальні проблеми державного

управління : зб. наук. пр. – Х. : ХарПІ НАДУ «Магістр», 2013. – № 1 (43). – С. 194–201.

123. Ковалюк О. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) : монографія / О. Ковалюк. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. – 396 с.

124. Ковбасюк Ю. Наука державного управління в умовах системних державно-управлінських реформ і суспільних трансформацій / Ю. Ковбасюк // Вісник НАДУ. – 2012. – Вип. 1. – С. 5–20.

125. Коврегін В. В. Формування ефективної системи державного регулювання економічної безпеки вищих навчальних закладів України: монографія / В. В. Коврегін. – 2016. – 320 с.

126. Коврегін В. В. Розвиток кадрового та інноваційного потенціалу ВНЗ як об'єктивна передумова забезпечення його економічної безпеки і складова системи управління / В. В. Коврегін // Публічне управління та митне адміністрування. – 2016. – № 1 (14). – С. 60–64. – (Серія «Державне управління»).

127. Коврегін В. В. Науково-методичні засади формування та реалізації системи управління економічною безпекою ВНЗ / В. В. Коврегін // Публічне управління та митне адміністрування. – 2015. – № 2 (13). – С. 188–194. – (Серія «Державне управління»).

128. Коврегін В. В. Механізми забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів / В. В. Коврегін // Теорія та практика державного управління. Х. : Вид-во ХарПІНАДУ «Магістр». – 2015. – № 4 (51). – С. 51–57.

129. Коврегін В. В. Інноваційний механізм забезпечення економічної безпеки вищого навчального закладу / В. В. Коврегін // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 10. – С. 58–60.

130. Козак Ю. Зовнішньоекономічна діяльність регіону / Ю. Козак. – Одеса : Фенікс, 2013. – 332 с.

131. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
132. Козлов В. А. Проблема предмета и методологии общей теории права / В. А. Козлов. Изд-во ЛУ, 1989. – 120 с.
133. Колокольцев В. Обеспечение государственных интересов в контексте концепции национальной безопасности [Электронный ресурс] : дис. ... докт. юрид. наук., 2005. – Режим доступа: <http://lawbook.org.ua/aa/12.00.01/2016/01/18/060050028.doc.html>
134. Комяков О. М. Державне регулювання перехідної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.01.01 / О. М. Комяков ; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2000. – 19 с.
135. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
136. Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посібн. / Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валевський ; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голуб та ін. – К. : НАДУ, 2010. – 299 с.
137. Корольков В. Прогнозування економічного розвитку регіону з використанням фактора технічного прогресу / В. Корольков // Держава та регіони. – 2013. – № 3. – С. 50–56. – (Серія : Економіка та підприємництво).
138. Коротич О. Динаміка соціально-економічного розвитку України та її регіонів / О. Коротич // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2009. – № 1 (35). – С. 142–150.
139. Коротич О. Б. Класифікація та зміст механізмів управління державою / О. Б. Коротич // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ. – 2006. – Вип. 2 (26). – С. 122–128.
140. Кравець О. С. Статистика : навчальний посібник / О. С. Кравець. – Одеса : Пальміра, 2008. – 266 с.
141. Кравченко О. М. Державні програми соціально-економічного

розвитку як інструмент державного регулювання національної економіки / О. М. Кравченко // Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. – 2013. – Вип. 1. – С. 42–47.

142. Криштанович М. Ф. Реалізація механізмів публічного управління у сфері цивільного захисту України щодо національної безпеки / М. Ф. Криштанович // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія. Державне управління. – 2017. – Вип. 1 (6). – С. 341–347.

143. Кузнецов А. Соціально-економічний розвиток регіону: зміст, форми та особливості державного регулювання / А. Кузнецов // Теорія та практика державного управління. – 2011. – № 1 (32). – С. 145–152.

144. Куйбіда М. Державне регулювання соціально-економічного розвитку регіонів / М. Куйбіда // Демократичне врядування. – 2010. – Вип. 5. – С. 35–45.

145. Кукса І. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку регіону / І. Кукса // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – Луганськ. – 2011. – №17 (171). – С. 218–224.

146. Кулакова Е. Национальная безопасность: исторический анализ [Электронный ресурс] / Е. Кулакова, 2004. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/natsionalnaya-bezopasnost-v-rossiiskoi-federatsii-teoretiko-pravovoe-issledovanie>

147. Купчак Б. Ф. Економічна безпека підприємництва: суть та умови виникнення/ Б. Ф. Купчак // Науковий вісник ЛДУВС. – 2010. – № 2. – С. 334–346.

148. Куценко В. І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку / В. І. Куценко, В. П. Удовиченко. – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2011. – 656 с.

149. Кухарская Н. Концепция стратегирования социально-экономического развития регионов Украины : монография / Н. Кухарская. – Одесса : Феникс, 2011. – 88 с.

150. Ліпкан В. А. Національна безпека України : навч. посіб. /

В. А. Ліпкан. – Київ : КНТ, 2009. – 574 с.

151. Ліпкан В. А. Поняття системи забезпечення національної безпеки України / В. А. Ліпкан // Право і Безпека. – 2003. – Т. 2, № 4. – С. 57–60.

152. Лозинська Т. М. Державне управління: методологія дослідження та діяльності / Теоретико-методологічні засади наукових досліджень в галузі державного управління : монографія / Т. М. Лозинська ; за заг. ред. д-ра. філос. наук, проф. В. В. Корженка. – Дніпропетровськ : Комплектавтордор, 2011. – С. 151–171.

153. Лозинська Т. М. Регіонально-адміністративний менеджмент : навч. посіб. / Т. М. Лозинська, В. І. Тимцуник, О. В. Мирна. – Полтава : РВВ ПДАА, 2013. – 202 с.

154. Макогон Ю. Регіональна складова економічної стратегії України: сутність та проблеми / Ю. Макогон // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 150–158.

155. Малик Я. Національна безпека: навч. посіб. / Я. Малик, О. Береза, М. Криштанович ; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 280 с.

156. Маликов В. В. Державна політика економічного розвитку України / В. В. Маликов // Держава та регіони. – 2011. – № 4. – С. 53–57. – (Серія «Державне управління»).

157. Маликов В. В. Зарубіжний досвід соціального партнерства як фактор економічного розвитку / В. В. Маликов // Економіка та держава. – 2011. – № 1. – С. 112–114.

158. Мандибура В. О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання / В. О. Мандибура. – К. : Парламентське вид-во, 1998. – 256 с.

159. Маниліч М. Трансформація регіонального економічного механізму : монографія / М. Маниліч. – Чернівці : Книги-XXI, 2004. – 164 с.

160. Медвідь В. Стратегія територіального економічного розвитку: теоретичний аспект / В. Медвідь // Економіка розвитку. – 2013. – № 1. –

С. 48–52.

161. Мельник А. Державне підприємництво в умовах трансформації управління національною економікою / А. Мельник, І. Тинська // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль, 2014. – № 2. – С. 7–19.

162. Мельник А. Ф. Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін : монографія / за ред. А. Ф. Мельник. – Тернопіль : Економічна думка, 2009. – 528 с.

163. Мельник А. Ф. Трансформація територіальної структури національної економіки як виклик для інституційних рішень / А. Ф. Мельник, О. П. Дудкіна // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Економічний простір України: регіоналізація та інтеграція в умовах суспільних трансформацій. – Вип.1 (87). – С. 121–132.

164. Мельниченко О. А. Економічна безпека як складова національної безпеки / О. А. Мельниченко // Молодий вчений. – 2015. – № 2 (17). – С. 1230–1233.

165. Мельниченко О. А. Підвищення рівня та якості життя населення: механізм державного регулювання : монографія / О. А. Мельниченко. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. – 232 с.

166. Мельтюхова Н. М. Державне управління як єдність діяльності та відносин : монографія / Н. М. Мельтюхова. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. – 204 с.

167. Мерзляк А. В. Державна політика у сфері управління соціальними ризиками: сутність, формування та реалізація [Електронний ресурс] / А. В. Мерзляк, Т. В. Кравченко // Наук.-виробн. журнал «Держава та регіони». Серія «Державне управління». – 2011. – № 1. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_du/2010_4/files/DU410_40.pdf

168. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

169. Михасюк І. Державне регулювання економіки : підручник / І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка ; за ред. І. Р. Михасюка. – К. : Атіка ; Ельга-Н, 2000. – 592 с.

170. Моделі ефективності державного управління : монографія / В. С. Загорський, М. Д. Лесечко, Р. М. Рудніцька та ін. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 100 с.

171. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України : наук. доп. / авт. кол. : Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2013. – 120 с.

172. Мунтіян В. Економічна безпека України / В. Мунтіян. – К. : Вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.

173. М'який В. Моніторинг реалізації стратегії соціально-економічного розвитку регіону: механізм формування / В. М'який // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2009. – № 3 (46). – С. 10–17.

174. Назаренко А. В. Сценарное прогнозирование развития социально-экономических систем / А. В. Назаренко, О. С. Звягинцева // Научный журнал ГАУ. – 2012. – № 84 (10). – С. 25–32.

175. Напрями стабілізації економічного розвитку України : збірник наукових праць / За ред. Л.К. Безчасного. – К. : Ін-т економіки НАН України 2002. – 150 с.

176. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Під загальною редакцією М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. – Ч. 2. – К. : Форум, 2001. – С. 16.

177. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 2-ге вид., перероб. та доп. / Редактор Яценко С. С. — К. : А.С.К., 2003. – С. 111.

178. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 3-тє вид., перероблене та доповнене / За редакцією М. І. Мельника,

М. І. Хавронюка. – К. : Атіка, 2004. – С. 229.

179. Нижник В. М. Економічна дипломатія та економічна безпека України : навч. посіб. / В. М. Нижник. – Хмельницький: ХНУ, 2007. – 299 с.

180. Нижник Н. Национальная безопасность: концептуальные основания и феноменологическая характеристика [Электронный ресурс] / Н. Нижник, 1991. – Режим доступа: http://window.edu.ru/resource/162/59162/files/ass_part_1.pdf

181. Нижник Н. Правоохранительная система как субъект обеспечения безопасности личности, общества и государства / Н. Нижник, Ч. Ахмедов, 2001. – 158 с.

182. Нижник Н. Р. До проблеми ефективності державного управління в Україні / Н. Р. Нижник // Підвищення ефективності державного управління: стан, перспективи та світовий досвід : зб. наук. пр. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – С. 6–11.

183. Нижник Н. Р. Системний підхід в організації державного управління : навч. посіб. / Н. Р. Нижник, О. А. Машков. – К. : Вид-во УАДУ, 1998. – 159 с.

184. Оболенський О. Модель регіональної соціально-економічної системи як інструмент аналізу та управління регіональним розвитком / О. Оболенський // Економіка та держава. – 2010. – № 1. – С. 90–94.

185. Олейников Е. А. Основы экономической безопасности : учеб. пособ. / Е. А. Олейников. – ЗАО ‘Бизнес-школа “Интел-Синтез”, 1997. – 285 с.

186. Олейников Е. Экономическая и национальная безопасность / Е. Олейников. – М., 2005. – 253 с.

187. Олійник А.Ю. Теорія держави і права : навч. посіб. / А.Ю. Олійник, С.Д. Гусарев, О.Л. Слісаренко. – Київ : Юрінком Інтер, 2001. – 176 с.

188. Островський П. І. Моделювання економічних процесів : навчальний посібник / П. І. Островський, О. М. Гострик, Т. П. Добрунік, О. В. Радова. – Одеса. : ОНЕУ, 2012. – 132 с.

189. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>
190. Офіційний веб-сайт Державної служби України з надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsns.gov.ua/ua/Vnutrishniy-audit.html>
191. Павлусива С. Соціальна безпека [Електронний ресурс] / С. Павлусива. – Режим доступу: <http://fb.ru/article/46303/sotsialnaya-bezopasnost>
192. Пальоха В. В. Політичне прогнозування в системі державного управління України [Електронний ресурс] / В. В. Пальоха. // Державне будівництво. – 2014. – № 2. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2014_2_9
193. Пасемко Г. П. Державне регулювання економічних відносин в умовах глобалізації : монографія / Г. П. Пасемко, М. А. Латинін, Т. М. Лозинська та ін.; за заг. ред. д-ра держ. упр., проф. М. А. Латиніна. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. – 276 с.
194. Пастернак-Таранушенко Г. Індекси безпечного фінансування та забезпечення економічної безпеки України / Г. Пастернак-Таранушенко // Персонал. – 1999. – № 6. – С. 34–37.
195. Пашута М. Т. Прогнозування та програмування економічного і соціального розвитку : навч. посібник / М. Т. Пашута. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 408 с.
196. Побурко Я. Інтегральні оцінювання результатів соціально-економічної діяльності регіону: методологічний підхід / Я. Побурко // Регіональна економіка. – 2006. – № 3. – С. 66–73.
197. Пономаренко Г. О. Управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави: адміністративно-правові засади : монографія / Г. О. Пономаренко. – Х. : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 448 с.
198. Про засади державної регіональної політики [Електронний ресурс] : Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII. – Режим доступу:

http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T150156.html

199. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс] : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

200. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

201. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

202. Пилипчук В. Г. Еволюція наукових поглядів стосовно поняття «державна безпека» / В. Г. Пилипчук // Стратегічна панорама. – 2006. – № 2. – С. 17–21.

203. Пилипчук В. Г. Система і компетенція державних органів зі спеціальним статусом у сфері національної безпеки України : монографія / В. Г. Пилипчук, О. П. Дзьобань, В. Я. Настюк. – Х. : Право, 2009. – 200 с.

204. Пирожков С. І. Національна та регіональна безпека : погляд України / С. І. Пирожков // Нова безпека. – 2003. – №2. – С. 9–16.

205. Пономаренко В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. – Харьков : ИД «ИНЖЭК», 2004. – 144 с.

206. Присенко Г. В. Прогнозування соціально-економічних процесів : навч. посіб. / Г. В. Присенко, Є. І. Равікович – К. : КНЕУ, 2005. – 378 с.

207. Проценко І. Деякі питання забезпечення національної економічної безпеки України / І. Проценко // Українське право. – 2003. – № 1. – С. 213–218.

208. Радченко О. Україна в пошуках аксіологічного підґрунтя національної ідеї / О. Радченко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІНАДУ, 2008. – Вип. 3 (35). – С. 48–54.

209. Романова О. Ю. Професійне мислення в ієрархії фахових якостей особистості військового психолога / О. Ю. Романова // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2015. – №4 (29). – С. 125–130.

210. Рубан А. В. Аналіз загроз державній безпеці України / А. В. Рубан // Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2019. – С. 109–110.

211. Рубан А. В. Державне управління реформування сектору безпеки і оборони України: проблеми та перспективи / А. В. Рубан // Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. – К. : ФОП «Кандиба», 2018. – С. 436–437.

212. Рубан А. В. Державне управління у сфері національної безпеки: проблеми та перспективи формування дієвого механізму / А. В. Рубан // Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, здоров'я : тези доповідей XXVII науково-практичної конференції MicroCAD-2019. – Ч. IV. – Х. : НТУ «ХП», 2019. – С. 119.

213. Рубан А. В. Національна безпека України: актуальні проблеми публічного управління у контексті нормативно-правового забезпечення [Електронний ресурс] / А. В. Рубан // Науково-практичне забезпечення надання публічних послуг в умовах децентралізації: матеріали науково-практичної інтернет-конференції. – Київ : Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України, 2019. – Режим доступу : http://ipk.edu.ua/krugli_stoli/materials/

214. Рубан А. В. Національна безпека як об'єкт державного регулювання / А. В. Рубан // Вісник Національного університету цивільного захисту України. – 2018. – Вип. 2 (9). – С. 58–62. – (Серія «Державне управління»).

215. Рубан А. В. Правові засади формування та реалізації механізму забезпечення національної економічної безпеки / А. В. Рубан // Правові аспекти публічного управління: теорія та практика : матеріали X науково-практичної

конференції. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. – С. 242–244.

216. Рубан А. В. Правовий механізм державного управління у сфері національної безпеки України / А. В. Рубан // Право та державне управління. – 2018. – № 4. – С. 188–192.

217. Рубан А. В. Розвиток державної політики щодо забезпечення національної безпеки / А. В. Рубан // Вісник Національного університету цивільного захисту України. – 2019. – Вип. 1 (10). – С. 60–64. – (Серія «Державне управління»).

218. Рубан А. В. Розробка концептуальних засад державного регулювання національної безпеки / А. В. Рубан // Вісник Національного університету цивільного захисту України. – 2019. – Вип. 2 (11). – С. 93–97. – (Серія «Державне управління»).

219. Рубан А. В. Удосконалення процесів державного регулювання у сфері національної безпеки: розробка та впровадження ефективного механізму / А. В. Рубан // Державна та регіони. – 2019. – № 2. – С. 186–190.

220. Рубан А. В. Фінансові загрози національній безпеці України в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / А. В. Рубан, В. О. Шведун // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. – Харків: Харківський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», 2019. –

Режим доступу :
file:///C:/Users/home/AppData/Local/Temp/Rar\$EXa1.913/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%BA%20%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%82%202019%20%D0%A4%D0%9A%D0%94/statti1/Shvedun_Ruban.pdf

221. Рубан А. В. Формування дієвих механізмів вирішення проблем державного регулювання у сфері національної безпеки // Публічне управління і адміністрування в Україні. – 2019. – Вип. 11. – С. 141–143.

222. Рубан А. В. ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРСПЕКТИВНОЇ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ / А. В. Рубан // Вісник Національного

університету цивільного захисту України. – 2021. – Вип. 1 (14). – С. 163–167. – (Серія «Державне управління»).

223. Руснак І. С. Національна безпека та підвищення обороноздатності України в контексті нових викликів і загроз / І. С. Руснак, В. В. Хижняк // Стратегічна панорама. – 2015. – № 1. – С. 12–20.

224. Савицкий А. Национальная безопасность : учеб. / А. Савицкий. – Юнити-Дана, 2012. – 463 с.

225. Савченко В. Ф. Особливості програмного управління економікою в Україні // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 9. – С. 28–32.

226. Сардак С. Механізм управління соціально-економічною системою / С. Сардак // Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. – № 1 (8). – С. 191–201.

227. Семенченко А. І. Механізм стратегічного управління забезпеченням національної безпеки у кризових та надзвичайних ситуаціях [Електронний ресурс] / А. І. Семенченко. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/2/6-3-Semenchenko.pdf>

228. Скакун О. Ф. Теория права и государства : учеб. / О. Ф. Скакун, Н. К. Подберезский. – Харків : Юринком Інтер, 1997. – 500 с.

229. Симонова О. Г. Актуальні проблеми регіональної економічної безпеки України / О. Г. Симонова // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 8. – С. 125–132.

230. Ситник Г. П. Державне управління у сфері забезпечення національної безпеки України: теорія і практика : автореф. дис. ... д-ра держ. упр. за спец. 25.00.01 – теорія та історія державного управління / Г. П. Ситник ; НАДУ при Президентіві України, К., 2004. – 30 с.

231. Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою України : монографія / Г. П. Ситник. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – 408 с.

232. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади). – Київ : НАДУ, 2011. – 730 с.

233. Ситник Г. П. Державний суверенітет та державні інтереси в контексті забезпечення національної безпеки / Г. П. Ситник // Актуальні проблеми внутрішньої політики. – 2004. – № 1. – С. 95–102.

234. Ситник Г. П. Методологічні аспекти формування понятійно-категорійного апарату національної безпеки / Г. П. Ситник // Вісн. УАДУ. – 2000. – № 2. – С. 19-27.

235. Смирнов С. М. Шляхи вдосконалення системи управління фінансовою безпекою регіону / С. М. Смирнов // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 2. – С. 105–110.

236. Снігова О. Ю. Механізм державного та регіонального управління соціальною безпекою : автореф. дис. ... канд. екон. н. : 08.02.03 / О. Ю. Снігова ; НАН України ; Ін-т екон. промислов. – Донецьк, 2006. – 20 с.

237. Солових В. Синергетична модель державного управління / В. Солових // Теорія та практика державного управління. 2015. – Вип. 1. – С. 3–8.

238. Старостенко Н. Бюджетна підтримка ЄС в Україні / Н. Старостенко, О. Саєнко, В. Колосова, Н. Слинько. – 2014, К. : Вид-во ФОП Москаленко О.М. – 60 с.

239. Статівка Н. В. Причини та наслідки зниження рівня життя населення в Україні [Електронний ресурс] / Н. В. Статівка // Теорія та практика державного управління. – 2016. – № 1. – Режим доступу: www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2016-1/doc/7/01.pdf

240. Столбовський А. Нові інформаційні технології та економічна безпека України / А. Столбовський // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 8. – С. 99–105.

241. Стратегія національної безпеки України. Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mig.com.ua/.../6021-poroshenko-utverdil-strategiyu-natsionalnoj-bez

242. Степаненко С. В. Фактори економічного розвитку України в контексті європейської інтеграції / С. В. Степаненко // Теорія та практика

державного управління : зб. наук. пр. – 2007. – № 4 (19). – С. 47–53.

243. Судакова О. І. Вплив держави на формування економічної безпеки підприємства / О. І. Судакова // Наук. вісн. Придніпр. держ. акад. буд-ва та архітектури. – 2007. – №11. – С. 78–81.

244. Сунгуровський М. В. Методологічний підхід до формування системи національної безпеки України / М. В. Сунгуровський // Стратегічна панорама. – 2001. – № 3-4. – С. 43–53.

245. Теоретичні основи національної безпеки України : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / О. Дзьобань, О. Соснін. – К. : Освіта України, 2009. – 384 с.

246. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій та ін. ; за заг. ред. В. В. Копейчикова, С. Л. Лисенкова ; Академія адвокатури України. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.

247. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні / В. Тертичка.– К. : Основи, 2002. – 750 с.

248. Тоцький С. В. Теоретичні засади державного регулювання економічної безпеки / С. В. Тоцький // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 22. – С. 130–133.

249. Тоцький С. В. Функції державного регулювання економічної безпеки / С. В. Тоцький // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 18. – С. 157–160.

250. Указ Президента України «Про національну програму боротьби з корупцією» від 10.04.1997 № 319/97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/319/97>

251. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» від 14 березня 2016 року № 92/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>

252. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку

освіти в Україні на період до 2021 року» від 25.06.2013 № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

253. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» від 24 вересня 2015 року № 555/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>

254. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» від 15 березня 2016 року № 96/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>

255. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 26 травня 2015 року № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

256. Україна [Електронний ресурс] // Вільна енциклопедія. Вікіпедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0>

257. Федонюк С. Зміст, структура та функції регіонального маркетингу в територіальній соціально-економічній системі / С. Федонюк // Науковий вісник ВДУ. – 1999. – №9. – С. 46–48.

258. Федорчак О. В. Класифікація механізмів державного управління [Електронний ресурс] / О. В. Федорчак // Демократичне врядування. – 2008. – № 1. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/0_Fedorchak.pdf

259. Федунь Ю. Б. Політика сталого еколого-економічного розвитку

України в умовах інтеграції до ЄС: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / Ю. Б. Федунь ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2011. – 20 с.

260. Хачатурян Х. В. Переорієнтація державного управління на потреби громадян: нова європейська модель та Україна [Електронний ресурс] / Х. В. Хачатурян // Вісник Київського міжнародного університету. Серія: Міжнародні відносини, 2009. – № 8. – Режим доступу : <http://www.kyumu.edu.ua/vmv/v/08/khachaturian.htm>

261. Хачатурян Х. Структурні компоненти інноваційного потенціалу державного управління / Х. Хачатурян // Вісник НАДУ. – 2006. – № 1. – С. 104–110.

262. Хлобистов Є. В. Екологічна безпека у складі національної безпеки держави / Є. В. Хлобистов // Стратегічна панорама. – 2004. – № 1. – С. 79–83.

263. Цветков В. Державне управління : теорія, методологія, практика / В. Цветков // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2–3. – С. 254–272.

264. Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний ресурс] // Представництво ООН в Україні. – Режим доступу : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>

265. Чернышов В. Н. Теория систем и системный анализ : учеб. пособие / В. Н. Чернышов, А. В. Чернышов. – Изд-во гос. техн. ун-та, 2008. – 96 с.

266. Шевчук А.П. Адаптація європейського досвіду реалізації соціальних програм в Україні: державно-управлінський аспект : автореф. дис....канд.держ.упр. : спец. 25.00.01 – теорія та історія державного управління / А.П. Шевчук. - Львів, 2013. – 20 с.

267. Шнирков О. О. Наслідки розширення ЄС для України у торговельно-економічній сфері / О. О. Шнирков // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. – Вип. 32 : У 2 ч. – К. : Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка. – 2002. – Ч. II. –

С. 271–273.

268. Шнирков О. О. Інтеграційні фактори структурних зрушень в економіках країн – нових членів Європейського Союзу : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.02 / О. О. Шнирков ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 20 с.

269. Шульга В. А. Європейський досвід формування моделей і систем державного регулювання регіональної економічної політики / В. А. Шульга // Науковий вісник Академії муніципального управління. – 2014. – Вип. 1. – С. 194–206. – (Серія «Управління»).

270. Экономический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://abc.informbureau.com/html/yeiiiiexaneass_aaciiianiinou.html

271. Яковлева Ю. Розвиток людського потенціалу як база для соціально-економічного розвитку / Ю. Яковлева // Культура народів Причорномор'я. – 2012. – № 220. – С. 122–126.

272. Яремко І. І. Економічна безпека як складова національної безпеки держави [Електронний ресурс] / І. І. Яремко. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/22426/1/43-Yaremko-74-75.pdf>

273. Яцура В. В. Соціально-економічне прогнозування : навч. посібник / В. В. Яцура, О. С. Сенишин, М. О. Горинь. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2010. – 412 с.

274. Ruban A. The conceptual bases of state regulation of the national security / A. Ruban // Authority and Society (History, Theory, Practice). – 2018. – № 4 (48). – P. 166–167.

275. Ruban A. Research of indicators of state regulation of national security condition of Ukraine / A. Ruban, V. Svedun // Authority and Society (History, Theory, Practice). – 2019. – № 1 (49). – P. 135–143.